

M. B. 1000
BIBLIOTECA
Colegiului Național
MINISTERUL INSTRUCTIUNII
CASA ȘCOALELOR
Nr. *5461*

2
58

ISTORIA BISERICII ROMÂNE

INTOCMITĂ
PENTRU CLASA VII-a DE SEMINAR
DE

N. DOBRESCU
FOST PROFESOR LA FACULTATEA DE TEOLOGIE

Insusita
Profesor de 3 ani-Buc
BIBLIOTECA

[*Cl a 2-a*]

102145

CONFORM PROGRAMEI IN VIGOARE

LICEUL ȘI SAVA
BUCURĂȘTI
BUCUREȘTI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE „SPERANȚA”
Strada Pătrașcu Vodă No. 3

Opina
10/10/58

1958

208

Biblioteca Centrală Universitară
BUCUREȘTI
Cota ~~075.2/1017~~
Inventar ~~500 021~~

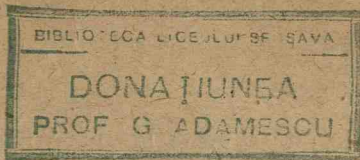
BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ
"CAR. E. L." BUCUREȘTI
COTA 39819

281.9 (075)
949.8 402/19

BCU-Bucuresti

C500021

246306
PC 18/08

LICEUL SF. SAVA

IBRĂȘTI

Inceputul și răspândirea creștinismului în Dacia

Creștinismul începe să fie cunoscut în Dacia în secolul al II-lea și al III-lea. În acest interval de timp, regiunea pe care noi o numim astăzi Ardeal, Banat și Oltenia se află dela anul 107 (în urma cuceririi lui Traian) și până la anul 271 (când o părăsește împăratul Aurelian), sub stăpânirea romană, formând provincia Dacia. Vorbind în general, putem spune, că în secolul al II-lea și al III-lea creștinismul era cunoscut în toate provinciile imperiului roman; în cele din Apus firește că era mai puțin răspândit ca în cele din Răsărit, Asia în deosebi, unde era leagănul creștinismului. Pentru provincia Dacia în special, iată cum ne închipuim că a început să fie cunoscut în acest timp creștinismul. Întâiu, majoritatea coloniștilor aduși de Traian în Dacia pentru ca să o romanizeze, să împlânte aci cultura romană, erau din Răsărit: și din Peninsula Balcanică, dar mai ales din Asia-Mică și din Siria, unde creștinismul era destul de răspândit atunci, așa că nu se poate ca între ei să nu fi fost și creștini.

Pe urmă, în tot timpul cât Dacia este pro-

vincie romană, ea se află cu celelalte provincii ale imperiului în felurite legături: de natură economică, socială, culturală, etc. Legăturile acestea au putut de asemenea să înlesnească cunoașterea creștinismului în Dacia; între negustorii, funcționarii, soldații romani, cari veneau în Dacia din diferite părți ale imperiului — pentru exploatarea, administrarea sau apărarea provinciei — puteau fi unii creștini de acasă.

În afară de acestea, și în ceea ce s'a scris de unii părinți și scriitori vechi bisericești și a ajuns până la noi, putem afla indicii despre răspândirea creștinismului în secolul al II-lea și al III-a în imperiul roman și chiar dincolo de granița imperiului. Sunt însă între acești scriitori bisericești unii (ca Tertulian și Origen) cari ne spun că între alte neamuri cari, pela începutul secolului al III-lea, aveau, mai mult sau mai puțin, cunoștință de creștinism, erau și Dacii, înțelegând prin aceștia, de bună samă, pe locuitorii provinciei Dacia: pe Daco-Romani.

Mai mult însă ca aceasta poate servi ca mărturie despre cunoașterea, deci despre existența creștinismului în Dacia, monogramul creștin gravat pe un sarcofagiu, la finea unei inscripții, datând din prima jumătate a secolului al III-lea, aparținând familiei unui veteran (Oriental de origine) și găsit la Napoca (Clujul de azi).

Cele de până acum ne duc la concluzia, că în secolul al II-lea și al III-lea creștinismul era cunoscut în Dacia; că, după cum în imperiu se aflau, mai prin toate orașele, comunități creștine, tot așa și prin cetățile din Dacia au putut

să fie mici comunități creștine. În scurt, în vremea stăpânirii romane asupra Daciei s'a adus și semănat aci prima sămânță a creștinismului. Această sămânță a răsărit, a crescut și s'a dezvoltat în arbore mare în timpul următor.

Să vedem acum în ce timp anume și pe ce cale s'a răspândit creștinismul la Daco-Romani.

Populațiunea daco-romană, rămasă în Dacia după părăsirea provinciei de Aurelian, continuă să întrețină și mai departe legăturile diferite pe cari le încheiase cu populația din imperiu, și în special cu cea care se află imediat peste Dunăre; existența legăturilor acestora se dovedește prin numeroasele monezi romane din secolul al IV-lea și al V-lea găsite în Dacia. În imperiu însă, dela Constantin cel Mare, deci din primele decenii ale secolului IV-lea, situația biserici creștine se schimbase cu totul: din persecutată cum eră, devine mai întâiu tolerată, apoi instituție statului; în scurt, creștinismul ajunge religia imperiului roman; împărații oferă biserii creștine scutul lor protector, ajutorul lor.

Deaceea biserica creștină și prosperează în imperiul roman în secolul al IV-lea și al V-lea. Într'o stare destul de înfloritoare se află biserica creștină în nordul Peninsulei Balcanice, în vechea provincie Moesia (în deosebi în cea superioară). Dela biserica din aceste părți, dela scaunele episcopale destul de numeroase în această regiune, dela numeroșii episcopi de aci cari vorbeau, scriau și predicau în latinește, a putut porni și a și pornit o activitate misionară destul de puternică, care nu s'a mărginit

numai la răspândirea creștinismului în sudul Dunării, ci s'a întins și la Daco-Romanii din nordul Dunării. Vor fi fost, de bună samă, mai mulți misionarii aceia, cari au predicat, până ce au răspândit creștinismul la toți Daco-Romanii, căci e greu de admis ca un singur om—oricât de întinsă activitate ar desfășura el—să poată răspândi creștinismul la un neam întreg și în împrejurări nu tocmai priincioase. Dintre acești misionari cunoaștem mai bine pe *Nichita*, episcopul din Remesia (spre Răsărit de Niș, în direcția către Sofia). Acesta trăiește pe la finele secolului al IV-lea și începutul celui de al V-lea și predică creștinismul la diferite populațiuni (necreștine) din părțile dunărene. Ca el trebuie, de sigur, să mai fi fost și alții, și înainte, dar și după el, ca să se poată ajunge la răspândirea deplină a creștinismului în aceste regiuni. În afară de misionari, vor fi contribuit, de bună samă, la răspândirea creștinismului la cei din nordul Dunării și fugarii din imperiu, precum și numeroșii captivi luți de Huni de peste Dunăre și aduși la nordul Dunării.

Mai mult însă ca cele de până acum ne vorbesc despre răspândirea creștinismului la Daco-Romani, în acest timp, numeroasele cuvinte creștine de origine romană, existente azi în limba română. Aceste cuvinte ne spun că creștinismul nostru este o moștenire străbună: romană, fiind răspândit la Daco-Romani prin secolul IV-lea și al V-lea. Astfel de cuvinte sunt: *Dumnezeu* (dela expresia romană de invocație: „domine-deus), *creștin* (dela *christianus*“), *păgân* (dela

„paganus“, care însemnă și locuitor de sat, dar și civil, nemilitar), *biserică* (dela „basilica“, edificiu profan : palatele nobililor la Romani), *lege* (dela „legem“) cu sensul de credință religioasă, cum e și astăzi în graiul poporului nostru; *sărbătoare* (dela „servare“ plus sufixul tor, toare), *Florii* (dela „Florilia“, în loc de Floralia, sărbătoare de primăvară (a florilor) la Romani). *Paște* (dela „paschae“ (dies), *Rusalii* (dela „Rosalia“, sărbătoare consacrată cultului morților la Romani), *Duminecă* (dela (dies) „dominica“); *cuminec, cuminecare*, (dela „communicare“), *înger* (dela „angelus“), *cruce* (dela „cruce“), *altar* (dela „altare“), *preot* (dela „presbyter“, „prebiter“), *botezare* (dela „baptizare“), *cununare* („coronare“), *ajun* (dela „ejunum“), *păresimi* (din „quadagesima“), *câșlegi* (dela „caseum ligare“), *rugăciune* (dela „rogationem“), *înclinare* (dela „inclinare“), *cimitir* (dela coemeterium), *Sânta Scriptură* (dela „sancta scriptura“); numele ce se dau în popor sfinților: *Sân Medru, Sân-Văsâi, Sân-Toader, Sân-Pietru*, etc.

Creștinismul predicat, în limba latină, Daco-Romanilor, de misionari cari vorbeau latinește, se poate considera ca răspândit la toți Daco-Romanii în secolul al VI-lea. Din acest timp poate fi vorba de o oarecare organizație bisericască, de un cult bisericesc simplu la străbunii noștri. Urme ale creștinismului lor, prin veacul al VI-lea, s'au găsit în ruinele dela Drobeta (Turnu-Severin). Până în timpul împăratului Justinian (527-565) grija de creștinii Daco-Ro-

mani din nordul Dunării o avuseseră episcopii romani din cetățile din dreapta Dunării. Acest împărat, ocupându-se cu reorganizarea bisericii creștine din părțile nord-vestice ale Peninsulei Balcanice, înființă în anul 535, la Tauresium, locul său natal, (în Serbia de azi, localitatea numită acum Procoplje) arhiepiscopia latină a Justinianei prime, care avea jurisdicție bisericească și asupra unor regiuni din nordul Dunării: în Banat și în Țara Românească. Această jurisdicție a exercitat-o arhiepiscopul Justinianei prime, fie direct prin el, fie prin clericii pe care îi trimetea, până ce această arhiepiscopie încetează de a mai exista, în secolul al VII-lea.

În unele părți însă din nordul Peninsulei Balcanice s'au mai putut menține — cu tot poporul slav — unele centre creștine (romane) în secolul al VII-lea și chiar într'al VIII-lea; (căci la anul 787 se întâlnește un episcop de Abrittus cu nume roman: Ursus). Dela acești puțini episcopi romani, cari se vor mai fi putut menține, cată să își fi luat îndreptări pe terenul bisericesc străbunii noștri pe această vreme.

II.

Creștinismul și viața bisericească a Romanilor din Iliric și din provinciile dunărene.

În unele părți ale Peninsulei Balcanice și anume: în cele de sud: prin Tracia, Macedonia, Grecia și Epir, creștinismul a fost predicat încă din timpul Apostolilor și anume: de Apostolul

Pavel, care avea de gând să treacă și în Iliric. Tit însă, discipolul Apostolului Pavel, predică creștinismul în Dalmația, anume: prin orașele grecești de pe coastă.

Din comunitățile creștine întemeiate în primul veac, creștinismul s'a întins în secolul al II-lea și al III-lea și în alte centre ale Peninsulei Balcanice, cum sunt, de pildă, cetățile grecești de pe coasta Mării Negre, cari, făcând un negoț destul de însemnat, aveau legături cu alte cetăți dela sud, sau cum sunt, de pildă, cetățile și din launtru Peninsulei Balcanice, dar aflate pe marile linii de comunicație ale Peninsulei. În secolul al III-lea se găsesc comunități creștine chiar în provinciile din nordul Peninsulei Balcanice: în Moesia, în Panonia. În Dalmația, unde creștinismul eră încă din primul veac, se întâlnesc, în veacul al II-lea și III-lea, comunități creștine mai numeroase. Din întregul Iliric, cel mai însemnat centru creștin eră Salonae. Această cetate dimpreună cu altele de pe coasta dalmatină, aflându-se în legături cu cetăți din Italia (ca Ravena, Aquileia, primiră un creștinism răspândit în limba latină. Creștinismul acesta latin din Iliric trecu (în secolul al IV-lea) în Panonia și în provinciile dunărene. Așa se face că în secolul IV-lea întâlnim numeroase scaune episcopale latine în aceste părți; așa se află o episcopie la *Sirmium* în Panonia (Mitrovița de azi), la *Singidunum* (Belgradul de azi), la *Naissos* (Niș), la *Remesiana*, la *Ratiaria* (pe Dunăre, azi Arcer-Palanca), la *Scupi* (azi Uskiub), la *Sardica* (azi Sofia). Episcopii din aceste cetăți erau romani, vorbeau,

scriau, predicau în latinește. În certurile ariene mai toți sunt alături de Apuseni, în fruntea cărora eră episcopul Romei, și împreună cu aceștia sunt apărătorii ortodoxiei amenințată de arianismul oriental. În secolul al V-lea biserica creștină din părțile acestea nu mai e în starea de înflorire din secolul al IV-lea; aceasta mai ales din cauza teribilelor devastări făcute aci de Huni; cu toate acestea, scaune episcopale se mai întâlnesc și în acest secol la Singidunum, la *Viminacium* (azi satul Costolaci, în Serbia), la Naissos, la *Aquae* (azi Negotin, în Serbia), la *Margus* (la confluența râului Morava cu Dunărea), la Remesiana, la Sardica, etc. În regiunea Dunării de jos și anume în Moesia inferior și în Scythia minor creștinismul răspândit sub forma latină se întâlnește cu cel răspândit în limba grecească. Pe linia Dunării și chiar pe o bună bucată în interiorul acestor regiuni se află comunități, în care creștinismul eră răspândit în limba latină, ca de pildă la *Oescus* (la Dunăre) în Dacia ripensă, pe locul unde Oescus (azi Iscru) dă în Dunăre); se întâlnesc în secolile IV — VI scaune episcopale, ai căror episcopi poartă nume romane, ca de pildă la *Novae* (azi Șiștov), *Durostolum* (azi Silistra), *Nicopolis*, *Abrittus*, *Apiaria*, etc. Pe zona în care se întâlneau aici, în nordul Peninsulei, cele două culturi: greacă și romană, avem creștinism și grecesc și latin, găsim episcopi cu nume romane și grecești, ca, de pildă, în *Marcianopolis* (la vreo 30 de km. în spre Apus de Varna). Dincolo de această zonă e numai creștinism răs-

pândit în limba greacă, ca, de pildă, la *Odessus* (Varna de azi), etc. În special în Scythia minor se întâlnește în acelaș centru și creștinism grec și creștinism roman laolaltă, ca de pildă la *Tomii* (Constanța), etc.; predominarea însă aici o are creștinismul răspândit în limba greacă, căci și cultura predominantă aici e cea grecească.

În scurt, în Iliric și în provinciile dunărene, creștinismul este destul de răspândit în secolele IV-VI; biserica creștină de aci se află într'o stare destul de înfloritoare, ceace se probează cu numeroasele scaune episcopale romane, cu mulții episcopi cari vorbesc, scriu și predică în latinește.

Biserica la Români până la întemeierea Principatelor.

În intervalul de timp de când poate fi vorba de un popor românesc: secolul al VII-lea și până în secolul al XIV-lea, când se întemeiază principatele române, biserica la Români se află într'o stare primitivă, cum de altfel era întreaga lor viață, organizare pe atunci.

Notă. — Prea numeroși nu erau Românii pe atunci, nici nu ocupau tot tărîtorul pe care se întâlnesc mai târziu: nu erau grupați cu toții într'un singur mănunchiu; nu aveau o conducere unitară, nu formau un stat, nu aveau viață orășenească, ci trăiau în sate, cari erau așezate prin locuri ferite, adăpostite: prin luminișuri de păduri, prin văi, etc. Casele de prin satele lor erau mici, simple, făcute din gard de nuiele, ori săpate în pământ. Se ocupau cu agricultura și cu păștoria. Locuitorii unui sat erau urmașii unui străbun comun, care, dacă se numise Bucur, Badea, Negru, Ursu, etc., dăduse urmașilor săi: locuitorilor satului, numele de

București, Bădești, Negrești, Ursești, etc. În urmașul (direct), cel mai apropiat de străbunul comun, aveau în sat, o căpetenie care aplana neînțelegerile, făcea judecată; era deci judecător și deaceea se numia „jude“ (cu un cuvânt latin) sau „cnez“ (cu un cuvânt slav). Din moșia satului, el beneficia de o bucată mai mare și strângea gloabă. De multe ori dintr'un sat se năștea, la o distanță mai mare sau mai mică, alte sate, cari împreună cu cel de origine formau o grupă mai mare și aveau peste ele tot un singur jude; de bună samă că teritoriul, peste care se întindea autoritatea unui astfel de jude, era destul de mare și se numia județ. De sigur că dela câte un jude de aceștia numit Mehedinț, Vâlcu, se trage numele de astăzi al județului Mehedinți, al județului Vâlcii, etc. Când două sau mai multe județe vecine se uneau, spre a se apăra sau a ataca împreună, aveau în frunte un conducător militar numit cu un cuvânt slav „Voevod“, a cărui misiune deci era mai mult militară: apărarea încontra dușmanului din afară sau și din lăuntru; totuși făcea și el judecată, strângea dijmă.

De o viață culturală nu poate fi vorba în acest timp la Români. În starea lor de atunci, singură credința creștină forma întreaga hrană, tot aluatul vieții lor sufletești. În credința creștină își aveau izvorul, din care luau îndemnuri în viață, speranțe; din credința creștină porneau și superstiții, spaimă. Ideia religioasă creștină era nedespărțită de faptele lor; ea pătrundea momentele de samă din viața lor. Pornind la războiu, la drum, sau începând un lucru își făceau cruce și ziceau „Doamne ajută“; așezându-se la masă, sculându-se dela masă, culcându-se seara, sculându-se dimineața din somn, etc., își făceau cruce. Țineau cu sfințenie posturile și sărbătorile rânduite de biserică; ba ceva și mai mult: aveau

posturi și sărbători, credințe uzanțe, în cari, în mod inconștient, se strecurase ceva din credința romană (păgână); ca de pildă, colinda la sfântul Vasile, darea câinilor în târbacă la începutul postului mare, punerea de bani în coșciugul mortului, sărbătoarea sf. Foca, Atanasiile, Filipii, etc.

În timpurile acestea (până la întemeierea principatelor), biserica la Români era organizată în mod primitiv: prin sate erau biserici făcute din lemn — cum se mai fac și până în zilele noastre în părțile dela munte — sau din gard de nuiele, tencuit. În aceste biserici, preoții — sfințiți pe unde puteau găsi episcopi să-i hirotonisească — citeau anumite rugăciuni, scrise în limba în care fusese introdus creștinismul (adică în latineste) sau mai degrabă le recitau, după ce le memorizaseră mai întâiu. Cași organizația, și cultul bisericesc trebuie să ni-l închipuim simplu: ritualul redus la strictul necesar.

În urma creștinării Bulgarilor (în iarna dintre anul 864 spre 865), a organizării bisericii lor și a introducerii ritului slav în această biserică, începu prin secolul al X-lea, să se exercite din această parte o influență asupra bisericii noastre. Căci cei ce aveau să fie preoți, ducându-se acum la vlădicii slavi de peste Dunăre ca să-i hirotonisească, trebuiau să deprindă rugăciunile și molitvele uzuale în slavonește, fie că învățau să le citească, fie că le memorizau. Astfel din secolul al X-lea începu să se introducă în bisericile Românilor slujba în slavonește; lucrul se continuă în secolul al XI-lea, când statul bulgăresc este distrus de Bizantini, iar biserica

bulgară grecizată ; atunci clerici slavi (vlădici) au putut veni la noi. Ei au desvoltat mai de parte organizația bisericii noastre, au arătat alor noștri slujba bisericească complectă, nu prescurtată cum vor fi avut-o până atunci.

Influența aceasta, venită dela biserica slavă (a Bulgarilor), cași efectele ei în biserica română, se învederează prin numeroasele cuvinte, slave de origine, din terminologia noastră bisericească. Așa sunt, de pildă : *vlădică, duhovnic, stareț, moaște, mucenic, clopot, smirnă, tămâie, utrenie, vecernie, spovedanie, prohod, pogribanie, molitvă, hram, grijanie, strană, cădelniță, ceaslov, cazanie, pustnic, etc.*

Prin secolele al XII-lea, XIII-lea și XIV-lea Români au avut și episcopi. Aparițiunea unor episcopi în acest timp la Români, nu trebuie să ne facă să credem că avem de acum o erarhie canonică constituită, cu scaune episcopale stabile, cu succesiune regulată, etc., căci așa ceva abia după întemeierea principatelor se întâlnește la Români, iar până atunci vlădicii cari se întâlnesc la ei, sunt veniți, din cauze diferite, în diferite împrejurări, de peste Dunăre ; rămân în părțile noastre un timp mai scurt, sau mai lung, poate și tot restul zilelor lor, iar după ei, în locul în care fuseseră ei, ori mai vin, ori nu mai vin alții.

Notă. — In unele documente vechi e vorba de o dependență bisericească a Românilor din arhiepiscopia de Ohrida.

Iată cum trebuie înțeleasă și în ce timp trebuie pusă această dependență. Primul stat bulgăresc, decăzând în secolul al X-lea, primi lovituri hotărîtoare dela Bi-

zantini, cari reușiră să ocupe o bună parte din Bulgaria răsăriteană, unde era centrul puterii bulgărești. Atunci capitala se mută din loc în loc, până ce, către sfârșitul secolului al X-lea, ajunse la Ohrida. Aci veni, după ce rezidă mai întâi prin unele orașe dela Dunăre, și arhiepiscopul bulgar, spre a fi alături de căpetenia statului. Fie că arhiepiscopul bulgar făcuse hirotonisiri de preoți pentru Români, pe când se afla prin orașele dunărene, fie că el a rânduit ca episcopii de prin aceste orașe să aibă grijă, în cele bisericești, de Români, destul că la începutul secolului al XI-lea, Români s'au găsit în legături bisericești cu arhiepiscopia din Ohrida. Români dela sudul Dunării au și căpătat apoi, dela arhiepiscopul ohridean, episcopi pentru ei; prin acești episcopi ei depindeau direct de această arhiepiscopie. Cei dela nordul Dunării însă nu atârnav de arhiepiscopia de Ohrida, decât nominal, indirect, anume: prin episcopii din orașele de pe țărmul drept al Dunării, cari episcopi, atârând ei de Ohrida, sfințiau preoți pentru Români, — sau prin acei episcopi, cari veniau în mod întâmplător la nordul Dunării, pentru un timp mai lung sau mai scurt. Legătura aceasta a Românilor dela nordul Dunării cu Ohrida nu a putut să țină mai mult timp, decât până în secolul al XIII-lea, când iar se constituiesc biserici slave peste Dunăre, cu jurisdicțiune asupra episcopilor din orașele dunărene: e, mai întâiu, biserica celui de al doilea stat bulgăresc, apoi e biserica Sârbilor, ambele aflate în apropiere imediată de Români.

III.

Organizarea bisericii române după întemeierea principatelor. Întemeierea mitropoliilor și a episcopiiilor.

Cele două principate române: al Țării-Românești și al Moldovei, se întemeiază în secolul al XIV-lea. Această organizare politică a Româ-

nilor se face în acest timp : *a)* din cauză că numărul Românilor e acum mai mare ca înainte, poporul e mai puternic, și *b)* din cauză că vecinii lor (Bulgari, Tătari, Unguri) erau slăbiți pe acest timp. Întâiu se întemeie principatul Țării-Românești, și anume : pe la începutul secolului al XIV-lea din voivodatele ce existaseră până atunci în dreapta și în stânga Oltului. Pe urmă, pe la mijlocul secolului al XIV-lea, se întemeie și principatul Moldovei, de o mână de oameni veniți din Maramureș, cu Bogdan-Voevod în frunte. Formele vieții de stat, organizarea politică, le iau Români atunci dela Slavi, și anume dela Bulgari. În fruntea statului e *Voevodul* cu putere absolută ; în jurul lui sunt *boerii*, cari, din însărcinarea Domnului, îndeplinesc diferite slujbe; ei se bucură de anumite privilegii.

Acestei organizări politice a Românilor trebuia, conform spiritului timpului și practicei constante, să-i urmeze neapărat și organizarea bisericească temeinică. Acum, după întemeierea principatelor, eră momentul ca să se înființeze la Români ierarhie canonică constituită : cu episcopi, mitropoliți, puși pe scaune după toate rânduelile bisericești, și fiind recunoscuți și de alte biserici. Pe vremea aceea însă Români nu aveau clerici cunoscători de canoane, de întocmirile și așezămintele înalte bisericești. Deaceia ei trebuia să se adreseze la o biserică dinafară, care să aibă clerici cunoscători de canoane, de așezămintele bisericești și cari pe lângă aceasta, să nu aibă mult, ori să nu aibă mai deloc, de lucru prin eparhiile lor. Așa ceva se putea găsi

la patriarhia din Constantinopol, care în vecinătatea noastră și anume : la Vicina (în Dobrogea, unii zic că e Măcinul, alții o localitate situată între Isaccea și Tulcea), aveà o mitropolie al cărui mitropolit nu prea aveà mult de lucru acolo. Voeyodul Țării-Românești de pela mijlocul secolului al XIV-lea, Alexandru, aduse în țara sa pe mitropolitul de atunci al Vicinei, *Iachint*, și îi stabilì rezidența în capitala țării : la Argeș. Pe urmă cerù ca și patriarhia din Constantinopol să încuviințeze ceea ce făcuse Voeyodul român. Mutarea lui Iachint dela Vicina la Argeș fu aprobată de patriarhie, cu condițiunea însă ca ceice vor urmà lui Iachint să fie trimiși de patriarhie. Astfel luă ființă, în anul 1359, cea mai veche mitropolie românească, a *Ungrovlahiei* (căci așa ziceau Grecii pe atunci Țării-Românești), cu reședința în Argeș, unde i s'a și făcut îndată biserica catedrală. Mitropolia Țării-Românești și-a avut reședința în Argeș până în anul 1517, când a fost mutată la Târgoviște, de unde, pela mijlocul secolului al XVII-lea a fost mutată în București, și stabilită apoi la biserica începută, în 1665, de Domnitorul Constantin Șerban, și terminată, în 1669, de mitropolul Ștefan, unde se află și azi.

În decursul timpului mitropoliții au avut rol însemnat. Erau puși în fruntea divanului domnesc, erau însărcinați cu misiuni diplomatice, încheieri de tractate, etc. Intre mitropoliții mai însemnați ai Țării-Românești notăm pe *Macarie I*, în secolul al XV-lea ; pe *Maxim* (din familia domnitoare sârbească : a Brancoviceștilor), pe

Macarie II (Sârb de origine, tipograf în Muntenegru și în Țara-Românească), în primele decenii ale secolului al XVI-lea ; pe *Serafim*, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea ; în fine, pe *Eftimie II* pe vremea lui Mihai-Viteazul.

La un deceniu după înființarea mitropoliei Ungro-Vlahiei se mai înființă în Țara-Românească, tot cu aprobarea patriarhiei din Constantinopol, o altă *eparhie în părțile Severinului*. Chestiuni personale (raportul dintre mitropolitul Iachint și Voevodul Vladislav ; asigurarea succesiunii pe scaunul mitropolitan) și chestiuni politice (alipirea unei părți însemnate din Banatul Unguresc de Severin la Țara-Românească de către Vladislav) au dus la înființarea, în 1370, a acestei eparhii nouă, a cărei rezidență a fost în Severin. Eparhia aceasta însă a avut o existență cam șubredă, din cauză că Severinul a fost stăpânit, când de Unguri, când de Români, până sub Mircea cel Bătrân (1386-1418), care îl avu în stăpânire în tot timpul domniei sale. După Mircea cel Bătrân, Severinul fiind luat, în 1419, de Unguri și eparhia aceasta ortodoxă încetă de amai există.

Decadența principatului Țării-Românești în secolul XV-lea aduse după sine și o slăbire a organizării bisericești. Eparhia din părțile Severinului încetă, iar mitropoliții din Argeș nu au nicio însemnătate, nu se disting prin nimic ; deaceea unora din ei nu li se știe decât numele, altora nici atât. Din această stare de decădere fu ridicată biserica Țării-Românești, la începutul secolului al XVI-lea de către Voevodul Radu cel-Mare (1496-1508), care, prin anii 1502-1503,

aduse în țară pe fostul patriarh de Constantinopol, *Nifon*, care reorganiză biserica Țării-Românești, înființând două episcopii nouă : *a Râmnicului* pentru județele oltene și *a Buzăului* pentru părțile de Răsărit ale Țării-Românești.

Notă. — Episcopiei Râmnicului i s'a mai zis și a „Noului Severin“, din cauză că jurisdicția ei se întindea cam peste teritoriul fostei eparhii de Severin, așa că Râmnicul apărea ca un nou centru bisericesc, ca un nou Severin.

Episcopiile și mitropolia primară, dela Domni și dela boieri, numeroase danii, constând din moșii, sate, mori, vii, vămi, etc. ; ele fură astfel puse în poziție să joace un însemnat rol cultural, social, sau economic, după cum și episcopii sau mitropoliții, cari cu vremea au fost pe scaunele lor, erau cărturari, gospodari, etc.

Cea mai nouă episcopie din Țara-Românească este a *Argeșului*, înființată în anul 1793, mai mult în vederea primului ei episcop, *Iosif*, care, cu toate meritele lui personale și cu toate că eră susținut de o samă de boieri, nu putu să ajungă mitropolit (scaunul fiind luat de Dositei Filitis, grec) și trebuî atunci să se mulțumească cu episcopia Argeșului, înființată pentru el, și având jurisdicție numai peste județele Argeș și Olt, luate dela mitropolie. Dela început și până azi rezidența acestei episcopii a fost în Curtea de Argeș.

Notă. — În a doua jumătate a secolului al XVII-lea se mai constată încă o episcopie în Țara-Românească. Această episcopie are însă o scurtă durată, căci a

ținut numai de pela anul 1673 și până în anul 1679 : e episcopia înființată în mănăstirea Strehaiia, de către Voevodul Grigorie Ghica, — e amintită în niște documente ale sale din 1674-75 — e înființată de acest Voevod în vederea și pentru răsplătirea unui vlădică, Daniil „strein din țara Moldovei“, de care îl legă cine știe ce interese. Această episcopie desființată la urcarea lui Șerban Cantacuzino pe tron (1679), pare a fi avut jurisdicție cam peste județul Mehedinți.

In Moldova desăvârșirea organizării bisericești, consolidarea canonică a ierarhiei avu loc abia către sfârșitul secolului al XIV-lea. Pe vremea Voevodului Petru Mușat, Moldovenii voind să-și aibă mitropolia lor, înțeleseră să primească binecuvântare dela patriarhia din Constantinopol, pentru ierarhul voit de ei, dar nu înțeleseră de loc ca și persoana să fie trimisă tot din Constantinopol. Deaceea ei respinseră pe mitropolitul Teodosie, trimis de patriarhie în Moldova, și puseră ca păstor suprem al lor, pe episcopul Cetății-Albe, *Iosif*, care se trăgea din familia domnească din Moldova : a Mușăteștilor, și fusese hirotonisit episcop de Antonie, mitropolitul Haliului. Patriarhia trimise în contra lui Iosif pe un alt mitropolit grec numit Ieremia, ca să se impună el în țară. Fiind însă alungat de Moldoveni, Ieremia aruncă anatema asupra lui Iosif, asupra unui alt episcop din Moldova, Meletie, asupra Voevodului, asupra poporului și asupra țării întregi. Anatema fiind confirmată de patriarhie, un conflict se născu atunci, prin anii 1391—1392, între Moldova și patriarhia constantinopolitană, și ținū aproape un deceniu. Încercări de aplanare se făcură în acest interval de

timp, și deoparte și dealta, fără a se ajunge însă la un rezultat, până în timpul lui Alexandru cel Bun, care mijloci și reuși să aplaneze conflictul bisericesc. Patriarhia recunoscă, în 1401, pe Iosif ca mitropolit al Moldovei. Mitropolia Moldovei, ca și cea din Țara-Românească, depindea de acum înainte de patriarhia din Constantinopol de unde aveă să primească pe viitor binecuvântare pentru mitropoliții săi. Rezidența mitropolitului fu stabilită atunci în capitala țării, Suceava, și anume: în biserica cea veche din Mirăuți, sau a Mirăuților. Tot atunci fură aduse la Suceava din Cetatea-Albă, și moaștele sfântului Ioan cel Nou, care pătimize martiriul, cu 70 de ani mai înainte, în pomenita cetate. Mitropolia primi dela Alexandru cel Bun și apoi dela alți Voevozi numeroase danii. După mitropolitul Iosif I al Moldovei, notăm între mitropoliții Moldovii din secolul XV pe *Damian*, care, dus de împrejurări, a fost nevoit să primească unirea la Florența; pe *Teoctist I* (1452 – 1477), probabil din familia domnească sau înrudit cu ea; jucă rol însemnat pe vremea lui Ștefan cel Mare. În prima jumătate a secolului al XVI-lea însemnăm pe *Teoctist III*; pe la mijlocul secolului pe *Grigore Roșca*, rudă cu Petru Rareș; către sfârșitul secolului pe *Gheorghe Movilă*, frate cu Voevozii Ieremia și Simion Movilă.

În secolul al XV-lea Moldovenii continuară să-și desăvârșească mai departe organizația bisericească. Sub Alexandru cel Bun 1400—1432) se înființă și *episcopia Romanului* pentru păr-

90208

tile de jos ale țării Moldovei. Rezidența ei a fost dela început în târgul întemeiat în secolul anterior de Roman-Vodă, târg, în care se află din vremea dinaintea lui Alexandru cel Bun o biserică cu hramul sfânta Paraschiva. Danii primi episcopia Romanului dela diferiți Voevozi, în special dela Alexandru cel Bun și de la Ștefan cel Mare. Dintre mulții episcopi ai Romanului notăm pe *Macarie* din secolul al XVI-lea, un distins cărturar de slavonește, scriitor de cronice, edificator de mănăstiri.

În secolul al XV-lea se înființă și *episcopia Rădăușilor*. La Rădăuși există încă din timpul lui Bogdan, întemeietorul principatului, o biserică, în care acest prim Voevod al Moldovei a și fost îngropat, și după el și alți Voevozi. Biserica devenind mănăstire cu călugări, cari slujiau la mormintele Voevozilor îngropați aci și le păziau, egumenul acestei mănăstiri primi, pe vremea lui Alexandru cel Bun, o autoritate quasi-episcopală, fiindcă avea sub jurisdicția lui preoți și biserici. Inceputul acesta de organizare din Rădăuși, făcut sub Alexandru cel Bun, se desăvârși pe vremea lui Ștefan cel Mare. Acest Voevod, pentruca să și consolideze stăpânirea peste teritoriile din nordul Moldovei, luate de la Poloni, le împreună cu ierarhia țării sale, și, din egumenatul quasi-episcopal dela Rădăuși făcu, pentru părțile din nordul Moldovei, episcopia Rădăușilor, al doilea scaun episcopal din Moldova, și în ordinea vechimei, și în a rangului. Primul episcop al Rădăușilor se numește *Ioanichie*, și

e pomenit în documente dela anul 1472 înainte. El e îngropat la Rădăuți.

Către sfârșitul secolului al XVI-lea, și anume prin anii 1597—1599, se înființă în Moldova și *episcopia Hușilor* pentru teritoriile din sudul Basarabiei, luate de Moldoveni dela Turci, în urma răscoalei lui Aron-Vodă, aliatul lui Mihai Viteazul. Rezidența episcopiei fu așezată în orașul Huși, fiindcă aci eră o biserică făcută de Ștefan cel Mare cu hramul sfinților apostoli Petru și Pavel fiindcă în împrejurimea acestui oraș Voevodul Ieremia Movilă — sub care se înființă episcopia — avea mai multe proprietăți, care au și fost dăruite episcopiei. Primul episcop ai Hușilor este *Ioan*, și se întâlnește în documente în anul 1600.

Cea mai nouă episcopie a Moldovei este a *Dunării-de-jos*, înființată, în anul 1864, pe vremea Domnitorului Alexandru Cuza, pentru teritoriile din sudul Basarabiei, date Moldovei în urma tractatului din Paris. Rezidența ei fu în Ismail până în anul 1879, când se mută la Galați. Primul episcop al Dunării-de-jos a fost *Melchisedec*.

Notă. — Pe teritoriul moldovenesc luat de Turci a mai existat o eparchie a *Proilaviei* (sau Brăilei), întemeiată pe vremea lui Vasile Lupu, înainte de anul 1644 pentru orașele și ținuturile, care erau raia turcească. Eparhia Proilaviei nu făcea parte din ierarhia moldovenească, ci se afla în dependență directă de patriarhia din Constantinopol. Ismailul, Renii, Chilia, Cetatea-Albă, Benderul, Hotinul, satele de pe teritoriul raialei, și poate chiar și cetățile Țării-Românești (Giurgiu, Turnu), ocupate de Turci, făceau parte din această eparchie. Rezidența a fost mai mult în Brăila (Προίλαβον), s'a mutat însă și în alte orașe. Din ea s'a desfăcut, în secolul al XVIII-lea, *episcopia Hotinului*. Eparhia

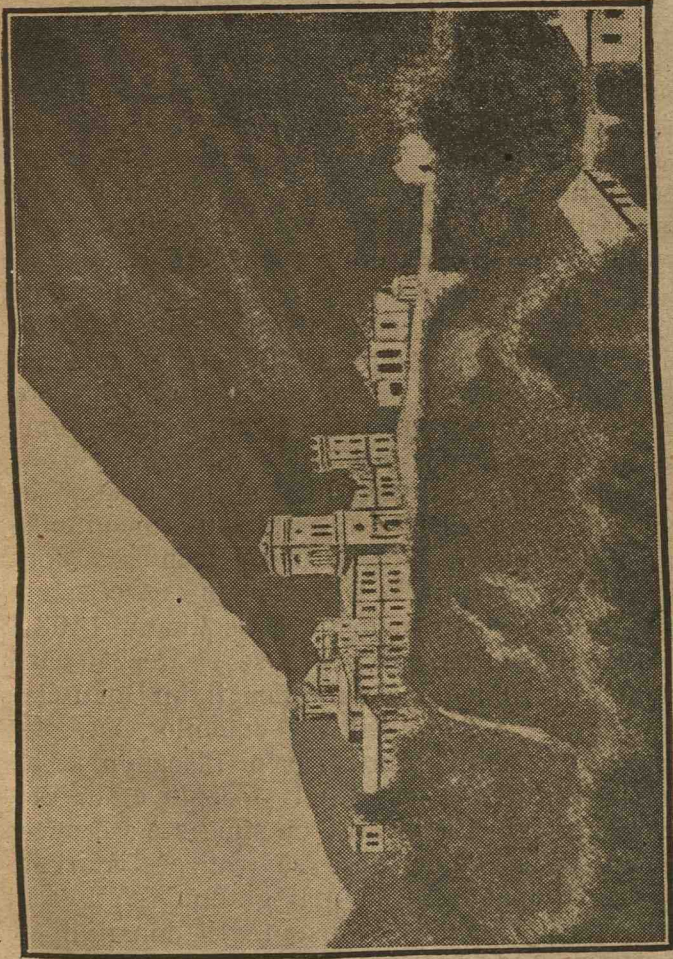
Proilaviei a durat până la începutul secolului al XIX, când a încetat odată cu stăpânirea directă a Turcilor peste pământuri românești.

IV.

Monahismul. Mănăstirile.

La Români călugărismul a fost adus, în secolul al XIV-lea, de Slavii de peste Dunăre, (în special de Sârbi), cari îl luaseră și ei, la rândul lor, din școala călugărismului ortodox: muntele Atos.

Introducătorul vieții monahale la Români este cuviosul părinte Nicodim, născut la Prilep (în Macedonia) din tată grec și din mamă sârboaică. Iși făcuse ucenicia la Atos. Ca tâlmaciu luase apoi parte la împăcarea dintre biserica sârbească și patriarhia constantinopolitană, care aruncase anatema asupra poporului și bisericii sârbești. Venise apoi la curtea despoților sârbi. Pe vremea Voevodului Țării Românești Vladislav (1364 — 1374), Nicodim trecu din Serbia în Țara-Românească, la început singur, iar pe urmă însoțit și de alți călugări și înființă cea mai veche mănăstire din Țara-Românească, *Vodița* (în județul Mehedinți) cu hramul sf. Antonie, punându-i-se la dispoziție mijloacele materiale necesare de către Vladislav Voevod. Această mănăstire fu condusă la început de Nicodim. Nu dură însă decât până într'a doua jumătate a secolului al XV-lea, când fu distrusă de Turci. Tot Nicodim înființă pe vremea Voevozilor Radu și Dan mă-

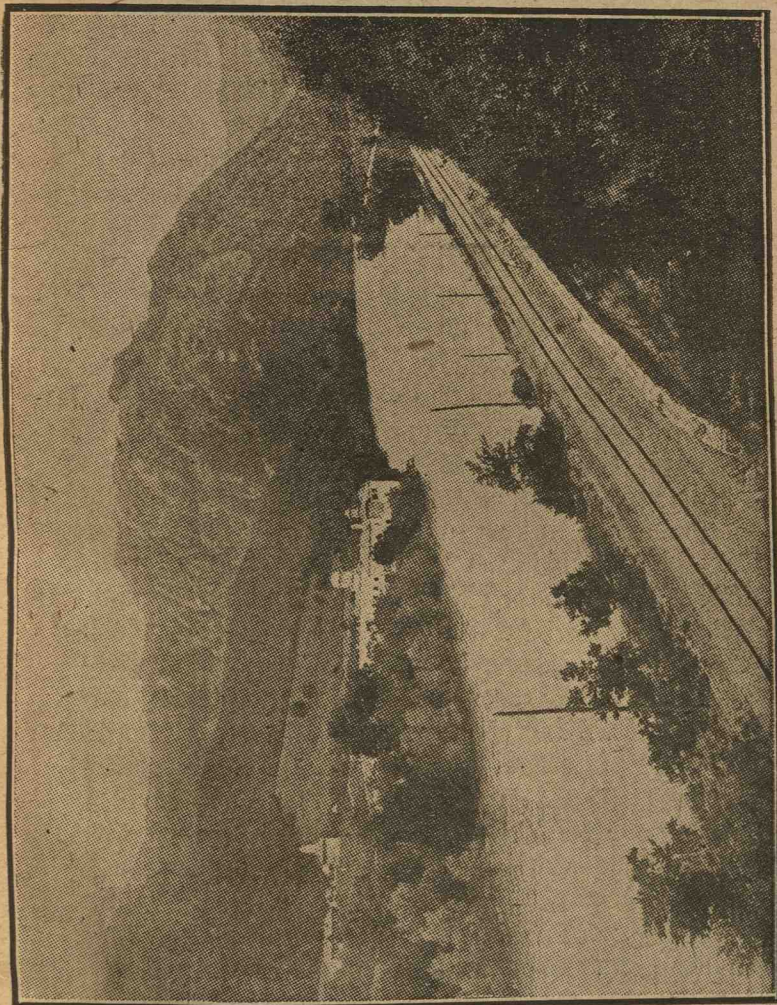

Mănăstirea Tismana

năstirea *Tismana* (în județul Gorj), care există, cu mai multe prefaceri, reparări, până azi.

Nicodim avu sub conducerea sa ambele mănăstiri: Vodița și Tismana unite până la moartea sa, întâmplată în anul 1406. A fost îngropat la Tismana, unde a rămas până la începutul secolului al XIX-lea, când a fost dus în biserica patriarhală din Ipec. Nicodim lasă după el, ca conducător al celor două mănăstiri, pe Agaton, iar la moartea acestuia rânduî ca soborul să aleagă pe cine va crede, fără vreun amestec din afară. Tot Nicodim a înființat și mănăstirea *Prislopul* (dincolo de munți, în Ardeal), care, nefiind înzestrată cu averi și cu edificiu impunător, ca cele din țară, nici nu a jucat rolul acestora. Călugării din mănăstirile fondate de Nicodim se îndeletniceau, unii cu rugăciunile, cu slujba bisericească, alții cu mânuirea condeiului, cu cărturăria — firește — în slavonește a timpului. Nicodim însuși a scris în anii 1403-4 o evanghelie slavonă, care se păstrează până azi la Muzeul național de anticități din București. Doritori de a fi folositori semenilor lor, prin rugăciunile, prin munca, prin răspândirea luminii, călugării aceștia dela început erau modele de viață cu adevărat creștinească; deaceea pentru ca să fie în stare să realizeze atari lucruri, cât mai lesne și mai grabnic, s'au făcut mănăstirilor multe și însemnate donațiuni de Voevozi și de boieri.

Din mănăstirile înființate în Țara-Românească de Nicodim porniră discipoli, inițiați acum în practicele vieții călugărești, și ajutați de Voevozi

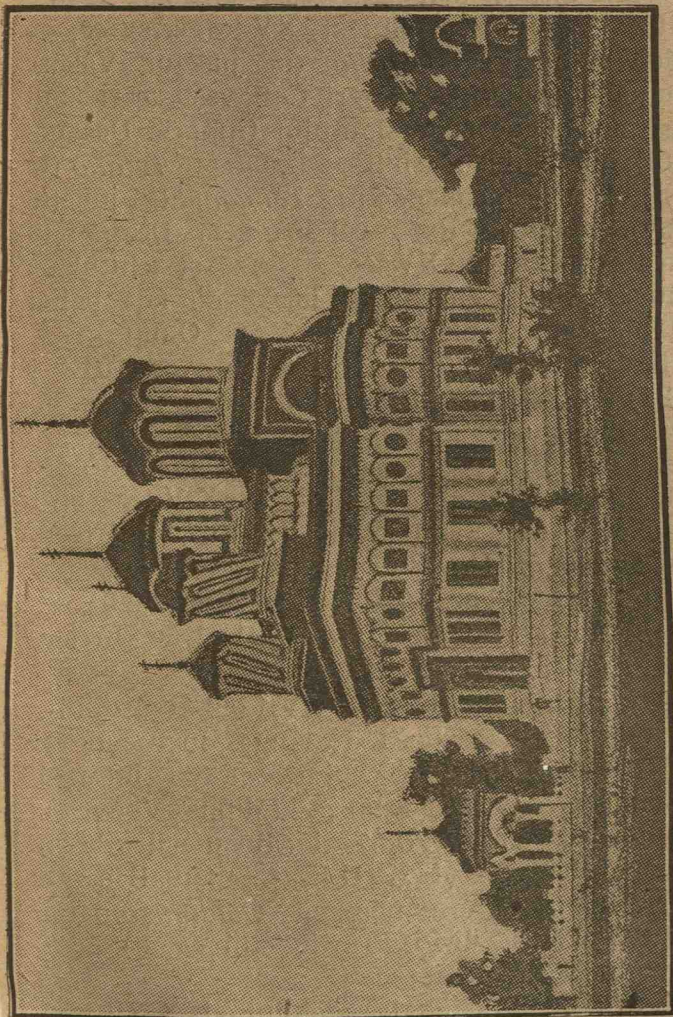

Mănăstirea Cozia

mai întâiu, și de boieri mai târziu, întemeiară mănăstiri în diferite alte părți din țară. Așa, la începutul domniei lui Mircea cel Bătrân, se înființă mănăstirea *Cozia* (în județul Vâlcea) existentă cu câteva prefaceri, și azi.

Apoi se înființă mănăstirea *Cotmeana* (în județul Argeș), din care se păstrează azi numai biserica, dar și aceasta în ruină. Cași Vodița și Tismana, și mănăstirile Cozia și Cotmeana au fost unite sub o singură conducere, și li s'a dat dreptul de a-și alege egumenul prin soborul lor, fără vreun amestec din afară, venit dela Voevod, boieri sau și dela mitropolit.

Din timpul lui Mircea-cel-Bătrân și al lui Nicodim datează și mănăstirea *Snagov* (în județul Ilfov), făcută cu ajutorul unui boier Vintilă, pe insula din mijlocul lacului Snagov; de atunci datează și mănăstirea *Dealului* (lângă Târgoviște), mănăstirea *Govora* (în județul Vâlci), mănăstirea *Glavacioc* (în județul Vlașca), etc. Aceste mănăstiri duseră la început o existență modestă: având biserici simple de lemn, cu chilioare de lemn împrejurul bisericii și cu restrânse mijloace materiale, până ce un Voevod sau altul, ca Vlad Țepeș la Snagov, Vlad călugărul la Glavacioc, Radu cel Mare la Dealul și Govora, le făcură biserică de piatră, chilii de zid și le împrejmuiră de jur împrejur cu puternice ziduri de piatră; apoi le înzestrară cu bogate resurse materiale. Lucrul acesta a făcut ca transformatorii, adică cei ce au scos aceste mănăstiri din modesta lor existență anterioară, să fie, în mod greșit, considerați cu întemeietori ai lor.

Catedral de Argés

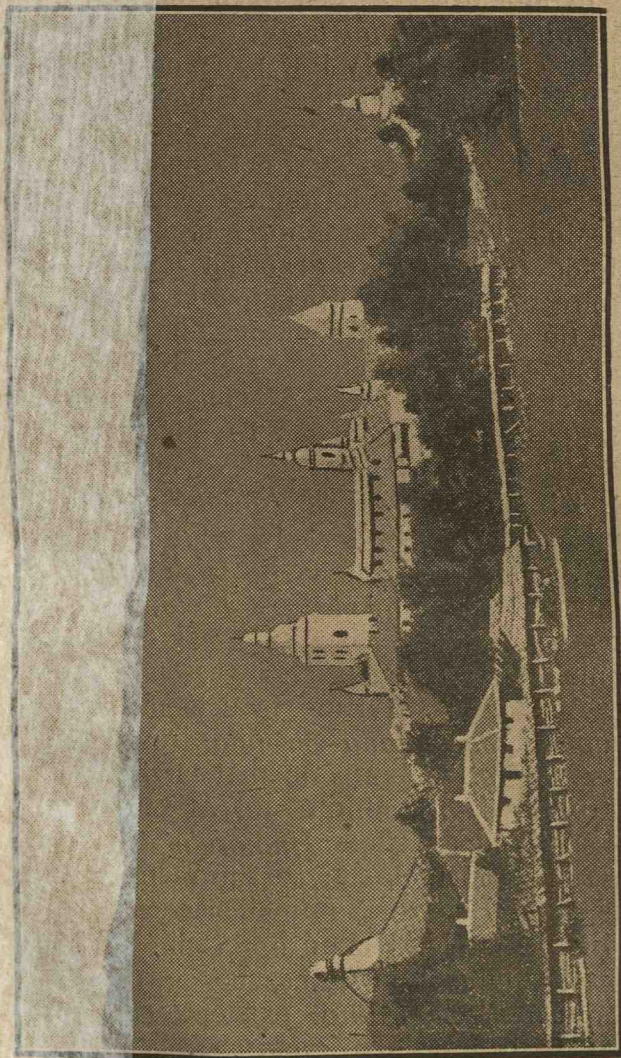
Sunt însă și mănăstiri cari au fost făcute către sfârșitul secolului al XV-lea. Așa e, de pildă mănăstirea *Bistrița* (în județul Vâlcii), făcută de puternicii boieri Craiovești, cari aduseră aci și moaștele sfântului Grigorie Decapollitul, din Serbia: schitul de călugări *Tutana* (în județul Argeș); mănăstirea *Tănganul* (în județul Ilfov), făcută de Radu cel Frumos. De pe la finea secolului al XV-lea datează și schitul de călugărițe dela *Ostrov* (pe insula din fața băilor Călimănești, insulă ocolită de apa Oltului).

În secolul al XVI-lea Neagoie Voievod (1512—1521) făcu frumoasa *mănăstire dela Argeș*, în locul mitropoliei mutate de el în Târgoviște.

Aci, la Argeș, se află și moaștele sfintei Filofteia, aduse încă din secolul al XIV-lea sub Radu Voievod. Radu Paisie (1535-1545) făcu mănăstirea *Mislea* (în județul Prahova), iar boieri de ai săi făcură mănăstirea *Verbila* (același județ). Mihai Viteazul (1593-1601) făcu mănăstirea *Mihai-Vodă* din București.

La începutul secolului al XVII-lea, Radu Mihnea reînnoi mănăstirea de lângă București pe care o făcuseră în secolul anterior bunicul (Alexandru Voievod) și tatăl său (Mihnea Voievod): e mănăstirea *Radu-Vodă* din București. Pe la mijlocul secolului al XVII-lea Mateiu Basarab făcu, între altele, mănăstirea *Căldărușani* (în județul Ilfov) și *Arnota* (în județul Vâlcii), construită în stil românesc.

În primele decenii al secolului al XVIII-lea, Nicolae Mavrocordat făcu mănăstirea *Văcărești* (lângă București).

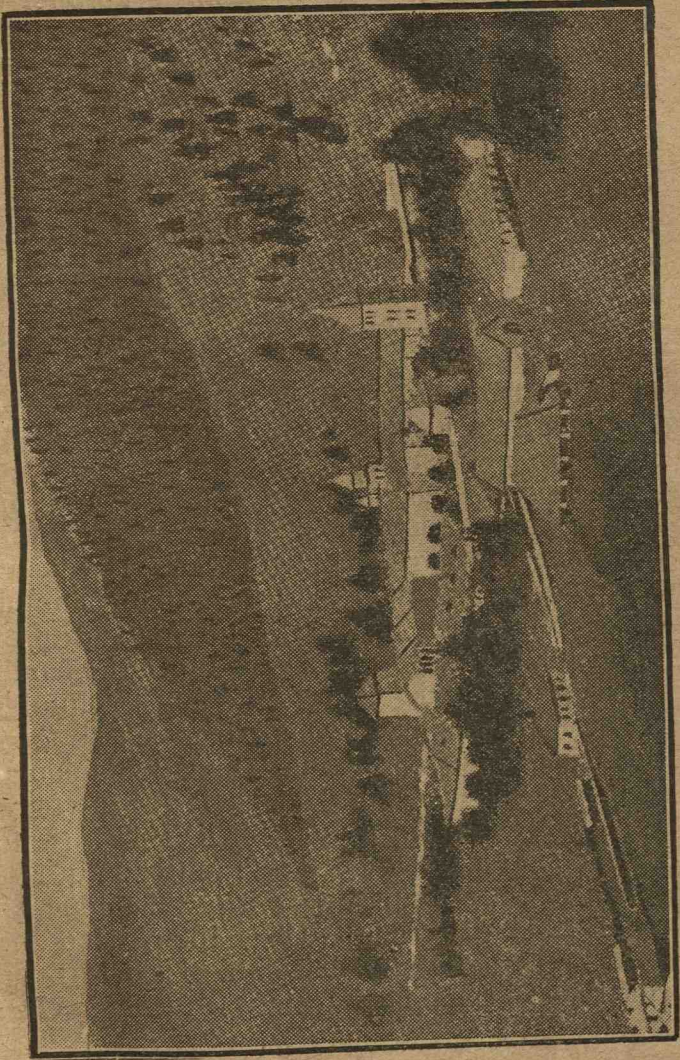
Mănăstirea Neamțul

In Moldova cele mai vechi mănăstiri sunt : *Neamțul* și *Bistrița*, făcute în ultimele decenii ale secolului al XIV-lea, pe vremea Voevodului Petru Mușat, de discipoli ai lui Nicodim, veniți din Țara Românească.

La ridicarea acestor dintâi mănăstiri moldovenești, cum și la introducerea călugărismului în Moldova, a lucrat mult primul mitropolit al Moldovei, *Iosif*, care e posibil să fie și el unul dintre discipolii lui Nicodim. Cași Nicodim, el unî (în 1407) aceste două mănăstiri din Moldova sub o singură conducere și stabilî ca alegerea egumenilor să se facă pe viitor de sobor, fără vreun amestec din afară. Tot din ultimul timp al secolului al XIV-lea datează, cum am văzut (p. 22), mănăstirea dela *Rădăuși* din care a eșit mai apoi episcopia de aci.

Alexandru cel Bun făcù, la începutul secolului al XV-lea, mănăstirea *Moldovita*. Din vechea mănăstire se păstrează azi (în Bucovina) numai biserica, restaurată și aceasta. După aceea tot Alexandru cel Bun făcù și mănăstirea *Sf. Nicolae din poiana Siretului* (în județul Suceava), lângă Pobrata de mai târziu, făcută de Petru Rareș. Din timpul lui Alexandru cel Bun datează și mănăstirea *Humorului*, făcută de un boier, dvornicul Ioan ; azi din vechea mănăstire există (în Bucovina) numai biserica.

Ștefan cel Mare zidi între anii 1466—1469, ca mulțumită lui Dumnezeu pentru luarea Chilieii, mănăstirea *Putna*, existentă și azi în Bucovina. In această mănăstire a fost îngropat la moartea sa (1504) marele Voevod. Tot Ștefan

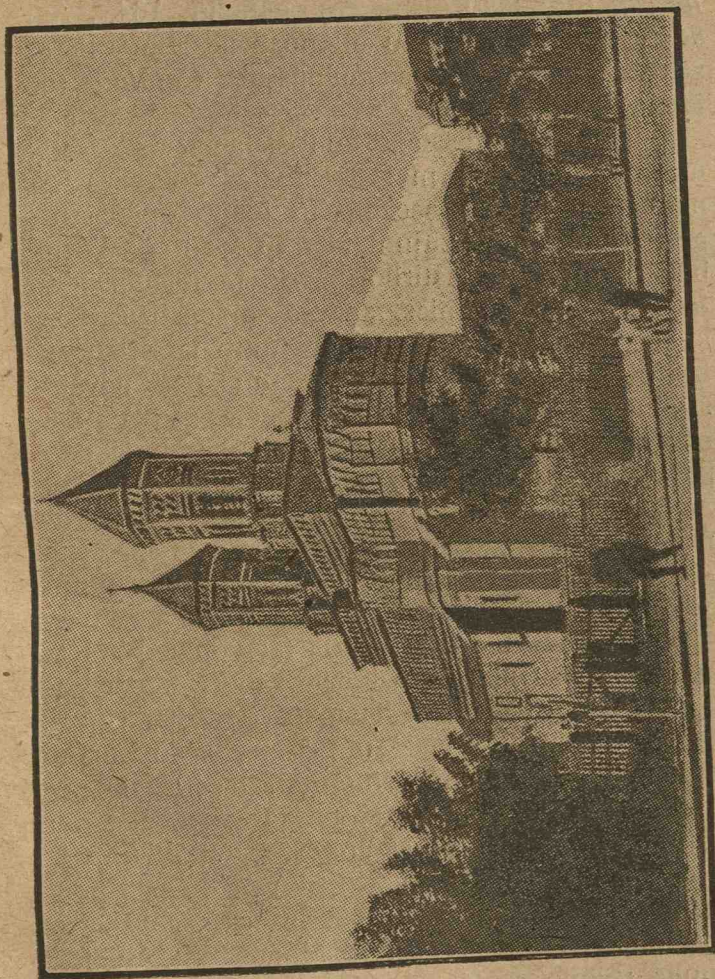

Mănăstirea Putna

cel Mare făcù în 1488 mănăstirea *Voroneț* (în Bucovina se află astăzi numai biserica fostei mănăstiri) pe locul unde există de mai înainte vreme un schit, în fruntea căruia fusese călugărul David, care, făcându-se sihastru, luă numele de Daniil; la acesta, ne spune tradiția că venind Ștefan cel-Mare, învins de Turci, ar fi fost îmbărbătat să continue lupta cu Turcii și să facă apoi ca mulțumită lui Dumnezeu o mănăstire aci; ceeace Ștefan a și făcut. Pe peretele bisericii din mănăstirea Voroneț se află chipul ctitorului: marele Ștefan. Tot Ștefan a făcut și mănăstirea *Taslău* în județul Neamțul) *Dobrovăț* (în județul Vaslui) etc. Toate aceste mănăstiri au fost bogat înzestrate.

În secolul al XVI-lea, în afară de *Pobrata* făcută, cum spuserăm de Petru Rareș, avem mănăstirea *Râșca* (în județul Suceava) făcută de Macarie, episcopul cărturar al Romanului; după aceea avem mănăstirea lui Alexrndru Lăpușnianu, *Slatina*, care era gata în 1561; familia Movileștilor făcu, către sfârșitul secolului al XVI-lea, mănăstirea *Sucevița*, existentă și azi în Bucovina; Petru Șchiopul, Domnul Moldovei, făcu mănăstirea *Galata*, lângă Iași.

La începutul secolului al XVII-lea Nestor Ureche făcu mănăstirea *Secul*; mitropolitul Moldovei Anastasie Crimca (a păstorit în două rânduri: 1608—1617 și 1619—1629) făcu mănăstirea *Dragomirna*, existentă și azi în Bucovina. Vasile Lupu făcu frumoasa mănăstire *Trei*.

Biserica Trei-Ierarhi

Ierarhi (din Iași), care era gata în 1641. Aci aduse tot Vasile Lupu și moaștele sfintei Paraschiva. Duca-Vodă făcu mănăstirea *Cetățuia* (de lângă Iași) etc. etc.

Dela început, de când au fost făcute cele dintâi mănăstiri și până mai târziu, s'a observat ca mănăstirile să fie așezate în locuri adăpostite, prin munți, în pozițiuni tari, în locuri inaccesibile. În jurul mănăstirilor apoi, întotdeauna s'au făcut ziduri puternice, așa că mănăstirile erau și un fel de cetățui, în care mulți își aflau refugiul în vremuri de grea cumpănă: năvăliri străine (turcești tătărești), războaie etc. În mănăstiri călătorii cei rătăciți găseau primire, adăpost, săracii ajutor, bolnavii îngrijire: unele având, ca cea dela Curtea de Argeș, spital pentru bolnavi.

Călugării din mănăstiri, cum am spus, munceau, făceau slujbe, se rugau lui Dumnezeu și se îndeletniceau cu cărturăria (slavonă). La Români mănăstirile au fost cele dintâi focare de lumină: în mănăstirile Tismana, Bistrița, Cozia, Dealul, Neamțul etc. s'au scris și s'au păstrat cele mai vechi monumente literare scrise la noi. În mănăstiri veneau să se pregătească, pe lângă călugări cărturari de slavonește, viitorii preoți. În mănăstiri (Bistrița și Putna) și de oameni trăitori în mănăstiri s'au scris cele mai vechi însemnări istorice la noi. Mănăstirile au fost multă vreme centre de înaltă viață creștină: călugării fiind atunci la înălțimea chiemări lor.

Mănăstirile au fost și fortărețe ale ortodoxiei în contra propagandelor străine făcute la noi. Avându-și conducerea lor proprie, fără vreun amectec din afară, avându-și mijloacele materiale asigurate, putem zice, că mănăstirile au fost un fel de monarhii religioase, care au predicat și păstrat, multă vreme la noi, moralitatea, religiozitatea și cultura.

V.

Rolul bisericii în consolidarea naționalității și în dezvoltarea literaturii și culturii române.

Cultura romană întâi și credința creștină pe urmă, determinând superioritatea elementului roman față de cel dacic, au dus la contopirea acestor două elemente: cel dacic pierzându-și limba și credința sa.

Venind, în secolul al IV-lea, Slavii printre străbunii noștri, cari pe atunci erau toți creștini, și, de sigur, superiori Slavilor în cultură, este evident că nu puțin rol a avut, în absorbirea desăvârșită a Slavilor de populația romanică din Dacia pe lângă număr, cultură, și superioritatea credinței religioase: Slavii amestecați cu străbunii noștri și-au pierdut limba, credința, individualitatea lor etnică.

De prin secolul al VII-lea, de când, cum am văzut, poate fi vorba de un popor românesc și

de o organizație primitivă a bisericii la acest popor (cu preoți și biserici prin sate), biserica și preotul formau o pârghie morală, un centru sufletesc al neamului românesc ; dau consistență ființei sale, îl țineau la oparte, îl făceau să nu se amestece cu alte popoare barbare (necreștine la început): Ungurii și Bulgarii.

Desvoltându-se, pe la anul 1000, prin influența bisericii slave, organizația bisericească a Românilor, cum am văzut, acum biserica nu numai că-i face pe Români să se țină departe de popoarele necreștine ca : Pacinații, Cumanii, Tătarii, dar să evite și pe acei creștini, cari nu erau de confesiunea lor ortodoxă, ca : Ungurii, ori alți catolici.

În timpul luptelor cu Turcii idea creștină, a cărei depozitară era biserica, a fost cea mai puternică pârghie și a dat străbunilor — alături de moșia străbună—tot avântul sublim, în luptele lor de glorioasă amintire de sub Mircea cel Bătrân, Ștefan cel Mare, Mihaiu Viteazul. Vajnici luptători în contra Semilunei, străbunii noștri știau că luptă pentru legea lor creștină, pentru moșia lor străbună, și apărându-le pe acestea, deveneau și apărătorii creștinătății și ai civilizațiunii europene, făcând din piepturile lor de oțel stavilă puternică în fața șuvoiului musulman.

Mitropoliile, episcopiile și mănăstirile au dat pe vremuri Voevozilor însemnate contingente militare pentru lupte. De mulțori s'au văzut în fruntea cetelor de Români înarmați, preoți, vlă-

dici chiar, ca, de pildă, popa Stoica din Fărcaș, pe vremea lui Mihai Viteazul etc. Prapurele dela biserici serveau uneori ca stindarde de luptă ; în jurul lor se adunau și porneau la luptă Românii.

În momente de grea cumpănă pentru neamul nostru, vlădicii s'au pus în fruntea mișcărilor, prin care putea veni mântuirea țării, a neamului. Așa e, de pildă, cazul mitropolitului Țării-Românești, Antim Ivireanu, dela începutul secolului al XVIII-lea, care cu prețul vieții sale, s'a pus în fruntea mișcării, care tindea la salvarea țării de sub jugul și îngenunchierea turcească, la scăparea poporului de stoarcerea neomenoasă a Fanarioților, sau, cum e cazul blândului și seninului mitropolit al Moldovei, Veniamin Costache, din prima jumătate a secolului al XIX-lea care, pe vremea eteriei, a apărât—punându-se pe sine în pericol—drepturile țării și ale neamului său.

La Românii de peste munți biserica a contribuit foarte mult la păstrarea naționalității. Acei dintre Românii de acolo, cari s'au catolicizat—nobilii mai ales, ca să-și păstreze pământurile—s'au înstrăinat de neam, s'au maghiarizat ; pe când poporul, ținând cu tărie la credința și biserica sa, nu s'a apropiat de alte neamuri și astfel și-a păstrat individualitatea sa etnică. Și astăzi biserica la Românii de peste munți e singura fortăreață, singurul zid de apărare al neamului dela direcția și organizarea, dată ei de marele mitropolit Andreiu Șaguna.

În afară de serviciul acesta adus de biserică consolidării și păstrării naționalității noastre, biserica a fost în trecut și singura instituțiune purtătoare de cultură. Cele mai vechi monumente literare scrise la noi sunt texte (evident manuscrise) de scrieri bisericești : de cărți întrebuițate la slujba bisericească, scrise (în limba culturală a timpului : slavona) de oameni ai bisericii, cari, în înfloriturile titlurilor, în literile mari dela început, etc., au pus și cele dântâi începuturi, manifestări artistice la noi.

În afară de vechile *manuscrise slavone*, și cele mai vechi *cărți slavone*, care s'au tipărit în Țara-Românească la începutul secolului al XVI-lea (Liturghier, Octoih, Evanghelie) de călugărul muntenegrean Macarie — ajuns sub Neagoe Voevod mitropolit al țării — sunt tot cărți bisericești, tipărite de oameni ai bisericii, cari în frontispiciile sau în cuprinsul cărților au făcut și felurite ornamente, sau chipuri de sfinți : iarăș începuturi, manifestări de artă la noi.

Tot din biserică și dela oameni ai bisericii au pornit și *cele dintâi manifestări în scris ale limbii românești, cele dintâi texte românești* ca : psaltirea scheiană, codicele voronețan etc., și *cele mai vechi cărți românești*, care s'au tipărit în limba română, sunt cărți bisericești și sunt tipărite tot de persoane bisericești : tipăriturile diaconului Coresi, făcute în Ardeal, între 1560 — 80. Acestea, circulând și dincoace de munți, au apropiat sufletește pe Români, au pus începuturile

exprimării gândirii și simțirii românești, normelor rudimentare de ortografie: cu un cuvânt, au făcut începuturile limbii noastre literare. Dar tipăriturile lui Coresi mai aduc încă un folos, anume: fac ca limba românească să fie întrebuințată în acte particulare (zapise țărănești, învoieli, schimburi, vânzări, cumpărături făcute la țară și scrise de preoți sau de dascălii dela biserici) înaintea documentelor emanate din cancelariile domnești.

Primele tipografii din principate, care tipăresc cărți românești (bisericești), sunt date de un Moldovean, ajuns mitropolit al Chievlui (Petru Movilă). Prin cărțile tipărite de biserică în jumătatea a doua a secolului al XVII-lea și în secolul al XVIII-lea, biserica a urmărit scopul de a pune la dispoziția credincioșilor mijloacele de a învăța carte: de a se lumina sufletește, de a se instrui creștinește, ferindu-se în acelaș timp și de rătăcirile ereticilor. Chiar cărțile de slujbă bisericească, care s'au tipărit în limba românească, în secolul al XVIII-lea, au servit dascălilor de pe la biserici ca să deprindă pe copii să silabisească întâiu și să învețe pe urmă carte depe ele. Curentul acesta al culturii religioase, adică al luminării minții Românilor prin cartea bisericească, îl reprezintă în Țara-Românească Antim Ivireanu mai ales, iar în Moldova mitropolitul Iacov Putneanu (1750 – 1760) și călugării din mănăstirea Putna. În secolul al XVIII-lea, instrucția, luminarea poporului ajunge

în mâna bisericii. Episcopii și mitropoliții sunt conducătorii, supraveghetorii școalelor de prin târguri sau de prin sate; ei tipăresc bucoavne sau bucvarii (niște abecedare religioase); preoții plătesc dare pentru întreținerea școalelor.

În afară de literatură, care, în secolul al XVII-lea și al XVIII-lea, e aproape exclusiv bisericească, biserica la Români *a mai făurit limba literară și a cultivat în trecut artele.*

Oamenii bisericii au înzestrat neamul cu o limbă literară, au contribuit la realizarea unei limbi literare *unitare*. Cărțile bisericești, tipărite într'o parte, circulă și în celealte părți ale româniei; tipăritorii trec dintr'un loc într'altul, sau într'un loc se tipăresc cărți și pentru Români din alte părți alegând, firește, cuvintele în așa fel ca să fie înțelese de Români din toate părțile. Acesta e primul pas spre unitate. Al doilea pas: voind Români dintr'un loc sau altul să-și exprime înscris gândul, simțirea lor, era foarte firesc să ia ca norme, ca dreptare, ca modele, cărțile bisericești ce circulau, cărți cari aveau pecetia și aprobarea bisericii. Cărțile mitropolitului Moldovei Varlaam (1632—1653), de pildă, nu sunt cărți moldovenești, adică: tipărite numai pentru Moldoveni, ci cum ne spune titlul, sunt „cărți *românești* de învățătură“ scrise adică ca să servească suflării românești din toate părțile, de învățătură, în care intră, de bună samă și învățarea limbii. Făurirea unei limbi literare, unitare pentru toți Români, unei limbi

adică pe care să o înțeleagă Românii din toate părțile a preocupat mult pe vlădicii noștri. Iată cum exprimă acest gând,—pe care-l face programă, arătând în acelaș timp nevoia unei limbi literare unice pentru Românii de peste tot locul—mitropolitul Ardealului, Simion Ștefan, în prefața Noului Testament (tipărit la Bălgrad — Alba-Iulia, în 1648);

„Aceasta încă vă rugăm să luați aminte că
 „Românii nu grăesc în toate țările într'un chip,
 „încă neci o țară toți într'un chip; pentru aceea
 „cu nevoie poate să scrie cineva să înțeleagă toți,
 „grăind un lucru unii într'un chip, alții într'alt
 „chip: au veșmânt, au vase, au altele multe nu
 „le numesc într'un chip. Bine știm că cuvintele
 „trebuie să fie ca banii, că banii aceia sunt buni
 „cari umblă în toate țările, așa și cuvintele acelea
 „sunt bune, carele le înțeleg toți. Noi drept aceea
 „ne am silit, de încât am putut, să isvodim așa
 „cum să înțeleagă toți; iară, că nu vor înțelege
 „toți nu-i de vina noastră, ce-i de vina celuiia ce
 „au răsfiat Românii printr'alte țări, de și au mes-
 „tecat cuvintele cu alte limbi, de nu grăesc toți
 „într'un chip“.

Prin *Biblia* lui Șerban Cantacuzino (din 1688), prin lucrările mitropolitului Moldovei, Dosofteiu, din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, și mai ales prin psaltirea în versuri a acestui mitropolit, biserica duce și mai departe făurirea

limbii literare unitare. Acel care cultivă în deosebi limba românească, dându-i o formă și mai frumoasă și mai plăcută și mai mlădioasă, este mitropolitul Antim Ivireanul, prin care putem spune că vechea limbă bisericească— care e așa de apropiată de graiul și înțelesul poporului— ajunge, ca expresivitate și frumusețe, la apogeu. Deaceea și până azi, cea mai frumoasă limbă românească pe care o poate scrie cineva, e aceea care se apropie de vechea limbă bisericească, cum și de limba poporului.

Biserica, cum spuserăm, a mai cultivat și artele. Așa, a cultivat arhitectura, având nevoie de ea la zidirea de biserici și de mănăstiri. Fi-rește, la început era o arhitectură de împrumut luată dela popoarele cu care eram vecini sau ne aflam în legături. Așa, în secolile al XIV-lea și al XV-lea, în Țara-Românească au fost construite biserici în stil bizantin curat (biserica domnească din Curtea-de-Argeș) sau în stil bizantin, luat însă dela Slavii de peste Dunăre, cari îl mai schimbaseră întru câtva (ca, de pildă, bisericile din mănăstirile Tismana, Cozia). La frumoasele biserici din mănăstirea Dealului (zidită de Radu cel Mare) și dela Argeș (făcută de Neagoe Voevod) e influență orientală în podobesc, dar e și o influență venețiană, adusă la noi prin Sârbi. În Moldova în secolul al XV-lea, pe vremea lui Alexandru cel Bun și mai ales pe vremea lui Ștefan cel Mare care a zidit 44

de biserici și mănăstiri, bisericile se fac tot în stil bizantin, dar influențat și de cel gotic — adus de meșterii din Polonia și din Ardeal — în ce privește arcuirea liniilor de la uși și ferestre, ascuțișul turnurilor etc. Bisericile lui Ștefan cel Mare sunt apoi adaptate nevoilor locale: mici, solide, durabile. Din Moldova stilul bisericilor lui Ștefan cel Mare trece și în Țara Românească, unde, în secolul al XVI-lea, se construiește biserici asemenea celor moldovenești. Și la bisericile făcute în secolul al XVII-lea, pe vremea lui Mateiu Basarab și Vasile Lupu, e tot stil de împrumut: cel bizantin, cu sau fără influențe apusene. Abia la finele secolului al XVII-lea și începutul celui de al XVIII-lea, arhitectura bisericească devine românească; abia acum poate fi vorba de un stil românesc la construirea bisericilor, stil care se caracterizează prin pridvor deschis, la intrarea bisericii, susținut de stâlpi cu capiteliurile înflorite; cu stâlpi cari susțin biserica înlăuntru, înfloriți și aceștia la căpătâiurile lor. În acest stil sunt bisericile de la Cotrocenii (a lui Șerban Cantacuzino), dela Colțea (a Cantacuzinilor), dela Antim, dela Văcăreștii (a lui Nicolae Mavrocordat) din București și mai ales cea dela Hurezii (a lui Brâncoveanu), în județul Vâlcea.

Sculptura asemenea a fost cultivată de biserică; punând să se sape în piatră cadrul ușilor sau al ferestrelor, capiteliurile stâlpilor, ornamentația depe morminte etc. Și sculptura a fost

la început tot de împrumut, până ce pe vremea lui Brâncoveanu se ajunge — de Antim Ivireanu care a sculptat frumoasele uși dela biserica Antim, cum și de alții — la o manifestare proprie românească și în sculptură.

Pictura deasemenea a fost cultivată de biserică, trebuind la zugrăvirea bisericilor, la decorarea lor cu sfinți, și la facerea diferitelor chipuri de sfinți, cari se întâlnesc mai în toate cărțile bisericești vechi. În pictura bisericească dela noi a predominat stilul bizantin, cu acei sfinți slabi, uscați, cu ochii îndreptați spre cer, la Dumnezeu. Și azi tot acest stil e întrebuințat la zugrăvirea bisericilor, modernizat însă de pictorii de talent.

Muzica, în fine, a fost și ea cultivată de biserică: o parte însemnată a slujbei trebuind să fie cântată. Și ea a fost la început tot de împrumut. Vechea noastră cântare bisericească a fost luată de la Slavi, — cari s'au organizat bisericește înaintea noastră — și a fost păstrată și cultivată în biserică până în secolul al XVII-lea, când creșterea treptată a influenței grecești ne aduse muzica și prin urmare și cântarea bisericească, pe care o aveau Grecii în biserică. Cântarea grecească predomină la noi în biserică în secolul al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea, până ce ieromonahul Marcarie, autorul frumoaselor axioane prăznicare, dă o direcție în mare parte românească și muzicii bisericești.

IV.

**Raporturile bisericii române cu patriarhia
din Constantinopol**

Legături între biserica română și patriarhia din Constantinopol încep să existe de pela mijlocul secolului al XIV-lea și anume: din anul 1359, când patriarhia acordă Voevodului Țării-Românești, Nicolae Alexandru, mutarea mitropolitului Vicinei, Iachint, ca mitropolit al Țării-Românești (— „Ungrovlahiei“) punând, însă condiția ca și viitorii mitropoliți ai Țării-Românești să fie trimiși tot de patriarhia din Constantinopol. Și într'adevăr și ceilalți mitropoliți ai Țării-Românești din a doua jumătate a secolului al XIV-lea (Hariton, Antim) au fost trimiși din Constantinopol și, ca și Iachint, au fost Greci. Cu ei și prin ei biserica Țării-Românești a fost pusă sub jurisdicția patriarhiei constantinopolitane; ei au participat la sinodul endemic din Constantinopol, având scaun în acest sinod și rang anumit între mitropoliții dependenți de patriarhia din Constantinopol.

În legăturile ei cu biserica din Moldova, patriarhia fu dela început mai puțin norocoasă. Vlădicii trimiși de ea în Moldova nu se putură menține față cu cel susținut de Moldoveni: episcopul Iosif, care rămase, în cele din urmă, mitropolit al Moldovei, recunoscut, după cum am

văzut, în 1401, de patriarhia din Constantinopol, care nu avea să se amestice în afacerile interne ale bisericii moldovenești, ci să recunoască numai pe mitropolitul ales de țară.

În prima jumătate a secolului al XV-lea însă, legăturile dintre biserica română și patriarhia din Constantinopol se întrerupseră: *a)* din cauza situațiunei rele, în care se afla împărăția bizantină (și cu ea și patriarhia din Constantinopol) înainte de luarea Constantinopolului de Turci; *b)* din cauză că patriarhia, silită de împăratul bizantin, primise la sinodul din Florența (1439) unirea cu biserica Romei. Atunci Românii din Țara Românească mai întâi intrară în legături bisericești cu arhiepiscopia din Ohrida, care, aflându-se pe pământul stăpânit în acea vreme de Turci, fu încurajată și ajutată de aceștia, să-și întindă jurisdicția bisericească până la Dunăre. Turcii, neîngăduind ca creștinii de sub stăpânirea lor să fie în legătură cu patriarhia din Constantinopol, făcură ca Românii din Țara Românească - înfeodată atunci adânc la politica turcească - să intre în legături cu arhiepiscopia din Ohrida, și să nu participe la sinodul din Florența, la care Bizantinii participând sperau să capete din Apus ajutoare în contra Turcilor. Moldovenii, deși avură delegați civili și bisericești la sinodul din Florența și deși mitropolitul lor Damian fu nevoit să primească aici unirea, curmară totuș și ei legăturile cu patriarhia din Constantinopol și intrară și ei în

legături cu arhiepiscopia din Ohrida ; căci mitropolitul Teoctist I al Moldovei (1452—1477) fu sfințit de arhiepiscopul Ohridei (Nicodim).

Pe la începutul veacului al XVI-lea biserica din Țara-Românească mai întâiu se apropie iarăș de Constantinopol, unde acum era capitala împărăției turcești și unde se acordaseră de Turci patriarhului anumite privilegii. De acolo aduse Radu cel Mare pe ex-patriarhul Nifon, ca să reorganizeze biserica Țării-Românești ; de acolo primi Neagoe Voevod binecuvântarea pentru mitropolitul Macarie—tipograful muntenegrean—făcut de el mitropolit ; la Constantinopol trimise în fine Mihnea Voevod, în anul 1586, pe episcopul Râmnicului Mihail, pe care îl alesese mitropolit al țării, ca să fie recunoscut, întărit ca atare.

Și cu biserica Moldovei iarăș avu patriarhia legături, cătră sfârșitul secolului al XVI-lea, patriarhul doar miruiă pe Domnii țării la suirea lor pe scaun ; pe urmă între clerici, Voevozii moldoveni și între patriarhie, sau oameni cu influență în sferele patriarhale, avu loc în acest timp schimb de scrisori ; mitropolitul Moldovei nu mergea ca cel din Țara-Românească la Constantinopol, ca să-și capete de acolo cărja, nici nu scria patriarhiei ca să-i acorde recunoaștere. Prin urmare, și din acest timp biserica din Moldova avu o pozițiune deosebită de a celei din Țara-Românească față de patriarhie.

De pela finele secolului al XVI-lea patriarhia din Constantinopol—apăsată de Turci și lipsită de

mijloace—căuta și găsi la Voevozii țărilor române ajutor moral, material și politic. De atunci încep vizitele patrarhale la noi, cu ocaziunea cărora se făceau și însemnate colecte de bani pentru susținerea patriarhiei. Pe vremea lui Mihaiu Viteazul (1593—1601) legăturile bisericii din Țara-Românească cu patriarhia se întăresc și mai mult : acolo își trimise el mitropoliții ca să fie întăriți ; de acolo ceru, prin mitropolitul țării sale, Eftimie II, să i-se trimeată o evanghelie grecească și un nomocanon. Tot pe acest timp patriarhia trimise în părțile noastre, ca exarh patriarhal, pe Nichifor Dascălul, care pedeparte avea să apere aceste părți de propaganda catolică, iar pedeaalta să întărească și mai mult legăturile bisericii române cu patriarhia din Constantinopol. Nu puțin a contribuit, către finele secolului al XVI-lea, strângerea legăturilor bisericii române cu patriarhia și Grecul țarigrădean, Mihail Cantacuzino (numit de Turci Șaitanoglu), care avu o înrâurire puternică asupra țărilor noastre, care puse și scoase Domni români și patriarhi constantinopolitani.

Secolul al XVII-lea însemnează creșterea influenței grecești în țările române. În acest secol nemeroși clerici greci—și de cei mici, dar mai ales de cei mari—vin în țările române : unii se stabilesc la noi, căpătând diferite rosturi, alții (în deosebi patriarhii) sunt numai în trecere pe la noi, strângând însă cu această ocaziune milă, pomeni ; în Voevozii de atunci : grecizați sau cu

simpatii grecești—unii, ca Radu Mihnea, fuseseră crescuți prin Răsărit și de călugări greci, alții aveau cultură grecească—găsesc întotdeauna sprijin, ajutor. Voevozii aceștia din secolul al XVII-lea făcură numeroase închinări de mănăstiri la diferite centre bisericești din împărăția turcească, ca muntele Atos, ori patriarhiile orientale, cu toate că se găsiră și clerici români cari protestară și luară măsuri în contra închinărilor de mănăstiri, cum a fost mitropolitul Moldovei Anastasie Crimca dela începutul secolului al XVII-lea. Unele mănăstiri fiind uzurpate de călugării greci, pe vremea lui Mateiu-Basarab mănăstirile acestea fură luate din mâna răpitorilor călugări greci. Către sfârșitul secolului al XVII-lea, țările române devenind susținătoarele bisericii ortodoxe din împărăția turcească, centrul, focarul de unde radia cultura elenică, numărul patriarhilor, mitropoliților și episcopilor greci, aflați la noi, devine și mai mare. Evident că în astfel de împrejurări legăturile dintre biserica română și patriarhia din Constantinopol devin, pe acest timp, și mai strânse. Ca să nu se încalce drepturile bisericii din Țara-Românească se stabile, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea ca patriarhia să nu mai trimeată în țară episcopi sau egumeni: țara își va păstra drepturile ei străvechi de a alege, în sobor anume, pe mitropolit; alegerea aveà să fie adusă la cunoștința patriarhului, care urmà să dea numai binecuvântare, adică să recunoască pe cel ales

în țară. Această normă intră în vigoare și în Moldova în acest secol; căci Voevozi, ca Radu Mihnea și alții după el, după ce domnesc într'o țară, trec și în cealaltă și introduc aceiaș procedare. Episcopii și mitropoliții noștri se alegeau în țară—numai mitropolitul trebuia recunoscut de patriarhie—; administrația și regulamentul vieții bisericești a rămas bisericii și țării noastre. Din a doua jumătate a secolului al XVII-lea patriarhia începe să se amestece în judecarea mitropoliților din Țara-Românească: așa s'a amestecat la detronarea și judecarea mitropolitului Teodosie, în 1672, și mai ales la judecarea procesului dintre mitropolitul Varlaam și Teodosie, în 1679, când patriarhia și-a trimis chiar delegații săi, ca să ia parte la judecată, din care ieși revenirea lui Teodosie în scaun, fiind susținut de Voevodul Șerban Cantacuzino. Asupra bisericii din Moldova, patriarhia nu a ajuns la atâta autoritate și putere ca asupra celei din Țara-Românească. În Moldova Voevodul avea—precum ne asigură Dumitru Cantemir în scrierea sa: „*Descriptio Moldaviae*“—drepturi asupra episcopilor și mitropolitului.

În secolul al XVIII-lea, secolul atotputerniciei fanariote la noi și în alte părți—legăturile bisericii române cu patriarhia din Constantinopol sunt mai strânse ca oricând. Grecii din Bizanț ajutați de Turci, vor să introducă în biserică ortodoxă o dominațiune absolută a lor. În acest scop ei desființează biserici autocefale, ca cea

dela Ohrida, Ipec; sdrobesc independența patriarhiilor orientale, reducându-le aproape la rolul unor mitropolii supuse patriarhiei. Tendința aceasta de dominațiune o au și față de biserica din țările române și reușesc, de pela mijlocul secolului al XVIII-lea, să ocupe scaunele noastre episcopale și mitropolitane cu Greci—mai numeroși în Țara Românească, decât în Moldova—cari de bună samă dau patriarhiei tot concursul spre a încălca drepturile bisericii române. Acum patriarhia judecă și caterisește chiar pe mitropoliții noștri (Antim Ivireanu caterisit în 1716). Încălcarea drepturilor bisericii române și grecizarea ierarhiei înalte a fost împiedecată însă de străbunii noștri—de Moldoveni mai ales—cari au știut să apere autonomia bisericii, față de încercările arbitrare ale patriarhiei; ținând sinoade în contra suirii Grecilor pe scaunele episcopale (în 1752), ridicând proteste energice (în 1786) în contra încercării patriarhului: de a face el și cu sinodul său numire de mitropolit în Moldova.

În epoca redeșteptării naționale (după 1821), Românii, scăpând de amestecul venit din afară în trebile lor naționale și politice, căutară să scape și de amestecul patriarhiei în cele bisericești. De acea patriarhia desaprobă și combate mișcările noastre de renaștere națională. În 1844 afurisește pe mitropolitul Țării-Românești, Neofit II, pentru că s'a pus în fruntea mișcării de atunci. În epoca luptei pentru unirea principa-

telor, patriarhia amenință cu excomunicarea pe mitropoliții noștri, dacă vor aderă la unire, dacă vor lucra la realizarea ei. Pe vremea lui Cuza-Vodă, mai ales din cauza secularizării, pretextând însă diferitele legiuiri bisericești făcute în timpul acestui Domn, patriarhia rupse legăturile bisericești cu o parte din ierarhii noștri. Sfințirea mirului în țară (până atunci se trimitea din Constantinopol; Veniamin Costache îl aduse din Rusia, iar pe vremurile de mult fusese sfințit și la noi de către patriarhii veniți în țările române), săvârșită de Sf. Sinod al bisericii române, în 1882, aduse schimbul unei corespondențe destul de aspră între patriarhie și biserica română. Abia în 1885, prin recunoașterea autocefaliei, se stabiliră anumite raporturi între biserica română și patriarhia din Constantinopol.

VII.

Ierarhia Românilor din Transilvania până la finele secolului al XVII-lea și legăturile ei cu biserica din principate.

La venirea Ungurilor (pela anul 895) Românii de peste munți aveau organizarea, duceau viața, traiul, pe care-l duceau pe atunci și ceilalți Români din celelalte părți (vezi pp. 11—12). De prin secolul al X-lea și al XI-lea, deci cam de pela anul 1000 încoace și la Românii de dincolo de munți—sub influența bisericii slave (a

Bulgarilor)—se schimbă limba în care se slujă în biserică: se introduse ritualul slav, se mai complectă organizarea bisericească, prin venirea unor persoane bisericești: vlădici, duhovnici, stareți, etc., și la ei.

Dacă în principate ierarhia canonică se stabili, cum am văzut, în secolile al XIV-lea XVI-lea, dincolo peste munți, la Români de acolo, acest lucru întârzie până în secolul al XVI-lea: *a)* din cauză că Români de peste munți, supuși de Unguri, nu mai putură să se organizeze politicește, ca cei din principate; *b)* din cauză că Ungurii devenind catolici nu numai că nu veniră în ajutorul ortodoxiei Românilor, spre a-i desăvârși organizația, spre a o pune pe baze canonice, ci, din potrivă, Ungurii aveau tot interesul ca să lovească în biserica Românilor, să o împiedice în dezvoltarea ei, să o înlătore, pentru ca să poată astfel face pe Români să-și lepede credința, trecând la catolicism, și, pierzând-și credința străbună, să se și maghiarizeze apoi, cum s'a și întâmplat cu nobilii Românilor de peste munți.

În intervalul de timp dintre secolul al XII-lea—XV-lea Români de peste munți n'au prin urmare, și nici nu pot să aibă ierarhie canonică constituită și recunoscută și de alte biserici din afară: cu succesiune neîntreruptă de episcopi, pe scaune statornice. Cei din părțile de sud trimiteau, pe cei ce aveau să fie preoți, pentru hirotonisire la scaunele episcopale existente peste Dunăre în apropierea lor; cei din părțile nordice la Haliciu;

iar după întemeierea mitropoliilor în principate, se îndreptează pentru hirotonisiri de preoți și alte trebuințe bisericești la ierarhii noștri: dovadă e faptul că mitropolitul Țării-Românești e numit de patriarhia din Constantinopol și „exarh al plaiurilor și al întregii Ungarii“ ceea ce va să zică: i-se dădù autoritate bisericească peste ortodoxii din Ungaria, cari pentru acele timpuri, sunt Români în cea mai mare parte. Se întâmplă apoi la Români de peste munți,—întocmai ca la cei de dincoace înainte de întemeierea mitropoliilor și organizarea canonică a ierarhiei—să vină, de prin alte țări, și vlădici, cari se stabilesc într'un colț sau altul al Ardealului sau al părților vecine lui, cari săvârșesc cele ce din punct de vedere bisericesc trebuiau Românilor și cari rămân acolo sau tot timpul vieții lor, sau până ce pleacă într'altă țară. Așa e, de pildă, vlădica *Ioan* venit din *Cafa* (Crimeei) înainte de 1456, și stabilit între Români prin părțile Huniedoarei pentru a sfinți preoți biserici, antimise etc. Românilor din acele părți. Fù ridicat însă de Ioan Corvin de Hunyade—la îndemnul misionarului catolic Ioan de Capistrano—și trimis la Roma. Intre anii 1456—1469 e vorba, în actele timpului, de un alt episcop, *Macarie*, stabilit, după toată probabilitatea, în Galații din părțile Bistriței, adică în colțul nord-estic al Ardealului, și făcând hirotonisiri de preoți pentru Români din tot Ardealul și chiar din Ungaria. Pela 1479 dela preoții români din Maramureș strângea dări,—și prin urmare exercită jurisdicție

asupra lőr — cu încuviințarea regelui Ungariei, Mateiu Corvin, *Ioanichie*, fost mitropolit al Belgradului. Un alt episcop *Daniil*, pomenit în 1489, se află în Feleac (lângă Cluj) unde există o biserică cu hramul sfintei Paraschiva. Mai târziu (pela 1500) apare tot aci în Feleac, un alt episcop, grec de origine, numit *Marcu* care lăsă ca succesor pe Petre Danciu, fiul preotului din sat. Toți acești vlădici meteorici, veniți în mod întâmplător la Români de dincolo, ne arată, că în acest timp — și tot așa a trebuit să fie și în timpul anterior — n'a existat, la Români de dincolo, ierarhie canonică constituită.

Au existat însă și la ei schituri mici, sărace, întemeiate într'un colț sau altul al țării. S'au înființat apoi chiar și unele mănăstiri ca : Prislopul Rămeți, dar sărace și acestea : fără mijloace. Când vreuna din ele eră mai bogată, atunci pentru ca să nu fie stăpânită de cine știe cine, eră declarată stavropighie, cum e mănăstirea sf. Mihail din Peri (în Maramureș) a familiei Voevodului Drag și Balița. Egumenul acestei mănăstiri s'a bucurat de o autoritate quasi-episcopală.

Preoții și bisericile de prin satele Românilor de peste munți erau supuși la diferite persecuții din partea clerului catolic și din partea regilor „apostolici“ ai Ungariei. Într'un sinod al episcopilor unguri ținut, la 1279, în Buda, se dispuse ca preoții ortodoxi din Ungaria să fie opriți a mai îndeplini cultul divin, ca creștinii ortodoxi să nu mai ia parte la slujbe, ca biserici ortodoxe

1279 sin. din Buda

1479 Ioanichie
1489 Daniil
1500 Marcu
1279 sin. din Buda
ep. ort. x. nu în parte le slujbe
ep. interzice comunitatea
des. ortodoxe

1279
 ic (1342-1382
 mând (1387-1437)

să nu se mai zidească ; cu alte cuvinte, religia ortodoxă a Românilor nu e tolerată, practica cultului ortodox este interzisă. Regele Ungariei, Ludovic cel Mare (1342—1382), luă măsuri în contra preoților ortodoxi, dispunând (în unele părți) ca aceștia să fie alungați din țară ; tot el condiționează dreptul nobililor și cnezilor români de a posedă pământ, de profesarea credinței catolice. De aceea nobilimea Românilor de peste munți a devenit catolică și apoi s'a maghiarizat. Subt regele Sigismund (1387—1437) rămân în vigoare măsurile luate subt Ludovic cel Mare și se mai iau și altele, ca aceea de a deposeda de averi pe preoții ortodoxi și de a-i scoate din țară ; apoi măsura de a nu permite căsătorii între ortodoxi și catolici, până ce cel ortodox nu va fi botezat din nou de preotul catolic ; în fine măsura, ca nobilii, cnezii numai atunci să-și păstreze proprietățile, dacă vor boteza pe copiii lor în legea catolică. Subt regele Mateiu Corvin, Românii și clerul lor dau dijma clerului catolic.

Când lucruri de felul acesta veneau clerului și bisericii Românilor de peste munți din partea stăpânitorilor unguri, evident că ajutor pentru organizarea desăvârșită a ierarhiei lor nu le putea veni decât din altă parte : în primul rând dela Voevozii țărilor române, mai ales după ce aceștia avură în stăpânire pământuri din Ardeal.

Cel d'întâiu Domn român, care avu stăpânire efectivă în Ardeal, este Ștefan cel Mare, care împacându-se, în 1475, cu regele Ungariei, Ma-

teiu Corvin, — pe care îl biruise la Baia, — primii „moșii de apărare“ Cetatea de Baltă (pe Târnavă) și Ciceiu (în nord-estul Ardealului) împreună cu vre-o 60 de sate din împrejurul lor. La unul din aceste sate: Vad (pe Someș), fură așezați călugări, fû construită de Ștefan cel Mare o biserică existentă și azi; aci *la Vad* e și leagănul celei mai vechi *episcopii* ortodoxe a Românilor din Ardeal, întemeiată de Ștefan cel Mare cu episcop sfințit de mitropolitul din Suceava. Se cunosc mai mulți episcopi de Vad; jurisdicția lor se întindea peste o mare parte din colțul nord-estic al Ardealului, trecând de bună samă și dincolo de hotarele pământurilor stăpânite de Domnul Moldovei. Această episcopie ținû până către mijlocul secolului al XVI-lea, când existența ei fû, pentru câtăva vreme, întreruptă.

O altă episcopie românească în Ardeal, înființată tot de pământ stăpânit de Domni români, de astă dată însă ai Țării-Românești, e *episcopia Geoagiului*, fondată, în secolul al XVI-lea, în părțile de sud ale Ardealului, vecine cu Țara-Românească, și anume: tot într'o mănăstire — ca la Vad — anume, în cea dela „Rămeți“ sau într'alta întemeiată atunci; egumenului de aci i-se recunoscû titlu de episcop și fu sfințit de către mitropolitul Țării-Românești; el avea jurisdicție bisericească peste pământurile stăpânite de Domnii Țării-Românești în Ardeal și chiar dincolo de hotarele acestor pământuri.

Reforma pătrunzând în Ardeal, începuturile acestea făcute de Domnii români pentru consolidarea ierarhiei Românilor de peste munți, fură oprite în loc, pe la mijlocul secolului al XVI-lea. Principii Ardealului puseră atunci peste bisericile românești superintendenți (episcopi cari primiseră reforma) cu scopul de a trage pe Români la această nouă confesiune. Incercarea aceasta însă nu reuși și Românii își recăpătară deocamdată, numai un episcop ortodox în persoana unui fost egumen al mănăstirii Neamțul, Eftimie, pe urmă căpătară și un al doilea episcop (Christofor): având primul jurisdicție în părțile vecine cu Moldova, (unde fusese episcopia Vadului), iar cel de al doilea în părțile vecine cu Țara-Românească. Succesorul lui Christofor, numit *Ghenadie*, a fost sfințit episcop, în anul 1578 de Serafim, mitropolitul Țării-Românești. Rezidența acestor episcopi vecini cu Țara-Românească a fost până la Ghenadie, la Silvaș (= Prislop). Dela Ghenadie se mută într'o mahala a Bălgradului (Albei-Iulii), unde se și găsește în 1581. După Ghenadie urmă egumenul dela Prislop, *Ioan*, sfințit tot în Țara-Românească. Sub acesta biserica română din Ardeal ajunge, către sfârșitul secolului al XVI-lea, la desăvârșirea organizării sale bisericesti.

Mihaiu Viteazul, aliatul lui Sigismund Batori, mai întâiu făcù o biserică în Alba-Iulia lângă murii cetății. Pe urmă cucerind Ardealul, viteazul Domnul înființă *mitropolia Bălgradului* (sau a

Albei-Iulii, punând ca mitropolit pe vlădica *Ioan de Prislop*, cu care se începe șirul mitropoliților canonici ai Românilor de peste munți. Episcopia dela Vad fù pusă sub jurisdicția mitropoliei ardelene. Chiar și episcopia ruteană dela Muncaci (în Maramureș) fù adusă în legătură — pentru câtăva vreme numai — cu mitropolia ardeleană; iar mai târziu se dădu episcopului de Vad jurisdicție bisericească peste Maramureș.

Dintre toți mitropoliții Ardealului din secolul al XVII-lea, menționăm numai pe *Dosofteiu*, care, din episcop al Vadului, ajungând la 1624 mitropolit, scuti pe preoți de dijma grânelor și a vitelor, ținù sobor (în 1627) pentru reorganizarea clerului, a portului preoților, pentru întrebuințarea cărților românești la slujbă. *Ghenadie dela Brad*, sfințit la Târgoviște: în 1628 el încorporează episcopia Vadului la mitropolie, restabilă legăturile bisericești cu biserica din Țara-Românească, și aduse cărți bisericești tipărite în Țara-Românească. Voi chiar să înființeze tipografie în Ardeal, cu literă cerută în Țara-Românească, tipografie care apoi fù întrebuințată de Gheorghe Racoți, principele Ardealului, ca să propage calvinismul între Români. La moartea lui Ghenadie Brad (1640) urmă *Ilie Iorest*, fost călugăr în mănăstirea Putna, era Ardelean însă de origine. Și Iorest fù sfințit la Târgoviște. Nelucrând însă la răspândirea calvinismului între Români, fù detronat de principele

Racoți, aruncat în închisoare ; apoi fiind liberat, trecu în Moldova, de unde se duse și în Rusia după ajutor. În 1643 urmă *Simion Ștefan*, cel cu prefața Noului Testament. Acestui mitropolit i-se puse la urcarea în scaun obligația de a lucra la răspândirea calvinismului între Români. Unii preoți au și trecut la calvinism ; țărănimea ardeleană însă rămase tot la vechea ei credință. Propaganda calvină avu de rezultat introducerea limbii române și în cărțile de slujbă bisericească, fără însă să o poată introduce în slujbă din acest timp, la Românii de peste munți. Simion Ștefan tipări cărți românești, (*Noul Testament* 1648, *Psaltirea* în 1651) cu ajutorul unor călugări din Țara-Românească (ca Silvestru fost egumen la Govora). Mitropolitul cel mai însemnat al Ardelenilor din a doua jumătate a secolului al XVII-lea este *Sava Brancovici* (1656—1680), născut la Inău (în părțile bănățene), fù călugăr în mănăstirea Comana (din județul Vlașca), întemeiată de Radu Șerban. La numirea lui în 1656. de principele Ardealului, fù sfințit de mitropolitul Țării-Românești. Sava erà fără rezidență, căci Turcii la o năvălire a lor arseră totul în Bălgrad ; căpătă scutire și privilegii pentru preoții români. Mergând pentru ca să strângă bani, la Ruși, să facă rezidența, dădù prilej calvinilor, în special predicatorului Curții : Mihail Tofeu, să ia măsuri în contra lui. Tofeu căută să impună și lui Sava condițiile puse antecesorilor săi : de a lucra adică la

răspândirea calvinismului între Români, adăogând acum tipărire de cărți, facere de școli pentru Români, măsurile de administrație, decisiunile soborului să fie ratificate de superintendentul calvin. Ne împlinind acestea, Sava fù expus la persecuții din partea calvinilor, iar la 1680 trecù în Țara-Românească. Pe urmă se întoarse în Ardeal și muri în 1681 la Vinți. In favoarea lui Sava Brancovici intervenise Domnul Țării-Românești, Șerban Cantacuzino, care făcù ca legăturile bisericii Ardealului cu Țara-Românească să se strângă și mai mult. Mitropoliții următori din Ardeal fură toți sfințiți în Țara-Românească. Astfel se realiză — măcar sub formă bisericească — o strânsă legătură între Românii de ambele laturi ale Carpaților : o unire culturală, bisericească, care fu apoi ruptă prin unirea cu Roma.

VIII.

Incercările făcute pentru răspândirea româno-catolicismului și a calvinismului în țările române. Neisbânda lor.

Propagandă catolică începe să se facă în țările române în secolul al XIII-lea, fiind suținută de regii Ungariei, cari dela Ștefan cel Sfânt erau „regi apostolici“.

Cavalerii teutoni — ostași și călugări în acelaș timp — primind în 1211 dela regele Ungariei

țara Bârsei (în părțile Brașovului), cum și pe cea care vor cuceri-o dincoace de munți dela Cumani, sunt cei dintâi propagatori ai catolicismului printre Românii de dincoace de munți. Peste puțin timp însă, și anume: în anul 1225, propaganda aceasta încetă: cavalerii teutoni trebuiră să părăsească țara, fiind alungați de regele Ungariei, care se speriasse de progresele lor. Cavalerii se întinseseră și făcuseră cetăți în Țara Românească și în Moldova la poalele munților.

În anul 1227 se întemeie în părțile noastre, iarăși cu ajutor dela regele Ungariei, *episcopia Cumanilor*, care pe lângă scaunele săcuesți și sudul destul de rar populat din Ardeal, avea jurisdicție peste Cumania întreagă, adică: peste țara ocupată de Cumani, stăpânitorii de atunci ai Românilor. Scopul fondării acestei episcopii era aducerea Cumanilor și a Românilor la catolicism. Rezidența ei a fost în cetatea nouă a Milcovului pe apa cu același nume. Dar nici această încercare nu duse la vreun rezultat; căci episcopia cumană fu distrusă, în 1241, prin năvălirea Tătarilor.

Tot de regii Ungariei este susținută și o *altă episcopie* catolică (întemeiată în 1238) *la Severin*, de unde călugării dominicani predicau catolicismul în părțile oltenesti, dar fără succes.

O nouă încercare a regelui Ungariei, pe la 1250, de a forma, din teritoriile românești, o provincie a călugărilor cruciați din ordinul Ioanițiilor sau Ospitalierilor nu isbuti.

Propaganda călugărilor dominicani dând, în secolul al XIII-lea, greș în Țara-Românească, propaganda catolică e reluată în secolul al XIV-lea, însă în Moldova, de călugării franciscani.

În secolul al XIV-lea propaganda catolică se continuă în țările române. Regii Ungariei, voind să cucerească prin religie pe Românii de dincoace de munți, intervin la Roma atât pentru revierea diecezei Milcoviei, cât și pentru numirea unor titulari ai Milcoviei, cari aveau însă drepturi în Săcuime. Dar nici unul din acești titulari nu se încercă să înlăture credința ortodoxă a Românilor de dincoace de munți.

Pe lângă regii ungurești și papa — aflător în prima jumătate a secolului al XIV-lea la Avignon — se gândia la o răspândire a catolicismului în părțile noastre și îndeamnă, în 1327, pe Basarab, Voevodul Țării-Românești, să sprijinească legea latină. În soția lui Alexandru Voevod, fiul și urmașul lui Basarab Voievod: în Doamna Clara, — probabil o Bosniacă — catolicismul avu o susținătoare înfocată. De aceea când în 1359, Alexandru Voevod căpătă învoire dela patriarhie pentru așezarea, în Argeș, a mitropolitului Iachint, patriarhia îi puse condiția ca să se ferească de rătăcirile latine. Vladislav Voevod, câștigând dela regele Ungariei, Ludovic cel Mare, ducatul Făgărașului și Banatul Severinului, recunoscă atârnarea bisericească a catolicilor din Țara-Românească de episcopul catolic al Ardealului, Dimitrie, care își puse apoi un episcop sufragane

în Argeș și astfel luă ființă, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, o nouă episcopie catolică în părțile noastre. Rol însemnat la înființarea acestei episcopii avu Doamna Clara, căreia papa îi aduce mulțumiri în anul 1370.

Tot în a doua jumătate a secolului al XIV-lea și anume, în 1370, se înființă o altă episcopie la Siret, unde era pe atunci rezidența Voevodului Moldovei, Lațco. Propaganda catolică în Moldova pornește din Polonia, și e dusă, sub scutul puternic al acestei țări, de călugări ai acestei țări, de călugări franciscani (Minorii). Episcop catolic în Siret, după cererea lui Lațco — care din motive politice trecuse la catolicism — e numit un polon. Și ceilalți episcopi catolici din Siret au fost tot poloni. Aceștia nu făcură cuceriri sufletești în Moldova, căci erau mai mult niște reprezentanți ai intereselor politice (de cucerire) ale regilor poloni, decât niște vânători de suflete ortodoxe.

În secolul al XV-lea catolicismul, cu tot sprijinul acordat de regii Ungariei, nu făcu nici un progres în Țara-Românească. Vlad Dracul, care a fost pus Domn de Sigismund, dăduse o proclamație — rămasă însă fără urmări — prin care îngăduia predica Minoriiților, trimiși de împăratul-rege Sigismund. La episcopia Argeșului se numesc mereu titulari. Aceștia însă stau prin Ungaria, nu se duc în orașul pentru care erau numiți, așa, că rezultatul activității lor propagandiste la noi nu putea fi decât nul. În Se-

verin, luat de Unguri, după Mircea cel Bătrân, fu așezat de regele unguresc, Sigismund, iarăși episcop catolic, care căpătă dela papa și îngrijirea bisericească pentru Moldova, unde se vede că pe atunci (1439), catolicismul nu-și mai avea reprezentanții săi ierarhici.

Alexandru cel Bun, Domnul Moldovei, din oportunism politic, favoriză catolicismul : el avea nevoie de Polonii catolici, pentru a-și întări situația, iar două soții ale sale au fost catolice. Din timpul său se întâlnesc *episcopi catolici* așezați în *Baia*. Cu despărțirea lui Alexandru cel Bun de soția sa catolică, Ryngalla, încetă și sprijinul acordat catolicismului. Episcopi purtând titlul de Siret se întâlnesc în secolul al XV-lea ; ei însă trăiesc în Polonia, precum cei de Argeș, trăiesc în Ungaria. Episcopul catolic din *Baia* nu mai stă în această cetate, ci trebuie să-și caute un adăpost în mănăstirea veche a Franciscanilor dela Trebeș (lângă Bacău). În vremea lui Ștefan cel Mare, episcopii catolici numiți de papă pentru Moldova n'au nici un rost, și prin urmare, nici un rezultat al misionării lor printre Români, întocmai ca și cei ce se intitulau de Argeș sau de Siret, a căror serie se urmează mai departe: un titular fără rezidență, urmând altui titular fără rost.

În secolul al XVI-lea biserica romano-catolică, având de lucru acasă la ea cu reforma și fiind ocupată apoi cu restaurarea sa (prin sinodul tridentin, prin ordinul iezuiților — înființat atunci

— și prin diferite măsuri), slăbi propaganda în țările noastre. Se găsiră în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, Domni al Țării-Românești, ca Alexandru Voevod și fiul său, Mihnea Voevod, cari se arătară prevenitori față de catolici, dar aceasta de sigur că nu însemnează mare lucru.

În Moldova, pe vremea parvenitului Despot-Vodă, — alias Iacob Eraclid — ajuns Domn, fură topite odoarele de metale prețioase de prin biserici. La Cotnari se făcù o școală latinească, unde aduse ca profesori, între alții, pe niște rude ale luteranilor de frunte; Despot însuș era luteran, mai mult din interes, decât din convingere. Personal, Despot-Vodă nu a cutezat să atace credința Moldovenilor, să luteranizeze biserica. S'au găsit însă în acest timp alții, cari, agenți ai luteranismului, au încercat, fără rezultat însă, să-l introducă în Moldova.

Către sfârșitul secolului al XVI-lea se desfășură, în Moldova, o nouă propagandă catolică, susținută de Bartolomeo Brutti — un Albanez catolicizat, om cu influență pe atunci în Moldova — și făcută, de astă dată, de călugării iezuiți din Polonia. Un grec fù numit pe vremea lui Petru Șchiopul *episcop latin* al Moldovei; rezidență i-se dădù la *Bacău*, unde nu se mai află nici o urmă a vechiului centru catolic, și i-se acordă situația deosebită de „vicar apostolic”. Nici această propagandă însă nu avù succes. În 1590 fù numit un franciscan ca episcop pentru amândouă țările, cu titlu de Argeș,

scos la iveală acum pentru el. Acesta, — cași ceilalți episcopi catolici, cari, după el, au mai fost în țările române, — aveà să se îngrijească de catolicii dela noi, nu să urmărească convertirea Românilor din Țara Româneasca și din Moldova, care se vădise că e grea, dacă nu chiar și imposibilă de realizat.

Movileștii, cari, pela finea secolului al XVII-lea domniră în țările române, susținuți de Poloni, se aratără iarăși favorabili catolicismului. Propaganda catolică se întări, către finea secolului al XVI-lea, în părțile rusești vecine cu Moldova: ea dusesese la unirea Rutenilor cu Roma. Țările noastre însă, prin exarhul patriarhal Nichifor Dascălul și printr'un sinod ținut la Iași, în 1595, fură ferite de silințele misionarilor catolici, cari împingeau acum la unirea cu Roma. Propaganda catolică neavând, nici ea de data aceasta, vreun rezultat între Români, episcopii catolici dela Bacău nu mai rezidau nici ei, în țară ci prin alte părți, și purtau numai titlul acestei episcopii.

În secolul al XVII-lea, prin venirea numeroșilor patriarhi orientali la noi (între care notăm și pe Ciril Lucaris), prin tipărirea diteritelor cărți românești și grecești pentru apărarea credinței ortodoxe, prin zelul și munca unora din ierarhii noștri, ortodoxia dela noi și din întregul Orient este apărată de propaganda catolică și mai ales de cea calvină. Acum se întocmì mărturisirea

ortodoxă (de Petru Movilă); acum se ținut sinodul dela Iași, cari însemnează o stavilire a propagandei eterodoxe în lumea ortodoxă.

IX.

Sinodul dela Iași. Mărturisirea ortodoxă. Petru Movilă.

Din Olanda și din Anglia — fiind susținută de ambasadorii acestor puteri în Constantinopol — și mai ales din partea calvinilor din Elveția, porni, în secolul al XVII-lea, o puternică propagandă religioasă asupra bisericii ortodoxe în genere. Indemn, ocazie la această propagandă dădū, între altele, și cunoștința lui Ciril Lucaris cu acești ambasadori și cu căpetenile calvine. Sub numele lui Lucaris — care din patriarh al Alexandriei ajunse, în mai multe rânduri, pe tronul patriarhal din Constantinopol — apărū, la Geneva, în 1629, o confesiune, care se zicea că e a bisericii ortodoxe, dar care, în realitate, cuprindea doctrină calvină. Faptul acesta pedea parte, iar pedealta atacurile iezuiților — aceștia învinovăteau biserica ortodoxă că n'are o doctrină fixă, că e îmbibată de rătăcirii calvine — produsera o perturbare în lumea ortodoxă și mai ales în părțile rusești apusene, aflate pe atunci sub coroana Poloniei, unde ortodoxii erau în luptă aprigă cu iezuiții, cari reușiseră să unească cu biserica Romei o bună parte din locuitorii

acestor părți. Rușii de aci cerură lămuriri, în privința confesiunii apărute sub numele lui Lucaris, dela patriarhul Ierusalimului, Teofan, care în 1630, tocmai se află în aceste părți rusești pentru a reorganiza și întări aci ortodoxia, rămasă dezorganizată și slăbită în urma trecerii multora la unire. Din părțile acestea rusești de sub coroana Poloniei veni într'adevăr apărarea ortodoxiei, salvarea prestigiului ei.

Teofan, patriarhul Ierusalimului, sfințise în aceste părți episcopi, pusese egumeni; biserica ortodoxă de aci se reorganiză, având în frunte mitropolia Chievului, sub care se aflau 4 episcopi. În 1631 muri Iov Borețchi, întâiul mitropolit al Chievului din această nouă serie (fusesse ales în 1620): era om statornic în credința ortodoxă. După el, soarta ortodoxiei, deșteptate și organizate în aceste părți rusești, aveă să atârne de celce va urmă pe scaunul mitropolitan al Chievului. Noul rege al Poloniei, Vladislav al IV-lea (1632—1648), om liberal și tolerant, recunoscù Rușilor de sub stăpânirea sa dreptul de a-și păstră ortodoxia, de a aveă mitropolit și episcopi ortodoksi, cu condiția însă ca aceștia să se aleagă din nou. Atunci Isaia Copinschi, care fusesse ales după Borețchi, trebui să părăsească scaunul și în locul lui veni în anul 1633, ca mitropolit al Chievului, *Petru Movilă*.

Acesta să născuse în 1596 și era fiul lui Simion Movilă, care domnise în Țara-Românească

și în Moldova. Din cauza luptelor pentru tronul Moldovei între Movilești, Petru Movilă avu o viață destul de sbuciumată, fiind nevoit să se ducă, când la un frate al său, Gavriil, care ajunsese Domn în Țara-Românească, când la Poloni, când la Ruși. A învățat carte la Lemberg; la început cu un dascăl dela stavropighia din acest oraș. Pe lângă limba rusă și polonă, învăță și pe cea latină, urmând, de bună samă, la școala din Lemberg, alături cu alți tineri moldoveni, ca cronicarul Grigore Ureche, etc. Petrecu apoi o bucată de timp pe lângă niște hatmani poloni, prietini ai familiei sale, fără însă să aspire la tronul țărilor române, la care îi dădea dreptul nașterea sa, dar de care îl desgustaseră prigonirile și suferințele îndurate de el și de alți membri ai familiei sale. În Moldova, unde nu mai putea să aibă un rost conform situației sale, nu se mai întoarse. Urmând apoi înclinației sale, de bună samă moștenită,—mama sa se călugărise, unchiul său Gheorghe Movilă fusese călugăr și ajunsese mitropolit, un bunic asemenea fusese călugăr Petru Movilă se făcu călugăr în anul 1627. Nu puțin a influențat asupra-i și l-a determinat să se călugărească și mitropolitul de atunci al Chievului, Iov Borețchi. Fù făcut dela început arhimandrit și pus în fruntea marelavre Pecersca (lavra din peșteră) dela Chiev, declarată de patriarhie ca stavropighie, pentru a o smulge din mâna uniților. La doi ani după călugărirea sa, Petru Movilă obținù din partea

patriarhiei constantinopolitane titlul de exarh patriarhal, care, în aceste părți de luptă a ortodoxiei cu catolicismul, îi dădea o situație excepțională. Pentru a avea cărți bisericești, neinfluențate de uniți, Petru Movilă înființă în Chiev o tipografie, din care ieșiră mai multe cărți: de slujbă bisericească sau de învățatură creștinească, pentru folosul Rușilor, cum și al altor ortodoksi, cari aveau în biserică limba slavonă, ca Românii. Multe din aceste cărți erau tipărite după manuscrise, adunate din țările române, unde, pe atunci, în stat și în biserică, slavona eră limba oficială. Sub Petru Movilă, Chievul ajunge, mai ales de când Petru Movilă e ales mitropolit, în 1633, la o mare însemnătate. La Chiev trebui să vină să învețe meșteșugul tiparului călugărul grec, Meletie Macedoneanul, care apoi, mergând în Țara-Românească, îndemnă pe Mateiu Basarab să înființeze în țară o tipografie, în care să se tipărească cărți pentru mărirea numelui Voevodului, pentru câștigul vistieriei domnești, dar și pentru binele și întărirea ortodoxiei. Acest Meletie a și făcut în Țara-Românească, anume: la Govora, o tipografie, care a fost dată de Petru Movilă, mitropolitul Chievului. Înfrâurirea lui Petru Movilă se manifestă apoi și asupra bisericii din Moldova. Tipografia, făcută la Trei-Ierarhi, de Vasile Lupu, e datorită înfrâuririi lui Petru Movilă asupra mitropolitului de atunci al Moldovei: Varlaam. La școala înființată de Vasile Lupu, la Trei-

Ierarhi, Petru Movilă trimise din Chiev dascăli. Legăturile lui Petru Movilă cu țara și biserica Moldovei se văd mai ales din ținerea sinodului dela Iași (1642), la care se aprobă mărturisirea ortodoxă, întocmită de el, cum și din venirea lui mai târziu la Iași și anume: în anul 1645, când binecuvântă căsătoria Mariei, fiica lui Vasile Lupu, cu principele lituan, I. Radziwil. Petru Movilă, întors la Chiev, încetă din viață în anul următor: 1646, la 22 Dechemvrie, în vârstă numai de 50 de ani. Fù îngropat, cu mare cinste, în lavră. El este cel mai însemnat mitropolit al Chievului, pe care îl făcù nu numai centru de cultură slavonă, ci și loc de renaștere, de apărare a ortodoxiei amenințate.

Pentru a combate și înlătură confesiunea calvină apărută la Geneva sub numele lui Lucaris, pentru a apăra și fixa în scris doctrina ortodoxă, Petru Movilă compuse o adevărată „*Mărturisire ortodoxă*“, care a și fost aprobată de un sinod provincial al Rușilor din Polonia, ținut, la Chiev, în anul 1640. Această mărturisire este un catehism pe larg, care, prin 261 de întrebări și răspunsuri, expune dogmele bisericii ortodoxe; este împărțită în 3 părți, după cele 3 virtuți fundamentale ale credinței și moralei creștine: credința, speranța și dragostea. Aprobată de sinodul rusesc din 1640, mărturisirea ortodoxă a fost trimisă și patriarhiei din Constantinopol, care, în acelaș an (1640), ținuse și ea un sinod, în care

confesiunea apărută la Geneva sub numele lui Lucaris fusese condamnată.

Patriarhul de atunci al Constantinopolului, Partenie, înțelegându-se cu Petru Movilă, fù convocat atunci, în anul 1642, *sinodul dela Iași*, al cărui scop principal erà condamnarea învățăturilor calvine din confesiunea lui Ciril Lucaris. Sinodul s'a ținut la Iași : *a)* din cauză că Domnul de atunci al Moldovei, Vasile Lupu, s'a oferit să poarte el grijă de cheltuiala materială, pe care o reclamă ținerea unui asemenea sinod ; *b)* din cauză că la Iași erau sub stăpânirea unui principe creștin-ortodox (Chievul erà sub stăpânirea regilor catolici ai Poloniei ; Constantinopolul sub Sultanul turcesc). Pe lângă ierarhii moldoveni, cari aveau în frunte pe mitropolitul Varlaam, la acest sinod au participat ca delegați ai patriarhiei din Constantinopol, ieromonahul Meletie Sirigul, cel mai bun teolog din Orient pe atunci, și Porfirie, fost mitropolit al Niceei. Petru Movilă trimise și el 3 delegați : pe Isaia Trofimovici, egumenul mănăstirii Nicolski, pe Iosif Cononovici, rectorul colegiului din Chiev și egumenul mănăstirii Teofania și pe Ignatie Oxenovici, predicator. La dreptul vorbind, sinodul dela Iași nu este un sinod moldovenesc, ci un sinod al bisericii ortodoxe, ținut numai pe pământ moldovenesc. Mărturisirea ortodoxă a lui Petru Movilă, dată lui Meletie Sirigul, într'o traducere latină, fù prelucrată de acesta. Discuțiunile ținură, la sinodul din Iași, trei luni de zile, din cauză că delegații patriar-

hiei nu se prea înțelegeau cu ai lui Petru Movilă : pe când cei dela Constantinopol voiau numai decât osândirea lui Ciril Lucaris, cei dela Chiev țineau să fie înfățișate capitolele calvine ale lui Ciril Lucaris ca o lucrare apocrifă, și cereau ca să se aprobe neapărat „Mărturisirea ortodoxă“ a lui Petru Movilă, scriere, în care Grecii – ambițioși că o asemenea lucrare vine dela Ruși și nu dela ei, cari se considerau ca primii susținători ai ortodoxiei – vedeau o lucrare cu greșeli, neajunsuri. Totuș mărturisirea ortodoxă a lui Petru Movilă, corectată, pe alocurea, la sinod de Meletie Sirigul, fù dusă de acesta la Constantinopol și în anul următor (1643) fù întărită printr'o gramată patriarhală, dându-i-se titlul de : Ὁρθοδόξος βιολογία. Pe urmă și ceilalți patriarhi orientali întăriră cartea. In redacția grecească însă cartea nu apărù decât în anul 1662, și fù tipărită la Amsterdam. Petru Movilă însă o publică în rusește, prescurtată, la Chiev, în 1645, subt titlul de „Corp de învățătură pe scurt“.

Diñ limba grecească „Mărturisirea ortodoxă“ a fost tradusă în românește de logofătul Radu Greceanu și tipărită la Buzău în 1692. O altă ediție românească a mărturisirii ortodoxe s'a făcut în 1745, la București, subt mitropolitul Neofit I. In anul 1699, confesiunea ortodoxă a fost și la noi tipărită în limba grecească de Antim Ivi-reanul la Snagov. In 1844 mărturisirea ortodoxă a fost din nou tradusă în românește, din rusește de arhimandritul Filaret Scriban și a fost

tipărită la mănăstirea Neamțu; a fost manual didactic pentru seminarii. După traducerea aceasta s'au făcut mai multe ediții: unele tipărite cu litere latine, iarăș pentru uzul seminariilor. Tot ca manual didactic pentru seminarii a fost întrebuințată și o ediție publicată de răposatul dr. Barbu Constantinescu, la București, în anul 1872. Actualmente este întrebuințată în biserica română ediția oficială a „mărturisirii ortodoxe”, făcută de sf. Sinod al bisericii ortodoxe autocefale române.

X

Influența slavonismului și a elenismului în biserică, în limba și literatura bisericească. Traducerea de cărți și pravile bisericești în românește.

Influența slavonă, pornind dela biserica Bulgarilor, începe, cum am văzut, să se exercite asupra bisericii românești, întâiaș dată prin secolele al X-lea—XI-lea. Ea are ca rezultat introducerea limbii slavone în slujba bisericească la Români. Din acest timp și dela această influență datează și cunoașterea mai amănunțită a ritualului bisericesc, precum și o organizație ceva mai complectă pe tereful bisericesc. Influența slavă, începută în secolele al X-lea și al XI-lea, se continuă și în secolile al XII-lea și al XIII-lea.

În socolul al XIV-lea începe să se resimtă asupra bisericii românești și o influență, venită

dela biserica greacă. Această influență, manifestându-se în pătura sau sferile înalte ale bisericii, are, în primul rând, ca efect, desăvârșirea organizării noastre bisericești, punerea ierarhiei pe baze canonice ; în al doilea rând, din această influență ne vin și modele de construirea bisericilor în stil curat bizantin, precum și o bogată terminologie bisericească grecească (episcop, protopop, liturghie, evanghelie, aghiasmă, etc.). Tot din această influență a bisericii grecești veni, la începutul secolului al XVI-lea, reorganizarea bisericii din Țara-Românească, statornicirea ierarhiei, făcută de expatriarhul Nifon.

Simultan însă cu influența venită dela biserica greacă, se întâlnește în secolul al XIV-lea și în cele următoare — mergând paralel cu cea grecească — și o influență venită dela biserica slavă (dela a Sârbilor însă acum ; căci aceștia aveau în acest timp organizare politică și bisericească solidă). Este o deosebire fundamentală între aceste două influențe : pe când cea venită dela biserica grecească, porneă de departe, eră intermitentă, se manifestă numai în sferile înalte și nu eră străină de tendințe de cucerire bisericească ; cea venită dela biserica slavă (a Sârbilor), eră mai de aproape și, prin urmare, aproape continuă ; se manifestă în stratele de jos, îndreptându-se asupra preotului și bisericii din sat, și eră cu totul străină de tendința unei cuceriri bisericești. Această din urmă influență reprezentată prin Nicodim și prin cei veniți cu el și după el, are drept urmare

introducerea călugărismului la noi, construirea celor dintâi mănăstiri, din cari apoi pornind călugării făcură și altele, răspândirea luminii prin cartea slavonă, cultivată în aceste mănăstiri, ajutorarea și apărarea săracilor, nevoiașilor și năpăstuiților ; în fine, dela această influență ne vin și modelele unora din bisericile noastre vechi, făcute în stil bizantin, modificat însă de meșterii slavi. Dela această influență vine și înfloritoarea cultură slavă — care se vedește prin numeroasele manuscrise vechi slavone — sălășluită — fiind fugărită de Turci de peste Dunăre — în mănăstirile românești, cu deosebire în cele moldovenești în secolul al XV-lea. Primele tipărituri slavone la noi, cași vlădiciei Țării-Românești dela începutul secolului al XVI-lea (Maxim, Macarie) ni sunt dați tot de această influență, care acum, la începutul secolului al XVI-lea, reorganizează mănăstirile Țării-Românești, ridică nivelul vieții morale și în genere al celei bisericesti. Cărturăria slavonă din secolul al XVI-lea, reprezentată mai ales prin Macarie, învățatul episcop al Romanului, este fructul acestei influențe slave. În secolul al XVII-lea, când, cum am văzut, crescù foarte mult influența grecească în biserică și țările române, când, pe lângă aceasta, prin clericii cărturari din acest timp, se manifestă și o direcție românească în biserică, influența slavă — ne mai fiind susținută și alimentată decât dela Chievlul lui Petru Movilă și aceasta numai pe timpul păstoriei sale — de-

căzù cu pași răpezi. Clericii cunoscători de slavonește devin acum din ce în ce mai rari, fiindcă nu se mai găsi apoi niciun centru, care să alimenteze cultura slavă, și din care să vină reprezentanți ai ei. De aceea limba oficială a statului și a bisericii e din ce în ce mai puțin cunoscută; în jumătatea a doua a secolului al XVII-lea este scoasă cu totul din cancelariile domnești, iar în prima jumătate a secolului al XVIII-lea și din slujba bisericească. Din timpul îndelungat de influență a slavonismului asupra bisericii române a rămas în limba bisericească o mulțime de cuvinte, de termeni slavi, cari nici până azi nu au putut fi desrădăcinați cu totul din biserică. Literatura bisericească a fost, tot prin această influență a slavonismului, îmbogățită mai întâiu cu diferite cărți de slujbă și de cetire în slavonește, dar în manuscrise; pe urmă, după născocirea tiparului, cu o mulțime de cărți slavonești (de slujbă sau de cetire) tipărite. Manuscrisele și cărțile acestea slavone, traduse în românește, au ajutat apoi la îmbogățirea literaturii bisericești românești.

La slăbirea și în urmă la învingerea slavonismului la noi a contribuit, în cea mai mare parte, curentul, influența grecească, care prin ierarhie câștigase, de mai înainte vreme, teren. Acum în secolul al XVII-lea câștigă și mai mult și se manifestă mai ales prin venirea a numeroși clerici greci la noi, cum și prin închinarea din ce în ce a mai multor mânăstiri. Cu creș-

terea influenței grecești în biserica română și limba bisericească, terminologia este îmbogățită cu multe cuvinte de origine greacă. Grecii, tipărind numeroase cărți de slujbă și de învățătură bisericească la noi, au dat ocazie alor noștri ca să cunoască și mai bine și mai de aproape normele, rânduelile bisericești. De aceste cărți s'au servit, în cea mai mare parte, Românii atunci, când au dat în românește cărțile bisericești; originalelor grecești mai mult decât celor slavonești s'au adresat ei, când a fost să îmbogățească literatura bisericească în românește.

De lupta dintre grecism (în biserică) și slavonism — acesta din urmă însuflețit pentru puțină vreme sub Petru Movilă — profită un nou curent care se ivi atunci în biserică și în țările române: curentul românesc, care se manifestă prin aceea că, din acest timp, încep să se tipărească, în țările române, de oameni ai bisericii, cărți bisericești în românește. Prin urmare, din ciocnirea slavonismului și a grecismului bisericesc la noi profită limba și literatura bisericească românească, care începù din acest timp, să se înavuțească cu cărți românești, cari fără a fi numai decât cărți de slujbă bisericească, au un cuprins bisericesc. Cea dintâiu carte românească, tipărită în Țara-Românească, este o colecțiune de legi bisericești, e *Pravila* dela Govora, tipărită în 1640, și adresată clericilor români din toate părțile. După aceasta urmă *Ca-zania* (între 1642—44) și altele. Din tipografia

dela Trei-Ierarhi ieși, în 1643, prima „*Carte românească de învățătură*“, o cazanie talmăcită în românește de mitropolitul Varlaam; în 1644 apărură „*Șapte Taine*“, iar în 1646 o altă *Carte românească de învățătură*, aceasta e o pravilă, nu cazanie ca prima.

Notă. — Cu privire la aceste dintâi cărți se făcea până acum de curând o confuzie, care azi trebuie înlăturată: anume se credea că, de oarece cele dintâi cărți românești au un cuprins bisericesc, apoi în acest timp, timpul lui Mateiu Basarab și Vasile Lupu, s'a introdus limba română în slujba bisericească. Lucrul însă nu e așa! Cărțile, cari se tipăresc pe vremea lui Mateiu Basarab și Vasile Lupu, sunt cărți cu cuprins bisericesc, dar nu de cele trebuitoare pentru slujba bisericească; ele sunt pravile, cazanii, cari se citesc mai mult în atară de biserică, sau afară de timpul slujbei bisericești.

Scopul urmărit prin aceste cărți eră de a pune în mâna creștinilor mijlocul de a se lumina sufletește, de a se instrui creștinește și de a se feri de rătăcirile eretice, calvine îndeosebi.

În jumătatea a doua a secolului al XVII-lea se tipăresc și alte cărți românești cu cuprins bisericesc. Așa: în Țara-Românească, avem *Pravila cea mare* sau *Indreptarea legii* tipărită la Târgoviște, în 1652, și tradusă din grecește de Daniil „Panoneanul,“; avem „*Cheia Infelesului*“ tipărită în București, la 1678, de mitropolitul Ungrovlahiei, Varlaam, care puse de i-se traduse din rusește; *Liturghia* în 1780, — în care numai regulile de tipic sunt în românește, *Evan-*

ghelia în 1682, *Apostolul* în 1683, câteș trele pe vremea mitropolitului Teodosie — În fine, în 1688, apare *Biblia* în românește, tradusă de un comitet de învățați pe vremea lui Șerban Cantacuzino și din această cauză numită „Biblia lui Șerban“; e menită Românilor din toate părțile; *Mărturisirea ortodoxă*, tipărită la Buzău în 1692 etc., etc.

În Moldova avem, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea tipăriturile vestitului mitropolit al Moldovei Dosofteiu — despre care va fi vorba mai jos — tipărituri prin care se continuă aceiaș tendință, se urmărește acelaș scop: de a lumina adică pe Moldoveni prin cartea bisericească. Dosofteiu, pe lângă laici, voi să lumineze și pe clerici, cari nu erau cine știe cât de învățați pe acest timp.

XI

lerarhii literați mai însemnați din secolul al XVII-lea
Mitropoliții Teofil și Ștefan al Ungrovlahiei. Varlaam al Moldovei.

Intre mitropoliții români din prima jumătate a secolului al XVII-lea, cu merite pentru literaturia românească, trebuie să punem în primul rând pe *Mitropolitul Teofil* al Țării-Românești.

Născut, probabil în Oltenia, către sfârșitul secolului al XVI-lea, fusese mai întâiu călugăr și

apoi egumen la mănăstirea Bistrița (în județul Vâlci, în care calitate scăpă moaștele sfântului Grigorie de profanare dinaintea unei năvăliri a oștirii ungurești. Ajungând apoi episcop al Râmnicului, avu rol politic însemnat la urcarea lui Mateiu Basarab pe scaunul țării. Ca episcop al Râmnicului mai avu rol cultural: puse să se scrie în românește pe odoarele, pe cari le dăruia la biserici într'un timp, când tradiția limbii slavone eră destul de puternică la noi; la îndemnul lui Teofil, călugărul Mihail Moxalie prefăcù în românește un *cronograf* cu știri din analele sârbești, bulgărești, precum și cu știri referitoare la țările române și un *nomocanon*, care se tipări apoi, în 1640 și e cunoscut sub numele de „Pravila cea mică” sau „Pravila dela Govora”. În anul 1637 Teofil, distingându-se pr n meritele sale, ajunse mitropolit al Țării-Românești. Fù întrebuințat de Mateiu Basarab în misiuni diplomatice. Păstorì, ca mitropolit până în anul 1648.

Sub păstoria lui Teofil se tipăriră în Țara-Românească cele dintâi cărți românești: *Pravila dela Govora* e tradusă la îndemnul lui; la îndemnul lui tipări ieromonahul Silvestru în 1642 la Govora (o cazanie) = „*Evanghelia învățătoare*” tot așa apărură și alte cărți.

Teofil este în istoria culturii și a bisericii române unul dintre cei dintâi ctitori ai scrisului și tipăritului în românește.

Mitropolitul Ștefan (1648 — 1668), născut în

satul Costești (județul Argeș) din părinți țărani, va fi intrat de timpuriu în mănăstirea Cozia (poate prin Cotmeana Argeșului) și aci va fi făcut puțină cărturărie a timpului (slavonă). A învățat însă și grecește. Distingându-se, prin învățătura sa, cum și prin calitățile sale sufletești, Ștefan fù ales, în anul 1537. episcop al Buzăului. Se îngrijì de soarta acestei episcopii, care ajunsese într'o stare rea. Fù și el om de încredere al lui Mateiu Basarab. În anul 1648, la moartea lui Teofil, Ștefan fù ales mitropolit al Țării-Românești și păstori — afară de o mică întrerupere prin anii 1653 — 1656, când scaunul fù ocupat de altul — până în anul 1668, când murind, fù îngropat în mitropolia din Târgoviște.

Trăind pe vremea când curentul și influența grecească se întăria la noi, mitropolitul Ștefan e printre cei cari se luptă în contra întăririi elementului grecesc în biserică : ia parte la marele sfat de sub Mateiu Basarab, în care se interzice intrarea călugărilor greci în mănăstiri ; mitropolitul Ștefan e alături de Cantacuzini : aceștia sunt capii boerilor de țară, cari luptă în contra străinilor (greci).

În timpul păstoriei sale rezidența mitropolitană se mută dela Târgoviște la București. Pentru scurtă vreme mitropolia fù adăpostită la biserica sfântul Gheorghe-vechiu ; iar dela 1665 la biserica făcută de Constantin Șerban Voevod pe dealul viilor din marginea Bucureștilor. La această biserică se află și astăzi mitropolia.

Meritul de căpetenie însă al mitropolitului Ștefan e pe terenul cultural (literar), făcând, cași antecesorul său Teofil, să fie cultivată cartea românească.

În timpul păstoriei sale fură tipărite diferite cărți românești. Cea dintâiu este *Pogribania preoților mireni* (tipărită în 1650); prin ea se înlesniă preoților necărturari (de slavonește) cetirea rugăciunilor ce se zic la îngroparea preoților mireni. În 1651 apărù la Târgoviște *Mistirio* (sacrament), carte tipărită de mitropolitul Ștefan cu scopul de a lumina pe preoții săi în privința tainelor bisericii; vorbește însă aci numai despre două taine: botezul și ungerea cu sf. mir, dând instrucțiuni preoților și punând pentru ei tipicul în limba română, molitvele însă lăsându-le tot în slavonește. Ceeace mai lucruse mitropolitul Ștefan și despre celelalte 5 taine a rămas în manuscris. În 1652 apare *Pravila cea mare* tipărită iarăș cu cheltueala mitropolitului Ștefan, care pusese pe Daniil Andreian „Pannonianul“ să o traducă, cu scopul de a da norme, reguli de organizație, superioare datinii străvechi a Românilor. Lucrarea a rămas însă fără influență, fără efect asupra vieții civile a Românilor depe vremei, în care a predominat tot datina; poate însă că această pravilă să se fi observat la judecățile bisericesti. Tot în 1652 și tot cu cheltueala mitropolitului Ștefan se tipăriă o *Târnosanie*, sau cartea depe care se făceà sfințirea bisericilor cu scopul de a dà preoților necărturari (de slovonește) ocazia și putința de a cunoaște și înțelege slujba sfințirii bisericii. Cartea e în întregime în românește și e însemnată prin aceea că este cea dintâiu carte de slujbă bisericască—nu însă din cea de toate zilele, fiindcă sfințirile de biserică nu se fac decât la ani sau zeci de ani—pusă pe o altă limbă, decât cele îndătinate în răsăritul Europei la serviciul divin, de un mitropolit ortodox.

Mitropolitul Ștefan e cel dintâiu care traduse în românește „Crezul“.

Mitropolitul Varlaam (1632—1653) al Moldovei cași contimporanul său (Ștefan) din Țara-Românească, s'a ridicat din popor. Născut în părțile Putnei, erà fecior de țăran sau cel mult de răzeș. A intrat de timpuriu în mânăstirea Secul, făcută la începutul secolului al XVII-lea de Nestor Ureche : fù probabil printre cei dintâi călugări ai acestei mânăstiri. In această mânăstire și a făcut el învățătura ; aci a căpătat îndemnare caligrafică ; aci s'a născut în el dorința de a ceti și scrie. Om priceput, harnic, îndemănat, ajuns în curând egumen al mânăstirii Secul : la 1610 erà egumen. In această calitate umblă prin țări străine și făcù cunoștință cu oamenii bisericești însemnați ai timpului. Așă, se duse la Chiev și făcù cunoștință cu Petru Movilă. Aci, la Chiev, Varlaam văzù școala și tipografia, făcute de Petru Movilă și, probabil, din acest timp se născù în el dorința de a introduce și în patria sa aceste mijloace de cultură ; poate că Varlaam a și rămas aci o bucată de timp ca să se desăvârșească și mai mult în cartea bisericească-ortodoxă, ca să cunoască meșteșugul tiparului și să învețe și mai bine slavona. Datorită cunoștinței sale cu Petru Movilă, care l-a susținut desigur, și mulțumită științei și însușirilor sale deosebite, Varlaam, din simplu egumen al mânăstirii Secul, ajuns, în anul 1632, deadreptul pe scaunul mitropolitan,

trecând astfel înaintea celorlalți trei episcopi moldoveni de atunci. Mitropolitul Varlaam e omul de încredere al lui Vasile Lupu, care îl întrebuințează în diferite misiuni diplomatice. În 1653, când încetă domnia lui Vasile Lupu, încetă și păstoria mitropolitului Varlaam, care se retrase în mănăstirea Secul, de unde pornise, și unde acum, în pacea și liniștea vieții de mănăstire, mai trăi până în anul 1657, când muri și fu îngropat în această mănăstire, sub piatra pe care și-o pregătise el : fiind încă în viață. Avera sa o lăsă mănăstirii Secul. În această mănăstire se păstrează câteva lucruri, cari au aparținut mitropolitului Varlaam : o liturghie slavonă, un epitalih și un sacos.

Bucurându-se de încrederea lui Vasile Lupu, Varlaam mijloci și scoase dela domnie un hrisov, prin care preoții erau scutiți de toate dările pe cari le plăteau țaranii, rămânând ca să plătească numai darea lor preoțească ; un alt hrisov, prin care autoritatea judecătorească a episcopilor și a mitropoliților era întinsă asupra preoților, în toate vinile, în cari aceștia ar fi căzut, afară de omucidere, care avea să fie judecată de către Domn.

Meritul de căpetenie al mitropolitului Varlaam e *a)* că a știu să întrebuințeze, în scop cultural românesc, tipografia fondată de Vasile Lupu în Iași *b)* că a tipărit cărți românești.

Varlaam întocmise, după diferite cărți slavonești, o *Cazanie*, scrisă într'o frumoasă limbă românească : stil viu, colorit, se apropia de graiul românesc (popular),

cum numai unul care se născuse și petrecuse între țărani putea să scrie. Fù tipărită la Iași în anul 1643 având titlul: „*Carte românească de învățătură la Duminecele preste an și la praznice împărătești și la sfinți mari*“. Cartea aceasta s'a răspândit în toate părțile româniei. A fost și e încă păstrată cu mare sfințenie, până în zilele noastre, în părțile ardelenesti și bănățene, în cari părți și astăzi se mai citește încă popoului Dumineca și sârbătoarea în biserică.

Altă lucrare a mitropolitului Varlaam: „*Răspunsurile la catehismul calvinesc*“. Cu ocazia ducerii sale în Țara-Românească — trimis de Vasile Lupu în misiune diplomatică la Mateiu Basarab—în anul 1644, Varlaam cunoscù pe logofătul Udriște Năsturel Herăscu, cumnatul lui Mateiu Basarab. La acest boier învățat și bun cunoscător de slavonește, Varlaam găsi un catehism calvinesc, tipărit în Ardeal, pe care îl ceru, hotărându-se să răspundă pe scurt la cele cuprinse în el. Declarându-l „plin de otrăvă și moarte sutletească“, Varlaam alcătui „Răspunsurile“ sale, în cari, în contra calvinilor, apăra maslul, neînsurarea preoților după moartea primei soții, cultul sfinților și al icoanelor. Este, prin urmare, o carte de erudiție teologică și nu e destinată maselor poporului, cum eră cazania.

O altă carte, dată de mitropolitul Varlaam la tipar, dar tradusă din grecește de un învățat boier moldovean de atunci, logofătul Istratie: „*Sapte taine a bisericii*“, apărută în anul 1644. Scopul tipăririi acestei cărți eră de a lămuri întâiu preoților și apoi și credincioșilor tainele bisericii ortodoxe, cum și de a-i feri de rătăcirile calvine.

Prin cărțile românești din timpul mitropoliților Teofil, Ștefan și Varlaam, se făcu începutul unei strânse legături între limba și cultura românească la adăpostul și sub ocrotirea bisericii.

XII.

Mitropolitul Dosofteiu

Nu se cunoaște, cu siguranță, locul și timpul nașterii sale. Se poate presupune însă că s'a născut între anii 1620 — 1625 ; căci în 1658, când ajunge episcop, trebuiă să aibă circa 35-40 de ani. Din botez se numiă Dimitrie. Nu e pe deplin stabilit, dacă familia, din care se trăgea, eră de origine moldovenească sau străină ; ascendenții mitropolitului Dosofteiu se așezaseră în Polonia, ocupându-se cu negoțul ; părinții lui veniră și se stabiliră, tot ca negustori, în Moldova ; erau însă puși (la dări) sau se socoteau ei printre mazâli.

Nu e exclusă posibilitatea ca Dosofteiu să se fi dus și să fi învățat, o bucată de timp, carte, la școlile din Polonia ; căci, pe lângă limba slavonă și greacă — pe cari putea să le învețe și în Moldova — Dosofteiu a mai știut și limba latină și polonă, pe cari le putea învăța numai în Polonia. La 1649 îl găsim însă în mănăstirea Pobrata ca ieromonah. În această mănăstire își desăvârși el cultura bisericească. Ajunse egumen, ridică nivelul vieții călugărești, întroduse ordine și disciplină în mănăstire. În anul 1658 fu ales episcop al Hușilor, iar în anul următor episcop al Romanului unde păstori până în anul 1671, când ajunse mitropolit al Moldovei. Pe atunci

Polonii aveau războiu cu Turcii și mulți Moldoveni vedeau în Poloni niște mântuitori de sub

dominațiunea turcească. Domnul de atunci al Moldovei, Ștefan Petriceico-Vodă, trecu de partea

Poloniilor. Alături de el fû și mitropolitul Dosofteiu. Polonii fiind însă învinși, Domnul și mitropolitul trebuiră să fugă în Polonia, în 1673.

Turcii puseră alt Domn, care aduse, în locul lui Dosofteiu, ca mitropolit, pe Teodosie episcopul Romanului. Dosofteiu însă nu rămase mult peste hotar. În 1675 se întoarse iarăș în Moldova, adăpostindu-se la mănăstirea sf. Sava din Iași, unde eră apărat de autoritatea patriarhului Ierusalimului, Dosofteiu, care se află atunci acolo. Pe la finele anului 1676 (sau începutul lui 1677) Dosoftaiu ajunse, sub un nou Domn, iarăș pe tronul mitropolitan și păstorî acum în anul 1686, când fû luat prizonier de regele Poloniei, Sobieschi — care luptând în contra Turcilor, năvălise cu oaste polonă în Moldova — dus în Polonia și anume: în orașul Zolkiev (în Galiția de astăzi), unde fuseseră duse și moaștele sfântului Ioan cel nou, precum și odoarele, actele mitropoliei Moldovei. În acest oraș trăi mitropolitul Dosofteiu, în sărăcie și năcazuri — ocupându-se totuș cu diferite lucrări traducerii — până în anul 1694, când încetă din viață. Fû îngropat în vre-o biserică de aci și apoi fu uitat.

Cât a fost în Moldova îi plăcea să trăiască — departe de zgomot, de alai și vanități omești — în mănăstirile dela munte, unde se îndeletnicea cu lucrările sale literare.

În timpul păstoriei sale, preoții asemenea fură scutiți să mai plătească dări la fel cu țărani, și

sunt puși și acum sub jurisdicția episcopală, ca și pe vremea lui Varlaam.

Dosofteiu a avut darul de a scrie versuri.

El a înzestrat ca și Varlaam, Moldova cu o tipografie, în care el și-a tipărit din lucrările sale. Se deosebește însă de Varlaam, prin aceea că Varlaam reprezintă curentul neoaș românesc, pe când Dosofteiu reprezintă și el un curent românesc, dar nu și fără oarecare influență străină : în chestii de dogme și de canoane, el se află sub înrăurirea patriarhului Ierusalimului, Dosofteiu. Se mai deosebește de Varlaam prin aceea că Dosofteiu voia să transpună pe românește slujba bisericească, bazându se pe cuvintele apostolului Pavel, pe cari le aduceau de obicei protestanții, când susțineu ca fiecărui popor să i se pună cuvântul lui Dumnezeu în limba înțeleasă de el.

Meritul de căpetenie al mitropolitului Dosofteiu e pe terenul literar-cultural, compunând, alcătuiind sau traducând numeroase lucrări.

Cea dintâiu și cea mai însemnată lucrare a mitropolitului Dosofteiu e *Psaltirea în versuri*, tipărită în mănăstirea Uniev din Polonia, în anul 1673. La această carte mitropolitul Dosofteiu lucrase „cu multă trudă”, precum ne spune el însuș, 5 ani de zile : de la 1666 până la 1671. Dela introducerea reformei se luase în Apus obiceiul de a traduce în limba poporului psalmii. Așa, s'au făcut traduceri, în versuri, la Francezi, la Germani. La Polonii învecinați cu Moldova, poetul Kochanovschi traduse psalmii în versuri. Traducerea aceasta a servit de model mitropolitului Dosofteiu. După

ce dădea mai întâiu în proză sensul psalmilor, Dosofteiu făcea apoi versurile, luptând cu greutate mari, fiindcă el deschidea drumul în această direcție; căci ceea ce se făcuse până la el numai versuri, numai poezie nu se poate numi. În psaltirea în versuri a lui Dosofteiu, pe lângă influența metricii savante, greoaie, se mai întâlnește și aceea a poeziei populare românești, care, prin gura lăutarilor sau a flăcăilor din sat, se transmitea din generație în generație. Din poezia populară, Dosofteiu luă ritmul ușor, vioiu, sprinten. La versificarea psalmilor Dosofteiu procedă în felul următor: din textul în proză al psaltirii, Dosofteiu luă ideia sau motivul dominant, restul: amplificarea, forma, în care îmbracă ideia, aparține lui Dosofteiu. În această formă, în această amplificare, Dosofteiu se conduce de sentimentele sale față de religie, față de biserică, față de țară și de împrejurările de atunci, de datinile și aspirațiunile Românilor. De aceea, în psalmii versificați de Dosofteiu se află o sumă de note din viața locală, din viața Moldovenilor de atunci. În acești psalmi cetitorul întâlnește sentimentele și durerile patriotice și creștine ale autorului față de Moldova, întâlnește comploturile, conspirațiile, ce se făceau în țară și în afară, dar în contra patriei; cruzimile războiului; armele, cu cari se luptau pe atunci Moldovenii: lancea, sabia, pușca, steagul, chiotul pe care-l dădea oștirea atunci, începând lupta, și punându-și nădejdea în Dumnezeu. Se vede apoi stima către Domn; prezentul de atunci destul de amar, destul de trist; iluzii, dorințe pentru un viitor mai bun: rodirea pământului și fructele țării. Cu un cuvânt, mitropolitul Dosofteiu a localizat psaltirea, dându-

du-i colorit din viața românească. Deaceea a și fost foarte mult cetită și gustată de contemporanii săi din toate stările. De mult ce au fost cetiți psalmii lui Dosofteiu, unii au devenit cântece populare, cântece de stea, ca, de pildă, psalmul 47 :

Limbile să salte,
Cu cântece 'nalte.
Să strige 'n tărie
Glas de bucurie,
Lăudând pre Domnul,
Să cânte tot omul.
Domnul easte tare,
Easte 'mpărat mare,
Preste tot pământul,
Și-și țâne cuvântul.

Supusu-ne-au gloate
Și limbile toate,
De ni-s sub picioare
Limbi de pre sub soare,
Alesu-și-au șie
Parte de moșie,
Țara cea dorită,
Car îi giuruită
Lui Iacov iubitul,
Ce-i țâne cuvântul.

Prin psaltirea sa în versuri mitropolitul Dosofteiu este începătorul adevărat al poeziei românești.

A doua lucrare a mitropolitului Dosofteiu este *Acatistul Născătoarei de Dumnezeu*, tradus din slavonește în românește de mitropolitul Dosofteiu și tipărit tot la Uniev în 1673. Insemnătatea acestei cărți stă în aceea că, a) prin ea se face în Moldova cel dintâiu pas pentru a da slujba bisericească în limba înțeleasă de preoții necărturari (de slavonește) și de popor; b) prin ea se lasă a se vedeă gândul lui Dosofteiu de a da sluja bisericească în românește.

În a doua păstorie a sa, Dosofteiu reluă șirul tipăriturilor sale. De data aceasta însă el făcù, cu ajutorul lui Duca-Vodă, *tipografie* adusă în Moldova din Moscova, cerând-o patriarhului Moscovei: Ioachim, și tipări, la Iași, în 1679, a *treia* lucrare: *Dumnezeasca Liturghie*, tradusă de Dosofteiu din grecește, pentruca să înțeleagă, „toți cari nu 'nțeleg sârbiaște sau eliniaște“, adică toți preoții cari nu știau una din limbile pomenite. Dacă prin „Acatist“ Dosofteiu pu-

sese pe românește o parte din slujbă, destul de mică și care se face numai de câteva ori într'un an, prin „Liturghie“, Dosofteiu prefăcù în românește una din cele mai însemnate și mai mari părți din slujbă: st. liturghie—în timpul căreia se săvârșește jertfa cea fără de sânge—e centrul întregii slujbe bisericești, și se săvârșește de foarte multe ori în cursul unui an. Cartea fù așa de bine primită și se răspândi așa de mult, încât în anul 1683 trebui să se dea o nouă ediție, aceasta cu binecuvântarea patriarhului Alexandriei, care se află pe atunci în Moldova.

Altă lucrare a mitropolitului Dosofteiu este: 4. *Psaltirea slavo-română*, tipărită la Iași, în 1680. În prefața ei mitropolitul Dosofteiu, între altele, scrie: „în biserică mai voia mi-i cinci cuvinte cu mintea să grăesc, ca și pre alți să 'nvăț, decât ziace mii de cuvinte în tr'altă limbă“. Fiecare pagină din această carte este împărțită în 2 coloane: pe cea din stânga e textul slavon, pe cea din dreapta e traducerea românească, pe care o făcuse Dosofteiu și care îi servise de baza la alcătuirea psaltirii în versuri, sau mai bine zis, că punct de plecare. S'ar putea întrebă: de ce psaltire slavo-română, când el urmărea, cum văzurăm, introducerea limbii române în slujba bisericească? E lucru știut că inovațiile radicale, cari nu țin socoteală de tradiție, de practica obișnuită a oamenilor, nu prind. Când însă inovația pornește dela tradiție, dela practică, adăogând la acestea ceea ce este al său, atunci ea prinde. Așa făcuse apoi și Coresi, care, pe lângă psaltirea română, dăduse și una slavo-română. Tot așa și Dosofteiu, voind să împace tradiția, practica, prejudecățile, cu direcția nouă dată de el, tipări această psaltire slavo-română.

5. *Molitvânic de 'nțales*. Iași, 1681. Prin această lucrare Dosofteiu transpune în românește iarăș o mare parte din slujba bisericească: la botez, cununie, înmormântare etc. La finele cărții mitropolitul Dosofteiu

adaogă unele bucăți alcătuite de el însuș, cum e o rugăciune pentru ploaie, pe care a scris-o, cum ne spune el singur, în mănăstirea Cetățuia, la 23 Iunie 1673.

6. *Viețile Sfinților* tipărite la Iași, între anii 1682—1684, în 4 volume. În această lucrare Dosofteiu, traducând, în timp de mai mulți ani, în românește, sinaxarele celor 12 minee (slavonești și grecești), a reușit să descrie, destul de frumos, viața și să facă, cu talent poetic, portretele sfinților, punându-le înaintea clericilor și poporului ca exemple vrednice de urmat.

7. Un *Octoih* (Iași, 1683) din care s'a păstrat numai câteva foi: poate ca această carte să fi rămas neterminată. În fine.

8. *Paremiile preste an* (Iași, 1683) cuprinde bucățile din Vechiul Testament, cari se cetesc în biserică cu scopul de a edifică moral religios pe credincioși. Prin această lucrare, Dosofteiu a urmărit tot scopul de a da în românește cetirile din biserică, ca să le poată înțelege credincioșii și să se folosească de cuprinsul lor.

Prin cărțile sale, mitropolitul Dosofteiu a îndeplinit una din cele mai însemnate opere. În lucrările lui, nu avem numai unele din cele mai însemnate monumente de limba românească frumoasă a timpului, ci el, traducând și tipărind în românește cărți bisericești, a făcut — cași ceilalți vlădici români dinainte de el — ca în cartea bisericească Români de atunci să aibă un mijloc de luminare, de instruire; iar prin traducerea și tipărirea cărților de slujbă bisericească în românește, în deosebire de toți ceilalți vlădici români contemporani, Dosofteiu deschide cel dintâiu drumul pentru naționalizarea slujbei bisericești, punând-o pe românește. Acesta e unul din cele mai însemnate merite ale sale: el, trans-

punând în românește slujba bisericească, a căutat apoi să o controleze, să o verifice după originalul grecesc, revizuiind-o și dând-o într'o formă nouă. Ne fiind însă ajutat și urmat de alții, silințele lui nu au prins, în acest timp în Moldova, rădăcini adânci.

XIII

Episcopul Mitrofan. — Mitropolitul Teodosie

Episcopul Mitrofan era Român de origine. Il întâlnim mai întâiu în mănăstirea Bisericiani (județul Neamțu), unde era călugăr, apoi ieromonah. Încă de tânăr întreprinse călătoriile prin țări străine, ca să învețe meșteșugul tiparului. Nu putem ști cu siguranță în ce țară: în Rusia sau în Apus, dar că a călătorit, ca să învețe acest meșteșug, o spune chiar el în una din prefețele cărților ce a tipărit. Pe lângă meșteșugul tiparului, Mitrofan, în călătoriile sale de studii, a mai învățat și limba grecească, precum și pe cea slavonă. Cea dintâiu manifestare a sa pe terenul tipăriturilor are loc în 1680, la Iași, lucrând la tipărirea psaltirii slavo-române a lui Dosofteiu, la care el face pecetea, și rămânând apoi „meșterul tiparelor“ și la tipăritul altor cărți ale mitropolitului Dosofteiu. Mitrofan e apoi întemeietorul celei dintâi tipografii pentru cărți grecești în Orient, făcută pe vremea lui Duca Vodă, cu cheltueala patriarhului Ierusalim.

mului, Dosofteiu, și instalată de Mitrofan în mânăstirea Cetățuia (lângă Iași). Meritele ce-și câștigase prin tipăriturile ce făcuse, pe deoparte, iar pe dealta, sprijinul mitropolitului Dosofteiu, al cărui tipograf fusese, îl ridică în anul 1683 pe scaunul episcopal dela Huși, unde nu păstori decât până în anul 1686, când vine expediția lui Sobieschi în Moldova și când mitropoliul Dosofteiu fu prins și dus în Polonia. Mitrofan, ca să scape de soarta mitropolitului, trebui să fugă din Moldova; el se refugiè în Țara-Românească, la Șerban Cantacuzino, apărătorul creștinătății ortodoxe și încurajatorul tipăriturilor românești și grecești. La Curtea acestui Domn se găsiă destul lucru pentru fugarul episcop, fost meșter tipograf. I se dădù conducerea tipografiei domnești din București și supraveghiè tipărirea Bibliei din 1688. Tot Mitrofan este cel ce întemeiè, și în Țara-Românească, tipografie grecească, sub domnia lui Brâncoveanu. Distingându-se și în Țara-Românească, prin activitatea sa desfășurată pe terenul tipăririi cărților, Mitrofan este ales, în 1691, episcop al Buzăului, unde păstori până în anul 1703, când muri.

Indată ce Mitrofan ajunse episcop al Buzăului, fondă în acest oraș tipografie, servindu-se de ea ca să răspândească lumina cărții și în colțul acesta de țară: eparhia Buzăului, vecină cu Moldova, de unde el venise.

În această tipografie apare mai întâiu în 1692, „*Provoslavnica Mărturisire*” a lui Petru Movilă, tradusă în românește de Radu Greceanu. După aceasta Mitrofan tipări la Buzău cărți de slujba bisericească în cari însă nu dă în românește decât regulile de tipic, paremiile și sinaxarele — acestea din urmă pe temeiul lucrărilor lui Dosofteiu; rugăciunile toate însă, precum și toate cântările, au fost lăsate tot în slavonește. Așa e, mai întâiu, un *Triod* (slavo-român) tipărit în 1697; apoi sunt cele *12 Minee*, tipărite în anii 1698—1699. Colaborator la această monumentală operă a trecutului nostru tipografic a fost Radu Greceanu. Tipăritor al acestei lucrări e însuș episcopul Mitrofan, care este totdeodată și autorul, care lucrase „cu mare sârguință că și noaptea o am făcut-o în unele vremi în loc de zi”. În prefață spune că preoții nu înțelegeau slavona; de aceea; „orânduile bisericii nu se făcea deplin, nici viețile sfinților se citia, ascultătorii neînțelegând și prooroceștile cetanii”.

În 1700 Mitrofan tipări *Octoiul*, în care de asemenea numai tipicul fû dat în românește, restul cântărilor rămânând tot în slavonește. În 1700 apare un *Triod*, în care de asemenea numai tipicul, sinaxarele și paremiile sunt în românește; cântările sunt lăsate tot în slavonește. Se poate ca și tradiția slavonă să-l fi împedit de a pune pe românește cântările, dar se poate ca și greutatea de a potrivi cuvintele românești pe melodiile bisericești obișnuite să-l fi împedit dela acest pas, pe care îl face abia la începutul secolului al XVIII-lea mitropolitul Antim Ivireanul. În *Molitvelnicul* din 1699 — cași în cel din 1701 — asemenea numai tipicul este în românește. Tot astfel apărû și *Penticostarul* în 1701. *Liturgia*, apărută la Buzău, în 1702, are de asemenea numai tipicul în românește.

Asemănător cu episcopul Mitrofan din punctul de vedere al tipăririi cărților bisericești: numai cu regulile de tipic în românește, asemănător cu

el și din punctul de vedere al respectării tradiției de slujbă bisericească în slavonește, — îngăduind însă numai ca evanghelia, apostolul și citaniile să se facă în românește — este mitropolitul Țării-Românești din acest timp, Teodosie.

Mitropolitul Teodosie eră Ardelean de origine, născut în satul Veștem, din părțile Sibiului. Venise din timpuriu în țară și se călugărise în mănăstirea Cozia. Pe urmă ajunse egumen la mănăstirea Argeșului, de unde în anul 1668 — după moartea mitropolitului Ștefan, — fù ales mitropolit al Țării-Românești, fiind susținut de partida boerilor de țară, în fruntea căroră erau Cantacuzinii. Pe lângă această, între clericii de atunci Teodosie eră mai de seamă: știa ceva latinește și grecește, pe lângă puțin slavonește. Nu eră un mare cărturar, dar eră un om cu o viață curată și animat de sentimente românești și creștinești. La sfințirea sa ca arhiepiscop rosti simbolul credinții în românește. Când, în 1672, veni ca Domn al Țării-Românești, Grigorie Ghica, dușmanul Cantacuzinilor, atunci și mitropolitul Teodosie — partizanul acestora — este depus, fiind, probabil, caterisit într'un sinod ținut cu arhieriei greci. Caterisirea aceasta făcù mare impresie: eră ceva nou în alungarea unui mitropolit din scaun, fiindcă până atunci un mitropolit sau fugea peste hotar, sau își părăsea de bunăvoie scaunul. Socotită ca o calamitate, ca o perturbare în orânduiala și în datinile ierarhiei

noastre, amintirea acestei detronări, prin caterisire, trebuia ștearsă; de aceea a și fost rupt din „Condica sfântă“ actul de caterisirea lui Teodosie, și de alegerea și hirotonosirea mitropolitului următor: grecul Dionisie. Mitropolitul Teodosie fù surghinit la mânăstirea Tismana. Ajungând însă, în 1678, Domn al Țării-Românești, Șerban Cantacuzino, lucrurile se schimbă. Mitropolitul Teodosie fù chemat din locul său de surghiun (dela Tismana). Venind în București, el cerù să se facă judecată pentru scoaterea lui nedreaptă din scaun. În 1679 se ținù un sobor de arhieriei, în București, unde veniră și 2 delegați ai patriarhiei din Constantinopol. Soborul acesta declară pe Teodosie nevinovat și hotărăște să i se redea scaunul mitropolitan. Teodosie păstorì apoi nesupărat de nimeni până în anul 1708, când, după o boală lungă și grea, murì și fù înmormântat la mitropolia din București, la spatele altarului, unde se vede și se poate citi și până azi inscripția de pe mormântul său.

Mitropolitul Teodosie a fost un om iubitor de neamul nostru. Intr'o prefață iscălită de el, dar scrisă, probabil, sub influența învățatului boier, stolnicul Constantin Cantacuzino, Teodosie deplânge soarta, starea ce rea, în care se află pe atunci neamul românesc. Teodosie a luat apoi parte și la mișcarea culturală-literară a timpului său. Continuând direcția dată de antecesorii săi: Teofil și Ștefan, și urmând și îndemnul venit

dela stolnicul Constantin Cantacuzino, Teodosie tipări mai multe cărți.

Așa tipări în 1680 la București o *Liturghie*, în care însă numai regulile de tipic sunt românește, restul e în slavonește: „iar liturghia toată a o prepune pe limba noastră și a o mută, nice am vrut, nice am cutezat“. În timpul păstoriei lui Teodosie se mai tipăresc în românește *Evangelhia* la 1682, *Apostolul* la 1683, de Șerban Cantacuzino și se împart în dar la biserici; sunt și pentru slujba bisericească, dar și pentru a fi citite de credincioși. Apoi e *Biblia* lui Șerban Cantacuzino din 1688. În fine, mitropolitul Teodosie tipări la Buzău (în 1701) *Invățătura preoților* pe scurt (despre cele șapte taine), în care dă instrucțiuni preoților cu privire la săvârșirea tainelor: cum să fie de pildă, la botez apa, etc.

XIV.

Unirea unei părți a bisericii ortodoxe din ținuturile românești de peste Carpați cu biserica romano-catolică

În secolul al XVII-lea, sub stăpânirea principilor calvini, soarta poporului și a bisericii române din Ardeal e destul de rea: poporul e în stare de iobăgie, clerul în ignoranță, iar mitropolii români—răpindu-li-se drepturile lor ierarhice—erau puși sub ascultarea superintendentului calvin: de acesta trebuiau să asculte, acestuia trebuiau să-i supună, spre aprobare, actele sinodului.

În anul 1688, armatele împăratului Leopold I-ii, victorioase în contra Turcilor, ocupară Ardealul; supremația nominală, pe care o aveau până atunci Turcii asupra Ardealului, este înlăturată. Pentru a-și asigura stăpânirea asupra acestei țări, Curtea din Viena, între alte mijloace, pe cari le urmări, fû, pedeoparte, întărirea catolicismului aproape desființat sub stăpânirea principilor calvini, iar pedealta, slăbirea calvinismului. Amândouă aceste lucruri guvernul din Viena credeă că le ajunge prin atragerea Românilor la catolicism. Fiind greu, aproape imposibil să determine pe Români ca, pe calea convingerii religioase, să-și lepede credința străbună, se recurse, dată fiind starea rea a clerului și a poporului, la momirea cu mari avantagii materiale, cari fură făgăduite clericilor, spre a-i atrage întâiu pe aceștia și prin ei apoi și poporul. Arhiepiscopul Strigoniului și primatul Ungariei, Leopold Colonic, om de încredere al Curții, secundă pas cu pas silințele guvernului și trimise pe iezuiți, în Ardeal, singurii de altfel în stare să țină față clerului luminat al calvinilor, care, de bună samă, nu voiă să piardă pe Români din mână. Pedeoparte făgăduințele mari ce se făcură atunci clerului — în 1692 împăratul se rostise că preoții, cari vor primi unirea, vor fi ușurați de sarcini și vor lua ei dijma dela credincioși — de către misionarii iezuiți ai lui Colonic — deși aceștia sunt mai mulți la număr, notăm însă numai numele a doi mai de samă :

Hevenesy și Barany, cel dintâiu lucră la Curte, cel de-al doilea la fața locului : între Români—; răspândirea pedealtăparte a fel de fel de cărți printre Români, avură, în cele din urmă, ca rezultat faptul că Românii începură să încline spre unirea cu biserica Romei.

Primele demersuri avură loc pe vremea mitropolitului ardelean *Teofil* (1692—1697). Se țină atunci, în Alba Iulia, sub prezidenția lui Teofil, o adunare (în Februarie 1697), la care luară parte protopopii și mulți preoți. Făgăduințele de îmbunătățirea soartei lor îi amețiseră întru atâta, încât cele 4 puncte dogmatice cerute de catolici : primatul papal, purcederea sfântului Duh și dela Fiul, purgatoriul și săvârșirea sf. cuminicături cu azimă, reduse, în cele din urmă, numai la recunoașterea supremației papei, apăreau în ochii clericilor români ca o nimica toată, pe lângă ceea ce li se ceruse și impusese pe vremea calvinilor. Bucuroși că vor ieși din starea de până atunci și că vor trăi și ei ca oamenii de acum înainte, preoții au putut să iscălească, fără să se gândească mult, actul de trecere la unire, ce li se va fi prezentat de iezuiți. În acelaș an (1697) în August, se hotărî la Viena, ca preoții români să se bucure de drepturile și prerogativele bisericii catolice, cu care se vor uni. Teofil însă muri în Iulie 1697, fără ca unirea să ia un caracter public ; ceea ce se făcuse până acum se ținea secret, pedeoparte ca să nu afle cei din Țara-Românească, de unde le venea sprijin, ajutor ;

pedealta de teama că să nu afle calvinii, stăpânitorii lor.

Unirea însă cu biserica Romei luă un caracter public și o formă hotărâtă sub mitropolitul *Atanasie Anghel*, care urmă lui Teofil. Prin două lucruri e însemnată păstoria mitropolitului Atanasie: *a)* prin ruperea unității bisericești a Românilor, unitate adusă la desăvârșire în secolul al XVII-lea; *b)* prin desăvârșirea unirii religioase cu Roma. Cași antecesorii săi, mitropolitul Atanasie a fost sfințit la București (în Ianuarie 1698), unde se aflase, în cele din urmă, despre negocierile de unire; deaceea, când Atanasie depuse jurământul arhiresc, i se dădură instrucții de patriarhul Ierusalimului Dosofteiu și de mitropolitul Țării-Românești, Teodosie, cu scop de a-i aminti de datoriile sale canonice, de modul cum să facă sfintele taine, cum și de a-l întări în ortodoxie; iar Domnitorul Brâncoveanu îi dădù diferite daruri. Atanasie, întorcându-se în Ardeal, nu rezistă multă vreme ademenirilor iezuiților. Prin Barany scrise la Curte, cerând să se confirme privilegiul din August 1697, ceea ce împăratul și făcù la 14 Aprilie 1698. Și fiindcă guvernul calvin nu ținù socoteală de acest privilegiu, Atanasie se hotărî să strângă un sobor, care să declare solemn unirea. Acest sinod avù loc la 7 Octomvrie 1698, participând mulți protopopi și preoți, atrași de perspectiva frumoasă, ce li se puneà înainte, în urma trecerii lor la unire. Sinodul dădù un manifest, prin care declarà că

primește unirea cu biserica Romei, cu condiția însă ca să se acorde și clerului român privilegiile, de care se bucură clerul catolic. Atanasie și protopopii săi puseră apoi condiția, ca ceremoniile, sărbătorile, posturile și calendarul să fie cași până atunci; ca Atanasie să nu fie scos din scaun de nimeni, până la moarte, când soborul va avea să facă alegerea noului vlădică, papa și împăratul să-l întărească, iar mitropolitul sârbesc să-l hirotonisească; ca protopopii să fie lăsați în locurile lor și nimeni să nu se amestece în dregătoriile lor. Din acestea rezultă clar că unirea a fost primită, nu din convingere religioasă, ci *din interes material*. Manifestul românesc de unire cu biserica Romei a fost tradus în latinește. Cu această ocazie, s'a adăugat, de iezuiți, în plus câteva lucruri, cari nu sunt în românește; așa, în cel latinesc se află în plus: *a)* că *tot clerul* românesc primește unirea, pe când din cel românesc reieșă că numai cei subscriși o primeau; *b)* că se primeau și *cele patru puncte dogmatice* pomenite mai sus, pe când cel românesc se vorbește numai de recunoașterea supremației papei.

Prin acest manifest se făcù un pas hotărîtor, nu însă definitiv, spre unire; căci stabilirea ei definitivă avea să atârne de felul cum va privi și primì acest pas celălalt cler românesc; de răsunetul, de efectul, ce-l va avea în poporul român, acest pas al unei părți din preoțime;

de atitudinea calvinilor, cum și de sprijinul ce-
va avea din partea Curții din Viena.

Cei dintâi, cari se puseră de-a curmezișul unirii, fură calvinii din Ardeal. Aceștia, prin trecerea Românilor la unire, scăpau din mâini o pradă obișnuită a religiei și a clericilor lor, vedeau întărirea prea mare a partidei catolice, și pe urmă, preoții români, unindu-se cu biserica Romei, nu mai aveau să îndeplinească sarcinile, nici să facă robota, pe care până atunci o făcuseră alături de ceilalți iobagi români. De aceea calvinii protestară îndată și luară măsuri în contra unirii. Dar și din partea Românilor se iviră proteste : clerul din părțile Huniedoarei declară că nu-i trebuie nici papă, nici superintendent, mulțumindu-se cu vechile datine românești; iar dintre preoții mai cărturari să ridică Ion Circa, care strânse iscălituri, voind să se facă el episcop. Dela Viena—unde avea mare trecere Colonic, primatul Ungariei,—se dădea, în mod firesc, tot sprijinul unirei; de aceea, Ion Circa fû urmărit de catolici, prins și pus în fiare; de aceea se mai dădură de acolo pentru Români și alte diplome împărătești asigurătoare, cari însă, din cauza opozițiunii calvinilor, nu prea avură efect.

În Septemvrie 1700, Atanasie — care nu se declarase pe față până atunci față de cei din Țara-Românească, unde fusese hirotonisit și unde, încă în Iunie 1700, Brâncoveanu întări mitropoliei Bălgradului moșia Merișani — aruncă

masca. La 4 Septembrie 1700, Atanasie strânse un mare sinod la Alba-Iulia, unde veniră, pe lângă protopopii din 1698, și alții în număr de 54, reprezentând 1563 de preoți. Două lucruri se hotărîră la acest sinod: *a) se întări unirea* acceptată încă din 1698. În actul redactat în această privință, se cuprindeau și cele 4 puncte dogmatice, cari în 1698 erau numai în traducerea latinească a manifestului. Acum se pronunțară în contra unirii Brașovenii, Sibienii și, bineînțeles, cei din părțile Huniedoarei; în cele din urmă cedară și aceștia: poate când li se dădù asigurarea că ritul și disciplina nu vor fi schimbate. Se dispuse ca fiecare protopop, ajungând acasă, va face ca actul să fie iscălit de „juratul său“, de doi preoți „comisari“ și de trei bătrâni din fiecare sat; *b) se reorganiză biserica*, stabilindu-se anumite dispoziții referitoare la sinod, protopopi, preoți, credincioși; referitoare la biserici, icoane, odăjdii, sărbători, posturi, taine, etc., dispoziții cari, în cea mai mare parte, erau în spiritul bisericii ortodoxe. Atanasie sau sfătuitoarii lui manevraseră cu dibăcie: cu o mână prezentau Curții din Viena primirea unirii, iar cu alta celor din Țara-Românească reorganizarea bisericii în spirit ortodox; ba lui Brâncoveanu i-ar fi fost prezentată de Atanasie unirea ca un lucru numai de formă, făcut pentru a se iertă preoților porțiile, ce li se luaseră până atunci. Atanasie, după ce făcù acum ca o bună parte a Românilor, desigur cea mai

numeroasă, să primească unirea, pentru a-și asigura cu totul pozițiunea sa, mai aveà nevoie acum de întărire din partea bisericii catolice, precum și de recunoaștere din partea Curții din Viena. În iarna dintre 1700 — 1701, Atanasie merse la Viena. Fù primit de împăratul Leopold I-iu, care i-a conferit titlul de consilier împărătesc și i-a dăruit un lanț de aur cu chipul său. A fost apoi confirmat ca episcop, fiind pus sub jurisdicțiunea arhiepiscopului de Strigoniu. Prin aceasta, mitropolia românească fù coborâtă în rangul unei simple episcopii, iar legăturile ei de până atunci cu biserica Țării-Românești fură rupte. Atanasie își ia obligația de a primi pe lângă sine un teolog (iezuیت) ca să-l ajute în toate, în formă, în fond însă, ca să-l conducă, să-l stăpânească. Intorcându-se la Alba-Iulia, în Iunie 1701, fù primit cu mare cinste de autorități și instalat, în mijlocul unei asistențe numeroase de clerici și de popor. Astfel fù pecetluită unirea.

Impotriviri însă la îndeplinirea unirii se iviră numai decăt. Chiar la ceremonia instalării lui Atanasie protestară în mod zgomotos, la intrarea în biserica mitropolitană, trei Români: un preot și doi mireni. Pe urmă un nobil român, Gabriil Nagyszègy, făcù, în formele legale, o plângere în contra unirii. Mulți orășeni bogați — între aceștia erau Grecii din compania grecească de comerț — nu mai voriră să calce în biserica mitropolitană. Țara Făgărașului nu primi — cași Ma-

ramureșul, aflat sub episcopul său—unirea ; în Făgăraș, în apusul Ardealului, în părțile Hațegului și Huniedoarei, Românii nici nu voiau să audă de un vlădică unit, cu teolog (iezuist) în coastă. Românii bănățenii cu centrele lor : Lugoj și Caransebeș rămaseră ortodoksi. Cei din Sibiu și Brașov, unde se aflau agenții lui Brâncoveanu, se opuseră mai mult ca toți ceilalți la unire. În fine și cei din Țara-Românească vorbiră acum lămurit : Mitropolitul Teodosie muștră aspru pe Atanasie și raportând cazul la patriarhia din Constantinopol, Atanasie fù excomunicat de sinodul patriarhal și destituit ca un trădător al credinței, fiind numit „Satanasie“. Rupându-se astfel legătura religioasă cu cei din Țara-Românească, Ardealul aveà de acum înainte să-și îngrijească singur de rosturile sale religioase. Sbu-ciământându-se mereu pentru a susține și întări unirea, Atanaste murì în anul 1714. Unirea făcută de el însă rămase.

Sub episcopul următor, *Ioan Pataki*, rezidența fù scoasă din Alba-Iulia. Pentru noul episcop fù creată, în 1721, o episcopie nouă : de *Făgăraș* ; în 1723 își mută aci rezidența, ocupând cu forța biserica zidită aci de Constantin Brâncoveanu. Curtea din Viena dăruì, pentru întreținerea episcopiei, două moșii. Sub acest episcop se pornì o vânătoare de suflete pentru unire, fără rezultate mari însă.

Episcopul următor *Ioan Inocențiu Klein* (1730-1751) cerù Curții, nu numai prerogativele, privi-

legiile, făgăduite bisericii și clerului prin diplomele împărătești, ci și drepturi pentru neamul românesc, egale cu ale altor națiuni din Ardeal, după cum se făgăduise vlădicăi și protopopilor români la început, când fusese tratată și primită unirea. Silințele lui însă se sdrobiră de rezistența dietei ardelene, care se ridică în contra unor astfel de cereri, în două rânduri, ca un singur om. Vlădica Klein ajunse astfel un luptător pentru asigurarea soartei, viitorului poporului românesc, un conducător al acestui popor. Cu toate stăruințele și cererile lui repetate, Românii nu obținură decât ceva scutiri pentru preoți, apoi dreptul cași Românii să înainteze în dregătorii. Klein fù părăsit în cele din urmă de Curtea din Viena, lăsându-l la discreția dietei ardelene. Văzând că unirea nu aduce înălțarea prestigiului scaunului său, nici desrobirea poporului românesc, Klein începù să se îndoiască de nevoia teologului iezuit alături de el; poate că deplânse și scăderea prestigiului de altădată al bisericii române, care din mitropolie autonomă, ajunse acum o episcopie dependentă de o mitropolie catolică. Atunci între Românii din Ardeal se făcù o mișcare împotriva unirii. Klein e acuzat, poate de teolog, că nu e străin de această mișcare. Chemat la Viena ca să se justifice (1744), nu se mai întoarse în Ardeal. Din Viena se duse la Roma, de unde excomunică pe teologul iezuit, în care vedeà pe începătorul nenorocirii și pribegirii sale. În 1751 trebui să demisioneze și muri la Roma în 1768.

Plecarea lui Klein din Ardeal, ducerea lui la Roma, a fost semnalul unei răscoale cu caracter religios în Ardeal: preoții uniți fură puși pe fugă, mulți se desfăcură atunci de unire.

Pe timpul lui Klein, și anume: în 1738, rezidența episcopală fu mutată din Făgăraș la *Blaj*, titlul episcopului rămase tot de Făgăraș; iar, în locul moșiilor, pe care le avusese până atunci, Curtea dădù episcopiei domeniul Blajului. Atunci se făcù în Blaj mânăstire basiliană, pe urmă se ridică biserica.

Sub episcopul *Petru Paul Aron* (1752—1764) se deschiseră școalele din Blaj (în 1754): seminar clerical, gimnaziu, iar mai târziu și o școală normală, la cari erau ca profesori călugări din mânăstirea basiliană; se fondă tipografia, în care se tipăriră o mulțime de cărți, aducându-se astfel poporului român însemnate foloase culturale. Scriitorii ardeleni: Samuil Klein Gheorghe Șincai și Petru Maior, cari prin studiile lor, istorice mai ales, produsură renașterea la Români de peste munți, au ieșit de aici: din mediul cultural dela Blaj. Animați de puternice sentimente românești, scriitorii aceștia nu erau slăvitorii unirii; de aceea au și venit în conflict cu episcopul *Ioan Bob* (1782—1830), care ținea strâns la unire și care, la 1807, își formă un corp de canonici în jurul său.

Organizare bisericească definitivă se dădù bisericii unite la mijlocul secolului al XIX-lea. Scaunul episcopal din Blaj, cu aprobarea împă-

ratului și a papei (în 1851—53), fû ridicat la rangul de *mitropolie de Alba-Iulia și Făgăraș*, dar rezidența rămase tot în Blaj; episcopul *Alexandru Șuluț* (1850—1867) fû proclamat mitropolit. Mitropoliei române-unite îi fură subordonate *episcopia Oradia-Mare* existentă dela 1777, cum și episcopiile ce se înființară acum: *a Lugoșului*, în părțile bănățene și *a Gherlei*, pentru părțile maramureșene.

Biserica unită din Ardeal a avut să lupte cu tendința catolicilor din Ungaria: de a o contopi cu biserica romano-catolică din acest regat și de a-i zdrobi, prin aceasta, autonomia.

XV.

Starea și dezvoltarea bisericii ortodoxe din Ardeal dela unire și până astăzi.

O parte mare a poporului și o parte a clerului se împotrivesc unirii cu Roma și nu vor să părăsească credința și biserica cea veche. Rămăși fără căpetenie bisericească, Românii din Ardeal se adresau, la nevoile lor religioase, la ierarhii din principatele române—la episcopul Râmnicului, ca cel mai apropiat—sau la ierarhii sârbi. În Ungaria, Sârbii aveau atunci o mitropolie (în Carloviț) și mai multe scaune episcopale. Pe urmă bisericile făcute de Constantin Brân-

coveanu în Ardeal : la Ocna Sibiului, la Poiana Mărului și la Sâmbăta de sus, slujiau asemenea la adăpostirea și ocrotirea ortodoxiei. Călugări străini (ortodoxi) de asemenea colindau prin Ardeal pentru susținerea ortodoxiei.

În fine în mănăstirile mici și sărace din Ardeal—cari mai pe urmă au și fost desființate—ortodoxia de asemenea se păstră neatinsă.

Cei cari luptară mai mult în contra unirii, tinzând la desființarea ei, fură clericii sârbi. Un vlădică sârbesc, Sofronie Ravanicianin, (1722 — 1729) cu rezidența în Arad, a lucrat mult pentru stârpirea unirii în părțile bihorene. Un alt episcop sârbesc, Nicanor Melentievici, din Cruședol, pătrunse (în 1735) până la Brașov, unde sfinți un preot. Mișcarea religioasă ardeleană din timpul de pe urmă al păstoriei episcopului Ioan Inocențiu Klein fù provocată de călugărul *Visarion Sarai*, care veni în Ardeal, în 1742, cu scrisori de recomandare dela mitropolitul Carlovițului. Visarion fù primit, în satele din jurul Dobrei, Deveii, Orăștiei, apoi de Sălișteni — în sunete de clopote și însoțit de ostași sârbi și de țărani români, — ca un mântuitor de erezie. În urma mișcării religioase, provocate de Visarion, se desfăcură de unire Brașovul și Țara-Bârsei, satele din Secuime, cari își luau antimise dela episcopul de Roman, Sibiul cu satele Săliște și Rășinari, ținutul Sebeșului săsesc, părțile Solnocului și ale Dobâcei, în fine toată granița. Pedeoparte, o altă nouă mișcare religioasă a

Românilor din Ardeal, iar pedealta, războiul greu, pe care-l purtă pe atunci împărăteasa Maria Tereza, aliată cu Rusia *ortodoxă*, avură ca rezultat faptul că, în 1759, Curtea din Viena dădù grija păstoririi Românilor ortodoxi din Ardeal, episcopului din Buda, *Dionisie Novacovici*, care ajunsese atunci, prin această însărcinare, nu episcop al Ardealului ci vlădică și în Ardeal, unde însă nu i se putù dà o rezidență, nici venituri. Noua mișcare religioasă a Românilor, în 1759 — 1760, fù provocată de preotul *Ioan Molnar*, care, începând la un bâlcu, predică, în părțile Mureșului, în contra unirii; lui i s'a zis și „Tunsul“, din cauză că a fost prins și tuns. Dar cel care în deosebi a agitat în contra unirii este preotul *Sofronie*, care, îmbrăcat în haine țărănești, arătă peste tot locul o falsă hârtie împărătească pentru alungarea preoților uniți. Sofronie, care eră, de sigur, și el în legătură cu Sârbii, care capătă în scurt timp o mare putere duhovnicească în Ardeal, trebuì, în cele din urmă, să treacă în Țara-Românească.

Dionisie Novacovici a venit prin Ardeal, a vizitat biserici: nu știă însă limba românească și era nemulțumit cu căsuța țărănească din Rășinari, ce i se dădea să locuiască. Era apoi un om bătrân, bolnav, și nu avea energia și autoritatea trebuitoare asupra clerului, preoților, cari lăsau mult de dorit prin purtările lor, cari apoi se ciocneau într'una cu uniții, favorizați și susținuți de guvern. A preîntâmpinat însă nevoile

religioase ale Românilor : hirotonisind preoți, înzestrând bisericile cu antimise, etc. El încetă din viață în anul 1767.

După aceea *Sofronie Chirilovici*, episcopul Vârșetului, căpătă, în anul 1770, și grija duhovnicească de Români ortodoxi din Ardeal; iar în urma cererii întregului cler ortodox al Românilor i se îngădui să-și ia rezidența în Sibiu. Atunci, în 1783, se stabilî ca Români ortodoxi din Ardeal să-și aibă un episcop al lor care, în cele dogmatice și curat spirituale, să fie în atâr-nare de mitropolia Carlovițului, fără să se împăr-tășească însă, el sau Români, de privilegiile nației sârbești.

Cel dintâiu episcop propriu al Românilor ortodoxi din Ardeal, dar de nație sârbească și dependent de mitropolia Carlovițului, fu *Ghe-deon Nichitici* (1748 — 1788). La instalarea lui în Sibiu, la 1 Iulie 1784, venîră protopopii cu câte un preot. Printr'o pastorală a sa, el făcù cunoscut preoților, datoriile ce le au. Luă mă-suri pentru a împiedicà hirotonisirile, de care nu se simțîa nevoie și cerù ca acei cari doreau să se preoțească, să știe să scrie și să citească, să fie oameni cu bună reputație, etc. Fixează ce taxe să ia preoții pentru slujbe, și stabilește ca judecata preoților cu credincioșii să se facă de un protopop cu trei preoți, judecățile grave însă de episcop. Dispuse cum să se facă cășă-toria : cu 3 strigări, cu țidule dela protopopul locului. Introduse matricole de născuți, cunu-

nați, morți; facerea de socoteli a veniturilor și cheltuielilor bisericilor; facerea de colecte în sate pentru săraci, etc. Cu un cuvânt, Ghedeon Nichitici făcù tot ce îi stătù prin putință pentru a aduce rândueală și a ridica biserica română ortodoxă din Ardeal. S'a interesat de aproape de poporul românesc, mijlocind să i se îngăduie înființarea de școli. Muri în 1788 și fù îngropat la Rășinari.

După el urmă ca episcop pentru Români ortodoxi din Ardeal *Gherasim Adamovici* (1789—1796), tot Sârb de origine. A ținut însă și el la păstoriții săi; căci împreună cu episcopul unit de atunci, Ioan Bob, a intervenit la Curtea din Viena pentru acordarea de drepturi politice națiunii românești din Ardeal. A avut grijă de biserica sa; căci în urma stăruințelor sale dieta ardeleană a acordat și confesiunii ortodoxe liberul exercițiu al cultului, scoțând-o dintre cele tolerate, cum fusese până atunci. Avea rezidență în Sibiu: vizită bisericile și luă măsuri pentru ridicarea preoțimii. Muri în 1796 și fù îngropat tot la Rășinari.

Timp de 14 ani după moartea lui nu fù numit nimeni episcop pentru Români ardeleni, din cauză că preoții și protopopii români cerură Curții din Viena să li se îngăduie să-și aleagă ca episcop pe unul din neamul lor și nu Sârbi ca până atunci. Ca motiv al acestei vacanțe, prelungite timp de 14 ani, se pretextă necesitatea sporirii fondului sidoxial, adică a taxei

plătită de fiecare familie pentru întreținerea episcopului, pentru susținerea episcopiei, taxă care eră strânsă de preoți.

Abia în anul 1810 Curtea din Viena îngădui Românilor să-și aleagă episcop din neamul lor, ca să nu mai rămână încă multă vreme scaunul episcopal neocupat. Alegerea avea să o facă protopopii, adunați sub prezidenția unui comisar regal, numit de guvern: se vor alege trei candidați dintre cari Curtea avea să confirme pe unul. Tot cu această ocazie se luară mai multe dispoziții referitoare la biserica ortodoxă a Românilor. Așa, se dispuse ca, din fondul sidoxial, 4000 de florini să fie donați ca dotăție celui ce se va alege episcop; ca taxă sidoxială de până atunci de $2\frac{1}{2}$ crăițari să fie ridicată la 3, ca să se poată înființa seminar, școală normală, să se poată plăti profesorii. Până ce se va ajunge la suma necesară pentru înființarea acestor școli și pentru plata profesorilor, această taxă se va urcă, în mod excepțional, la 5 crăițari. De acum înainte nu se va mai percepe, de la fiecare familie, de preoți, ci de perceptorii regali. Pentru formarea profesorilor de seminar se dispuse ca din fondul sidoxial să se trimită tineri absolvenți ai gimnaziului și doritori a se preoți, să studieze la Universitatea din Viena.

Protopopii, adunați în sbor la Turda, sub prezidenția unui comisar regal, aleseră 3 candidați, dintre cari Curtea întări (în 1810) pe *Vasile Moga*, fost până atunci paroh neînsurat

în Sebeșul săsesc. A fost hirotonisit episcop (în 1811) la mitropolia din Carloviț, unde a trebuit să intre mai întâiu în călugăriism. Moga a fost un om cinstit și un bun bisericaș, dar erà lipsit de vederi mai înalte, de calitățile păstorilor distinși. In urma unei colecte, făcute în eparhie, a cumpărat niște case în Sibiiu, unde și-a stabilit rezidența; a ajutat pe mulți tineri la învățătură, pe unii ca să studieze teologia la Viena. Se îngriji de o mai bură formare a clerului său, dar nu știu, sau nu putu să-l înzestreze cu cărțile trebuincioase.

Nu trebuie însă la judecarea episcopului Moga scăpat din vedere nici faptul că autoritatea lui episcopală, prin chiar diploma lui de numire, erà foarte mult restrânsă în favoarea puterii politice — trebuia să capete învoirea guvernului spre a face vizite canonice, în cari apoi trebuia să fie însoțit de 2 comisari — și chiar în favoarea unirii, când i se interzicea să se opună creșterii și propagării unirii, când i se interzicea lui și clerului său să atragă pe cineva dela unire la ortodoxie. Se impunea apoi episcopului Moga ca să alunge pe călugării, cari din principate veneau prin satele de sub poalele Carpaților; i se puneà în vedere că clerul român ortodox nu se bucură de privilegiile clerului sârbesc; că preoții ortodoxi nu vor căpăta porțiunile canonice, date de Domnii de pământ preoților uniți, în cazul când preoții uniți, au încetat a mai fi în acele locuri, ci să se deà comunelor sau înapoi Dom-

nilor de pământ. Preoții ortodoxi vor trebui să se mulțumească cu taxele slujbelor (stolla), iar când li se vor da pe alocurea și pământuri, acestea vor fi puse la contribuție, scutindu-se preotul numai de darea capitației. Când într'un sat vor fi uniți și ortodoxi, biserica va fi întotdeauna a uniților — și cu ea și porțiunea canonică — oricât de mic ar fi numărul lor. Cu astfel de măsuri respective și în astfel de condiții trebui să păstorească episcopul Vasile Moga până la moartea sa, întâmplată în anul 1845.

Ridicarea și reorganizarea bisericii ortodoxe române din Ardeal se datorește lui Andreiu Șaguna; căci, cei ce au venit după el nu au făcut altceva, decât să urmeze în direcția dată, pe calea deschisă, de puternica individualitate a lui Șaguna.

XVI.

Andreiu Șaguna

Născut la 20 Decembrie 1808, în orașul Mișcolț (în Ungaria nordică)—unde părintele său Naum Șaguna, Român macedonean de obârșie, era negustor — se numea din botez — după mama sa Anastasia — Anastasie. Dela tatăl său, Șaguna moșteni simțul realității, simțul pentru tot ceace e practic; dela mama sa, o femeie evlavioasă: evlavia, religiozitatea. Tatăl său, nemergându-i

Însă tocmai bine negustoria, și mai având și alți copii, făcù pe Anastasie al nostru catolic, și-l dădù la școala catolică; au trebuit însă silințele supraomenești ale mamei sale, ca copilul să fie păstrat pentru ortodoxie. N'apucă să termine cursul secundar în școala din Mișcolț, unde se distinse dela început, și muri tatăl său. Mama sa veni cu copiii în Pesta. Șaguna erà de 14 ani atunci și nu știà românește. Unchiul său, Atanasie Grabovschi, îl dădù să învețe mai de parte. În casa unchiului său, în care își dădeau întâlnire toți acei cari simțiau și cugetau românește, Șaguna învătă românește, căpătă sentimente românești; în casa unchiului său, în care veneau numeroși clerici, vlădici ortodoxi, se dezvoltă în Șaguna religiozitatea. La Universitate, Șaguna urmă dreptul și filozofia. Cum se distinsese la învățătură, cum știà să vorbească bine de tot patru limbi: nemțește, ungurește, latinește și românește, cum unchiul său aveà o mulțime de cunoștințe, Șaguna ar fi putut ajunge, în carierile civile, destul de departe, dacă l-ar fi atras măririle, zădărniciile omenești.

Sufletul lui își află însă mulțumirea în preoție; mai târziu el spuneà adeseori cuvintele: „De m'aște naște de o sută de ori, tot preot m'aș face.“ La vârsta de 21 de ani, Șaguna se apucă să studieze teologia, care îi deschideà calea preoției. La propunerea episcopului din Vârșeț (în Banat), Manuilovici, Șaguna se duse la Vârșeț ca să urmeze teologia: câtă se făcea la școala

clericală de acolo. Episcopul fiind prieten cu unchiul lui Șaguna, primî pe tânăr în casa și la

Mitropolitul Andreiu Șaguna.

masa sa, în timpul cât studiè acì. Succesul, cu care termină la Vârșeț studiile teologice, atrase asupra-i atenția mitropolitului sârbesc din Carloviț : Stratimirovici, care luă pe tânărul Șaguna pe lângă sine, făcându-l secretar al său, notar la consistoriu și profesor la școala clericală din Carloviț. Acì Șaguna avù ocazie să învețe limba sârbească pe care o vorbi cași un sârb ; tot acì învătă și vechea limbă slavonă, pe care ca profesor a și predat-o în școala clericală. În Carloviț Șaguna se inițiè în administrația bisericească, se aprofundă în ale bisericii și teologiei. La 25 de ani se făcù călugăr, luând numele de Andreiu. Demnitățile de protosinghel și de arhimandrit urmară numaidecât. Se dovedì și bun administrator, punând ordine și curmând abuzuri într'o mânăstire sârbească. Venind apoi la Vârșeț, fù vicepreședinte al consistoriului și profesor la școala, în care învățase și el ; arătă dragoste deosebită Românilor cari veneau să învețe acì : îi ajutà, îi încurajà. În Vârșeț rămase până în anul 1846, când în vârstă de 38 de ani fù numit vicar al episcopiei Ardealului, rămasă vacantă prin moartea episcopului Moga. Fù primit și privit la început cu neîncredere de Ardeleni, cari vedeau în el mai mult un străin decât un Român, deși pe el numai dragostea de ai săi îl făcuse să vină acì. Dacă ar fi rămas la Sârbi un scaun episcopal i s'ar fi dat la sigur, poate și cel mitropolitan. Totuș Șaguna lucră și se purtă așa fel în Ardeal încât câștigă în-

crederea multora. La finea anului 1847, făcându-se alegere de episcop întruni și el o bună parte din voturi. Sprijinit și de cei de sus, fù confirmat, la începutul anului 1848, ca episcop al Ardealului, iar la 18 Aprilie 1848 fù hirotonisit (în ziua de Dumineca Tomii) arhiepiscop în catedrala mitropolitană din Carloviț. Cum mișcarea din 1848 începuse, Șaguna se grăbi să vină acasă. Alături de episcopul unit Lemeny prezidă marea adunare românească dela Blaj din ³/₁₅ Maiu. În timpul revoluției din 1848 — 49 Șaguna e în fruntea deputațiilor trimise la Curte spre a prezenta dorințele și cererile Românilor, e solul poporului român la Curte, e conducătorul de fapt al acestui popor. În timpul absolutismului dintre 1850 — 60, având trecere la Curte, Șaguna fù scutul și protectorul națiunii, putând numai el singur să-și ridice glasul. După 1860 vine în fruntea a numeroase deputațiuni la Curte, cerând înființarea mitropoliei ortodoxe, care, după lungi pertractări și mai mult în vederea meritelor personale ale lui Șaguna, se și realizează, fiind numit el mitropolit al Românilor ortodoksi din Ardeal și Ungaria. Astfel Șaguna ajunse una din cele mai însemnate personalități la Români de dincolo; el conduse destinele poporului român de peste munți. Anii din urmă ai păstoriei sale fură îndestul de posomorâți și de amărâți din cauza invidiei și răutății unor ambițioși sau nepricepuți: atacurile, învinuirile, ce i se aduseră de cei răi, îl

mâhniră până în adâncul sufletului și îi agravară boala de inimă, de care suferia. Muri în rezidența sa mitropolitană din Sibiu, la 16 Iunie 1873, și fû îngropat în biserica din Rășinari cu un ceremonial foarte simplu hotărât de el, în care totul erà rânduit până la cele mai mici amănunte.

Puternic la corp, bine făcut la chip, cu o barbă impozantă, cu niște ochi vii, pătrunzători, Șaguna erà omul menit să facă impresie asupra oricui. Cumpătat, econom, hrănindu-se și umblând îmbrăcat simplu, Șaguna ținea casă mare deschisă, primea foarte multă lume: erà accesibil tuturor și binevoitor față de toți; în deosebi, Șaguna ținea la școlarii silitori și îi ajuta, cu banii săi, ca să învețe mai departe. Avea mare facilitate la vorbit, în toate limbile pe care le știa; erà un minunat povestitor. Impunea prin multiplicitatea și varietatea cunoștințelor sale, prin moralitatea vieții. Erà înzestrat cu agerime de minte, cu pătrundere uimitoare, cu judecată clară și cu un puternic simț al realității. Bun cunoscător de oameni și dându-și perfect sama de împrejurări, la orice pas și în orice întreprindere, Șaguna proceda cu un deosebit tact și finețe. În cele mai dificile împrejurări, Șaguna nu-și pierdea cumpătul și cu un vădit sânge rece știa ce să facă, ca să ducă la bun sfârșit lucrul început. Știa să nemerească calea cea mai bună, care-l ducea la scop, precum și să aleagă timpul și împrejurările cele mai potrivite pentru reali-

zarea celor ce-și propunea. Eră un mare iubitor de ordine, de rânduială ; căută să introducă regularitate, precizie în stările haotice ; avea un mare talent de organizator. Mai presus de toate Șaguna eră un om hotărât, energic, cu o voință de fier, stăpânindu-se pe sine, știind să domine pe cei cu care venea în contact și reușind să fie stăpân și să dea mers și împrejurărilor. Piedicile, ce le întâlnea în cale, departe de a-l abate, îl întăreau și mai mult în hotărârea ce luă și care la el eră nestrămutată, nelăsându-se până ce nu îplinea ceea ce-și propusese. Caracteristic în această privință e faptul că 20 de ani a lucrat neîntrerupt și nu s'a dat înlături o clipă, până ce nu a dobândit și organizat mitropolia ortodoxă a Românilor de peste munți. Șaguna eră un creștin convins, un ortodox zelos : zelul lui pentru ortodoxie însă eră condus de cele mai largi și mai înaintate vederi în ce privește raportul cu celelalte confesiuni și în deosebi cu clerul Românilor uniți din Ardeal. Dinast infocat, Șaguna întotdeauna a povățuit și propovedit alipirea Românilor la Casa de Austria, dela care credea că va veni cum a și venit în timpul său, și mult bine. Curtea, apreciind devotamentul lui Șaguna față de dinastie, i-a acordat mari onoruri, cele mai însemnate decoarațiuni și titlul de baron. Dinastul infocat și ortodoxul zelos erau însă covârșiți, în personalitatea lui Șaguna, de Român. Ridicarea poporului român a fost gândul, idea sa condurătoare și

calăuzitoare din tot timpul păstoriei sale ; cauza românească de dincolo n'a găsit în acea vreme un susținător mai înfocat și mai statornic ca Șaguna. Ceeace doreà și urmărià Șaguna erà : libertate pentru poporul român, pe umerii căruia apăsà jugul unei nedreptăți de câteva veacuri : egală îndreptățire cu celelalte neamuri conlocuitoare ; luminarea sufletească a Românilor. Șaguna voia să constituiască pe Români în corp politic aparte, în națiune cu drepturi politice. Dacă n'a reușit peste tot și în toate, vina nu e a lui, ci a împrejurărilor, care i-au fost contrarii și a connaționalilor săi, cari nu l-au înțeles și urmat cu toții.

Românii în Ardeal stăteau, din punct de vedere *bisericesc*, cum nu se poate mai rău, la venirea lui Șaguna în Ardeal. Credința ortodoxă, exercitarea cultului divin abià erau tolerate ; bisericile erau sărăce, neîngrijite ; preoții, cum îi dà Dumnezeu, căci oamenii se îngrijiau prea puțin de cultivarea și de soarta lor. Existà episcopia ortodoxă a Românilor din Ardeal, dar ea erà pusă sub jurisdicția mitropolitului sârbesc din Carloviț, iar episcopul român din Sibiu erà așa de mult pus sub controlul autorităților, încât nu puteà face un pas fără voia și știrea lor.

Lucrul de căpetenie, pe care l-a urmărit Șaguna, a fost să scoată biserica ortodoxă a Românilor din Ardeal de sub jurisdicția ierarhiei sârbești, cum și de sub controlul apăsător al regimului, să o facă autonomă, să-i dea organizația, consti-

tuția ei aparte. Acest lucru e cerut mai întâi în desideratele adunării românești dela Blaj 1848. În anii următori Șaguna culege și publică toate mărturiile istorice, în cari eră vorba despre viața bisericească autonomă a Românilor din dincolo; adresează memorii către miniștri, căutând să dovedească, că și din punct de vedere canonic este întemeiată cererea Românilor, de a-și avea organizația lor bisericească aparte, mitropolia lor. În 1850 Șaguna obținù permisia și convocă cel dintâiu sinod diecesan, care dădù deplină împuternicire arhierelui lor de-a realiza scopurile ce urmăria. Aceasta întări și mai mult pe Șaguna în calea sa, știind acum că la spatele său sunt toți ai săi. Piedici întâmpină Șaguna multe și mari. Cea dintâiu o întâmpină, cum și eră de așteptat, în ierarhia sârbească, care aveà tot interesul ca Români să nu fie scoși de sub jurisdicția lor, să nu fie deslipiți de ei, micșorându-li-se veniturile și averea bisericească, din care o parte trebuia să revină Românilor. În contra ierarhilor sârbi, fie prin viu graiu,—la sinoadele episcopale din Viena sau din Carloviț—fie prin scris, Șaguna susține, cu cea mai mare tărie și căldură, drepturile Românilor pe teren bisericesc. Cu mitropolitul sârbesc curmă chiar legăturile personale, când acesta combătù propunerile lui Șaguna și puse în circulație lucruri neadevărate la adresa lui Șaguna. Piedici mai întâmpină Șaguna din partea regimului absolutistic austriac dintre 1850—60, în

special din partea ministrului de culte, Leon Thun, om prevenit și cu prejudecăți în contra Românilor ortodoxi. Șaguna nu se sfi, în 1855, să dea împăratului un memoriu în contra ministrului Thun, plângându-se de nedreptățile, asupririle, șicanele, pe care acesta le făcea bisericii române ortodoxe. Din partea uniților de asemenea i s'au pus piedici: aceștia înțelegeau că, dacă-i vorba de o mitropolie română, aceasta să se facă pentru ei; ceea și reușesc să capete între 1851—53. Șaguna convocă, în 1860, al doilea sinod, care-l urmă întru totul. În anii 1862 și 1863 Șaguna veni la Curte în fruntea unor impozante delegațiuni românești. Impăratul făgăduind înființarea mitropoliei ortodoxe a Românilor, ierarhia sârbească trebui, în cele din urmă, să cedeze și să-și dea și ea asentimentul. Atunci, în Dechemvre 1864, prin decret imperial, se reînființă *mitropolia ortodoxă a Românilor din Ardeal și Ungaria*, iar Șaguna fù numit mitropolit. Acestei mitropolii i se subordonară 2 episcopi sufragani: unul în *Arad* și altul în *Caransebeș*. Organizarea dată mitropoliei este opera lui Șaguna care, înțelegând spiritul timpului și simțind nevoile poporului român de dincolo, a acomodat organizația bisericească cu ele. Așa, Șaguna făcù din biserică o fortăreață, un zid de apărare al neamului. Organizarea bisericească a Românilor de dincolo nu e altceva decât un sistem reprezentativ, având ca factori constituționali, clerul și poporul, cari în diferitele lor formațiuni au să se îngrijească

de toate afacerile bisericești și școlare în cari guvernul nu trebuia să se mai amestece. În *statutul organic* alcătuit în 1868, și sancționat de monarh în 1869, se cuprinde toată această organizație bisericească.

Șaguna se îngrijă de ridicarea nivelului intelectual, moral și chiar material al preoțimii. Din cursul de 6 luni, făcut de un singur profesor, pentru cei ce aveau să devină preoți, Șaguna făcù seminar, cu un curs de 2 ani, iar mai pe urmă de 3 ani: a făcut internat, a cumpărat case pentru seminar, a trimis tineri la studii în atară, ca să-i aducă înapoi ca profesori. Șaguna ridică în scurtă vreme nivelul moral al preoțimii sale, îi făcù viața cu mult lesnicioasă. Bisericile sărace și dărăpănate primiră odăjdii, odoare și fură reparate; altele noi se zidiră. Se constituiră numeroase fonduri pentru bisericile sărace, pentru ajutor preoteselor văduve, pentru zidirea unei biserici catedrale în Sibiu; se cumpărară case pentru rezidența mitropolitană, etc. Banii trebuitori pentru toate acestea i-a strâns dela poporeni săi, i-a primit, fără condiții grele dela guvern, dar pe cei mai mulți i-a dat din averea sa personală.

Și pe teren *cultural* Șaguna are merite mari. Iniință în 1850 și susținù din bani săi „tipografia”, numită apoi „arhidiecezană” și o dăruì în urmă mitropoliei. Iniință în 1853 ziarul „Telegraful român” pus, cât trăi el, în serviciul cauzei și culturii românești. Se îngrijă de școli.

La venirea lui Șaguna era câteva școli populare românești, puse însă sub inspecția supremă a episcopului catolic cu toate că își aveau — mai mult cu numele — și un director al lor. Șaguna luă școlile populare ale Românilor ortodoxi sub inspecția bisericii, prefăcându-le astfel în școli confesionale; pe protopopii săi în făcù inspectori sau revizori școlari. La îndemnul lui se făcură numeroase școli primare. Pentru a avea învățătorii necesari, Șaguna făcù la seminarul din Sibiu o secție pedagogică de 2 ani. Compuse pentru învățători instrucțiuni, tipări cărți școlare, ținù conferințe învățătoarești. Șaguna dădù concurs și ajutor la înființarea și susținerea gimnaziului ortodox din Brașov și la celui din Brad. Șaguna este aproape înființatorul „Asociațiunii transilvane pentru cultura și literatura poporului român“ (în 1861).

Șaguna a desfășurat și o însemnată *activitate literară*, legată strâns de trebuințele practice ale bisericii și ale școlii. Reparând sau făcând din temelie biserici nouă, ori hirotonisind preoți noi, trebuiau cărțile respective ¹⁾, pe cari le-a și tipărit. În biserici trebuiau cărțile de ritual, Șaguna le revăzù, corijè și tipări și pe acestea ²⁾. Publică cazanii ori predici. În alte lucrări Șaguna dădù instrucții practice sau reguli de urmat

¹⁾ Hiroteseriu și Hirotoneriu pentru sfințirea de diacon și presbiter în 1861. Rânduiala sfințirii bisericilor prin arhieru în 1862. Rânduiala sfințirii de episcop în 1865.

²⁾ Minee Octoilh, Triod, Psaltire, Apostol, Penticostar, etc.

pentru preoți ³⁾. Alcătui și câteva cărți teologice, dar tot pentru scopuri practice : ca să se învețe depe ele în seminar și să fie citite și de preoți pentru instruirea lor personală ⁴⁾. Traduse *Biblia* (cu ilustrații 1856—58). Șaguna se distinse mai ales pe terenul dreptului canonic. Prin lucrările sale de dreptul canonic ⁵⁾ a introdus la Români studiul dreptului canonic, a familiarizat pe clerici și pe mireni cu canoanele de care aceștia până la el abia dacă aveau idei vagi. Cărțile lui de drept bisericesc—cu toate scăderile, mici de altfel, ce au — au servit și sivesc încă și până astăzi multora.

XVII.

Date mai însemnate referitoare la biserica din principate între 1700 — 1859. Situația clerului inferior și superior.

La începutul secolului al XVIII-lea curentul slavon, în toate manifestările sale, slăbise cu totul în biserica română : el ieșise biruit din ciocnirea sa cu curentul grecesc, care se întărise destul de mult în jumătatea a doua a se-

³⁾ Cunoștințe folositoare despre trebile căsătoriilor, Sibiu 1854. Manual de studiiu pastoralei, Sibiu 1872.

⁴⁾ Manual de Teologia morală creștinească 1855, Istoria bisericii ortodoxe răsăritene universale 2 vol. 1860.

⁵⁾ Elementele dreptului canonic al bisericii drept credincioase răsăritene 1854. Compendiu de dreptul canonic 1868. Enhiridion adică carte manuală de canoane, Sibiu 1871.

colului al XVII-lea. În mănăstirea Bisericieni din Moldova își aflate, în cele din urmă : către finea secolului al XVII-lea, cărturăria slavonă, refugiul ; din această mănăstire pornise, cum știm, Mitrofan episcopul Hușilor și al Buzăului. Ajutorul ce mai căpătă apoi, în secolul al XVIII-lea, acest curent de la Ruși, de unde episcopul Romanului Pahomie (1706—1714) aduse în Moldova cărți bisericești, viață schimnicească, nu i mai dădă o nouă putere de viață ; hotărât lucru : curentul acesta (slavon) eră menit pierii ; în prima jumătate a secolului al XVIII-lea el și încetează.

În schimb însă se întărește foarte mult, în secolul al XVIII-lea, influența grecească în biserica românească. Inchinările de mănăstiri în acest secol sunt cu mult mai numeroase ca în secolul trecut ; iar numărul patriarhilor orientali, al prelaților greci în genere, aflători în țările române, e din ce în ce mai mare. De pela mijlocul secolului al XVIII lea, unii ajunseră chiar pe scaunele noastre episcopale și mitropolitane. Făcând slujba bisericească în grecește, dând reguli, învățături, clericilor noștri, prelații aceștia ar fi dus la introducerea slujbei grecești în biserica românească, la grēcizarea bisericii noastre, dacă nu s'ar fi ivit un al treilea curent în biserică : *cel românesc*, reprezentat în secolul al XVII-lea, cum am văzut, prin vlădici, ca Teofil, Ștefan, Varlaam, Dosofteiu, etc., cari dăduseră diferite cărți bisericești în românește. Dacă vlădici ca : Teodosie, Mitrofan, dela finele secolului al XVII-

lea și începutul celui de al XVIII-lea, voiau să încurajeze acest curent, fără a o rupe însă cu cel slavon: al tradiției, apoi vlădicii dela începutul secolului al XVIII-lea ca Antim Ivireanul, Damaschin — despre care va fi vorba mai jos în deosebi — dădură un mare avânt acestui curent, prin acee că ei traduseră și tipăriră în românește cărți de slujba bisericească și făcură astfel ca, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, în locul limbii slavone, și în ciuda limbii grecești, să se introducă limba românească în slujba bisericească, mai întâi în Țara-Românească și apoi și în Moldova, unde prin legăturile cu Rusia, întreținute de unii vlădici, curentul slav se menținù ceva mai mult. Introducerea limbii românești în slujba bisericească, care avù loc în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, e cel mai de samă fapt din această epocă a bisericii românești. Cărțile românești de slujbă bisericească, tipărite în acest timp în țările române, pătrunseră și la Românii din Ardeal și nu numai la cei ortodoxi, legați prin comunitatea credinței cu cei din principate, ci și la uniți, cari nu aveau unde să-și tipărească atunci cărțile trebuitoare pentru slujbă. Aceste cărți, pe lângă marele folos literar: al unificării limbii românești, mai aduseră și altul și anume: străbătând granițele politice, ele pe lângă identitate de graiu, de scris, de datini și de credință, dădură neamului nostru de pretutindenea și idea unității sale.

În unele privințe însă, biserica română, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, nu stătea tocmai bine. Puterea și autoritatea de care se bucuraseră episcopii și mitropoliții noștri mai înainte vreme, sunt restrânse acum, la începutul secolului al XVIII-lea, de către diferiți Domni, fie români, fie fanarioți. Mitropoliții sunt numiți de Domn, după ce însă mai întâiu aveà loc o simplă formă de alegere; pe urmă, prin patriarhie, Domnul puteà să-i înlătore oricând. Vlădicii români sunt opriți acum dela orice politică religioasă și mai ales dela politica propriu zisă: amestecul în afacerile politice li se interzice; acum nu se vor vedeà mitropoliți și episcopi (de partid) mergând în fruntea gloatelor ridicate în contra. Domnului. Sunt supraveghiați de aproape în ce privește cheltuirea veniturilor episcopiei sau mitropoliei respective. Domnii fanarioți le cer acum o supunere strictă față de biserica patriarhală (grecească). Acum vom vedeà că vlădicii sunt strâns legați numai de rostul lor curat bisericesc: de slujbe etc., și dacă trec peste aceasta, o îndeletnicire îngăduită e ocuparea cu literatura religioasă, cu tipărirea de cărți bisericesti. Din această cauză, episcopiile devin în această vreme centre pentru toată munca desfășurată pe tărâmul bisericesc iar mănăstirile rămân acum în umbră; din acest timp călugării începură să-și caute mai numai de slujbă și de gospodărie. Năvălirile oștirilor dușmane, încartierările sau prădările lor prin mănăstiri, făcură ca mâ-

năstirile să decadă. Mai ales în Moldova, — în urma războiului îndelungat dintre Poloni și Turci, când soldații poloni ori Cazacii își făcură cartiere ori le prădară sau arseră — mănăstirile ajunseră într'o stare destul de rea ; călugării fugiră, averile se înstrăinară, etc. ; de aceea Domnul și mitropolitul Moldovei, dela începutul secolului al XVIII-lea, luară măsuri de îndreptare : călugării sunt aduși înapoi în mănăstiri, averile sunt descurcate. După aceea, pe vremea lui Constantin Mavrocordat, se luară măsuri cu privire la călugăriri, la alegerea egumenilor.

Preoțimea de mir nu stătea nici ea mai bine. Cea mai mare parte a ei eră necărturată (de slavonește) încă din secolul al XVII-lea ; de aceea nevoia de a li se da în cărțile bisericești măcar regulile de tipic și cetaniile în românește, cum și instrucții preoțești despre modul cum să săvârșească sf. taine. Tot ceea ce învățau preoții eră să citească, nu să și înțeleagă, slavonește; aceasta se făcea în vreo mănăstire, pe lângă vreun călugăr cunoscător al acestei limbi, unde preoții își trimeteau pe fii lor, ca să se pregătească să urmeze în locul lor : ceea ce făcea ca preoția să devină astfel ereditară. Mulți dintre ei memorizau rugăciunile, ceea ce nu-i împiedecă să le amestece uneori. Cei ce se făceau preoți se aflau într'o situație mai favorabilă, mai ușoară, în ce privește plata dărilor, decât a țăranilor : preoții plăteau vlădicăi lor o dare — pentru Moldova ne arată Dimitrie Cantemir în ce constă „darea

vlădicească“ sau ploconul vlădicăi, anume : 200 de aspri sau bani, o piele de vulpe ori de jder și colacii vlădicești ; deci, cele 2 din urmă erau plocoane în natură—și alta către Domn ; aceasta din urmă creștea (prin abuzuri) sau descreștea (ne mai luându-se dela preoți dările pe care le plăteau țaranii ; unii Domni (pela 1673—74) au și fixat suma dării preoțești către stat, care pe urmă iarăș a fost mărită. Oricum însă, darea preoțească eră mai lesne de suportat, apoi nu eră încasată de slujbașii statului,—cari de cele mai multe ori scoteau, în mod abuziv, și pentru ei—ci de preoți anume rânduiți De aceea mulți căutau să se facă preoți spre a scăpa de dările asupraitoare ; dar cu cât creștea numărul preoților, cu atât și nivelul lor cultural se coboră. De aceea se luară, la începutul secolului al XVIII-lea, măsuri pentru luminarea preoților, tipărindu-se diferite cărți în care se dădeau preoților diferite lămuriri spre a se călăuzi de ele în îndeplinirea slujbei lor preoțești, iar mai târziu, sub Constantin Mavrocordat, se ceru ca preoții să fie cu știință de carte,—primind învățatură dela anumite „obrazе învățate“ rânduite de episcopi,—nu numai cu privire la dogme, ci și cu privire la datoriile lor preoțești. Din acest timp încoace ceice doriau să se facă preoți trebuiau să vină pe la episcopii sau pe la mitropolii, ca să învețe cele ale preoției. Tot sub Constantin Mavrocordat se luară măsuri pentru scutirea tuturor clericilor de dări.

Cu privire la biserica din Țara-Românească trebuie să mai adăogăm că, Oltenia fiind ocupată de Nemți dela anul 1718, episcopia Râmnicului fû scoasă de sub jurisdicția mitropolitului Țării-Românești și fû subordonată mitropoliei Belgradului. Clerul și mai ales mânăstirile avură să îndure multe dela sistemul fiscal (de stoarcere) al Nemților. De aceea toți fură bucuroși când Oltenia fû alipită din nou la Țara-Românească în 1739. În jumătatea a doua a secolului al XVIII-lea, pe lângă îmbogățirea literaturii bisericesti prin felurite cărți—tipărite mai ales în Țara-Românească—se luară și măsuri pentru ridicarea preoțimii. Preoții, cari nu știau carte, fură puși cu forța să învețe; se dispuse ca să nu se mai facă hirotonisiri fără număr, iar înainte de hirotonisire candidatul la preoție să fie examinat asupra cunoștințelor sale. Se numiră protopopi în fiecare ținut, ca să supravegheze pe preoți, să inspecteze bisericile.

În această a doua jumătate a secolului al XVIII-lea porni, în Moldova, un nou curent pentru îndreptarea vieții mânăstirești și pentru ridicarea culturală a bisericii, reprezentat prin călugărul Paisie și prin discipolii săi. Paisie eră un străin: Rus din Rusia mică. Se dusesse la Atos și întorcându-se de acolo, a rămas la noi, ajungând stareț la schitul Vărzărești (din județul Râmnicul-Sărat). În 1763 îi fû dată mânăstirea Drago-mirna, unde el cu cei 64 de călugări de subt

conducerea sa, începură să ducă „viață obștească”, petrecându-și timpul cu rugăciunea, gospodăria și mai ales cu promovarea învățaturii bisericești; starețul Paisie obligase pe ucenicii săi ca, pe lângă viața în comun, să tâlmăcească din nou, după originalele slavone, dar mai ales după cele grecești, toate cărțile trebuincioase pentru îndeplinirea slujbei bisericești, precum și pe cele pentru luminarea, mângăierea și întărirea sufletelor creștinești. Dragomirna fiind însă pe pământul moldovenesc, care a fost răpit de Nemți în 1775, Paisie plecă din această mănăstire, trecu mai întâiu la Secul și apoi se stabilî în mănăstirea Neamțul, făcând aceste două mănăstiri centrul mișcării, provocate de el în Moldova mai întâiu, de unde însă se întinse, în timpul următor, și în Țara-Românească, trezind astfel mănăstirile—care ajunseseră puțin locuite și fără rost cultural la o nouă viață; sufletul, inima acestei mișcări fiind mănăstirea Neamțul.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, și anume: pe vremea ocupării rusești, fû încercată o reformă în biserică, de Gavriil Bănulescu, adus de Ruși și pus exarh al sinodului rusesc peste Moldova și Țara-Românească. Gavriil vesti clerului românesc scutirea de orice dare către stat, iar în 1809 luă dispoziții referitoare la bunul mers al mănăstirilor; mărgini numărul călugărilor; asemenea și pe al preoților din sate; numi protopopi de județe și creî atunci și consisto-

riile. Tot atunci se luară și cele dintâi măsuri în contra egumenilor greci.

De pela 1820 Grecii încetară de a mai ocupa scaunele episcopale și mitropolitane.

Regulamentul organic, hărăzit de Ruși Țărilor Române, aduce o nouă stare de lucruri și în biserică. Prin acest Regulament, drepturile și autonomia bisericii fură restrânse; episcopii și mitropoliții se aleg acum de adunările obștești extraordinare, care cuprindeau un număr destul de mare de laici. Se dădù averilor bisericii o nouă administrare, luându-se, prin diferite legi, din mâna bisericii: mai întâiu, în 1835, averile mănăstirilor—cu excepția celor cari duceau viață obștească—, după aceea, în 1840, în Țara-Românească și în 1844 și în Moldova, și averile episcopioilor și ale mitropoliilor, și punându-se—sub pretextul unei mai bune conduceri sub controlul și administrarea statului, care creè un minister al bisericii: logofeția trebilor bisericesti, fără a se institui, măcar ca în Bucovina, un fond special, din care să se preîntâmpine trebuințele bisericii. Statul retribuiă de acum înainte episcopii și mitropoliile cu tot personalul lor administrativ; întrețineă seminariile, mănăstirile, făcea clădiri bisericesti, binefaceri etc. Cu privire la preoți Regulamentul organic puse condiția ca nimeni să nu mai fie hirotonisit preot fără seminar, obligă pe proprietari să dea pământ nentru întreținerea preoților dela țară; preoțimea fù scutită de clacă, de dări.

XVIII.

Antim Ivireanul

Născut în Georgia (în părțile Caucazului) pe la mijlocul secolului al XVII-lea, se numia din botez Andreiu. În tinerețea sa a căzut într'o sclavie, a cărei durată și loc nu se știe. A învățat limba turcească, arăbească și grecească în timpul acestei sclavii, din care apoi s'a răscum-părat. În Țara-Românească a venit în primii ani de domnie ai lui Brâncoveanu (1688—1714): desigur atunci vreunul din mulții prelați greci, veniți, în țară, va fi atras atenția Domnului asupra acestui om înzestrat în mod excepțional cu diferite daruri. Era mirean, când a venit la noi. Învăță meșteșugul tiparului la Mitrofan, care era, cum am văzut, conducătorul tipografiei domnești și fu întrebuințat la început la tipă-rirea cărților grecești. Pe lângă meșteșugul ti-parului străinul mirean Andreiu mai învătă și limba românească, pe care ajunse să o stăpâ-nească așa de bine, cum numai puțin străini au stăpânit-o. În Țara-Românească învătă și limba slavonă. Mitropolitul Teodosie îl determină să se facă călugăr, ca să-l câștige astfel pentru bi-serică; călugărindu-se, luă numele de Antim și fu făcut ieromonah. Antim ajunse, după Mitrofan, conducător al tipografiei domnești din București. În anul 1695 se duse ca egumen la Snagov, unde

strămută și tipografia din București și unde, timp de 7 ani de zile, desfășură, o mare activitate tipografică. În 1702 deveni conducătorul tipografiei din București, restaurată de Brâncoveanu. Păstră și egumenia de la Snagov până în 1705, când fu ales episcop al Râmnicului, după Ilarion cel osândit de un sobor de arhieriei. La Râmnic, Antim făcùt ipografie și tipări cărți. După moartea lui Teodosie (în 1708), Antim este ales, prin aclamație mitropolit al Țării-Românești, fiind designat și de răposatul mitropolit, prin diata sa, ca succesor. Patriarhia îi dădù „ecdosis“ pentru întărirea alegerii și „metathesis“ pentru strămutarea din scaunul Râmnicului la cel mitropolitan. Antim făcù, ca mitropolit, o tipografie în Târgoviște și tipări și aci cărți. În 1711 între cei cari își puseseră speranțele de mântuire de supt Turci, prin Rușii lui Petru cel Mare, fù și mitropolitul Antim, care, ținând sfat cu boierii partizani al Rușilor hotărâsc împreună, ca unii boieri să treacă pe față de partea și în tabăra Rușilor. Brâncoveanu, nehotărît încă, sau prudent, stă în așteptare la Ur-lați și când văzù că Turcii sunt biruitori trecù de partea lor, iar pentruca să îndepărteze de asupra și orice bănuială, luă măsuri în contra lui Antim, care, de altfel, și printre boierii, cari vedeau în el încă un străin, și printre clericii, cari îi râvneau locul, aveà dușmani personali, cari îl pâriră lui Brâncoveanu. Domnul îi cerù demisia, căci altfel va mijloci la patriarhie ca să fie caterisit. Se aduseră atunci mai multe

învinuiri mitropolitului, între care și lipsa unor pungi de bani, precum și faptul că eră străin etc. Antim merse la Curte, vorbi de adreptul Domnului, prezentă desvinovățirea sa în scris și spuse că demisie formală nu dă, dar ca să facă voia Domnului se va retrage de bunăvoie din scaun. Prezentând peste câțva timp o nouă apărare și lămurindu-se apoi și întrebuintărea unora din banii ce i se puneau în sarcină, Antim fu lăsat în pace de Brâncoveanu, care nu împinse lucrul la extrem.

În 1716, Nemții începură un războiu cu Turcii. Antim, socotind acum că prin acești noi luptători în contra Turcilor va veni mântuirea țării, se puse în fruntea boierilor partizani ai Nemților. Domnul de atunci, Nicolae Mavrocordat, fugi din București la Giurgiu. Pe drum întâlni pe Antim și-l luă o bucată de loc cu sine, dar Antim își ceru apoi voie să se întoarcă la București, spre a nu lăsa turma fără păstor. Mavrocordat nu voi să-l lase, dar Antim plecă și, venind la București, încercă o mișcare împotriva Grecilor. Mavrocordat, întorcându-se cu oaste turcească la București, se răsbună cu prisosință. Antim fu chemat imediat la palat. Nu voi să se ducă, dar în cele din urmă trebui să o facă, căci altfel ar fi fost sfâșiat de soldații turci. Fu aruncat într'o chilie și pus sub grea straje. Fu dat în judecata patriarhiei și caterisit, pentru că ar fi fost un „criminal“ și chiar „vrăjitor“. Rămânând simplu călugăr, este surghiunit la mun-

tele Sinai. Dat pe sama unor Turci, de cari Mavrocordat erà sigur, Antim nu ajunsese la locul destinat, din cauză că pe drum fù înecat într'un râu. Așà pieri Antim în Septemvrie 1716.

Antim a lucrat în deosebi la tipărirea de cărți. Tiparul fusese cunoscut la noi și înainte de el; cărți se tipăriseră și până la el. Meritul de căpetenie al lui Antim însă e că *a)* a încetățenit pe deplin la noi tiparul, prin numeroasele tipografii ce a înființat, cum și prin discipolii, pe cari i-a format, *b)* a tipărit numeroase cărți (între 1690 — 1716), prin care a determinat un curent de cultură religioasă în Țara-Românească. Prin aceste cărți se aveà în vedere luminarea minții credincioșilor și îmbunătățirea lor sufletească, prin adăparea lor cu învățăturile creștine.

Între cărțile românești tipărite de Antim avem: *Psal-tirea* (în 1694), destinată nu numai preoților, ci și laicilor de a o citi, de a învăța carte de pe ea; *Noul Testament* (în 1703) cu aceeaș menire. După ce fură tipărite aceste părți din biblie, veni rândul acelor cărți, care, scrise în grecește, cuprindeau învățături creștinești, expuse în așa fel, ca să fie înțelese de toți. Acestea fură atunci traduse în românește și tipărite, așa-s: *Învățături creștinești* (1700), *Floarea darurilor* (1700), etc.; ba chiar și cărți, prin cari ortodoxii erau apărați de învățăturile rătăcite, pe cari le răspândeau papistașii, așa e: *Carte sau lumină*, tradusă tot din grecește. Câteva cărți de slujbă bisericească, tipărite la început, sunt în felul cărților tipărite de Mitrofan și Teodosie.

Mai târziu însă *Antim* păsî hotărît pentru introducerea limbii româneşti în slujba bisericească, prin aceea că tipări cărţile de slujbă în româneşte. Aşa, în 1697, dădu în româneşte *Evanghelia*. Pe urmă dădu, în 1706, un *Euhologhion*, care în realitate e un liturghier, cuprinzând toate rugăciunile, pe cari le zice preotul în altar, când săvârşeşte vecernia, utrenia şi liturghia. Cartea fû tradusă din greceşte de *Antim* şi tipărită cu cheltuiala lui. Pasul hotărîtor se făcuse: *Antim* puse în mîna preoţilor cartea de pe care citesc, când slujesc la altar. Trebuie acum se deă şi cântăreţilor cărţile trebuitoare la străini, şi, în 1712, *Antim* tipări, cu cheltuiala sa, *Octoihul*, care e cel dintăiu în româneşte. Pe urmă *Antim* tipări, în 1713, *Liturghiile* şi *Molitvenicul* tot în româneşte; în fine în 1715 *Ceaslovul*. Prin aceste cărţi de ritual se face, prin urmare, cel mai hotărît pas spre naţionalizarea slujbei bisericeşti. În acelaş timp, *Antim*, prin traducerea şi tipărirea acestor cărţi, a contribuit foarte mult la crearea, la făurirea vechii noastre limbi bisericeşti.

Din tipografiile conduse de *Antim* şi prin dărnicia lui Brâncoveanu, ieşiră şi numeroase cărţi greceşti de slujbă, pentru bisericile din Orient, în cari se slujia greceşte, sau cărţi greceşti de cuvântări bisericeşti, ori cărţi, cari cuprindeau învăţături creştineşti, destinate să fie citite de credincioşii ortodoxi de limbă grecească; în fine, unele chiar de teologie înaltă sau şi de polemică religioasă. Ţara-Românească ajunge acum focarul, din care se răspândeşte lumină pentru Orientul grecesc; Domnul şi mitropolitul nostru devin ocrotitorii credinţei la popoarele ortodoxe din Turcia.

Şi pentru creştinii ortodoxi din patriarhatul Antiohiei, cari nu ştiau greceşte şi nu aveau cărţi de slujbă în limba lor, Brâncoveanu, ajutat de abilitatea lui *Antim*, care turnă litera arabă trebuitoare, tipări o *Liturghie* şi un *Ceaslov* în limba greacă şi arabă, căci preoţii din patriarhatul Antiohiei slujiau unii în greceşte, alţii

în arăbește. Pentru acești ortodoxi s'a și înființat apoi cu banii lui Brâncoveanu o tipografie la Alepo.

Antim nu a uitat nici pe Georgienii ortodoxi din Caucaz. Și acolo : la Tiflis, a trimis un discipol cu o tipografie, în care s'au tipărit cărți în limba georgiană.

Antim Ivireanul nu a fost însă numai un meșter iscusit în ale tiparului, ci a fost înzestrat și cu alte daruri. Așa, a fost un caligraf maestru : ceea ce ne-a rămas scris de mâna lui este, pentru scrisul din timpul său, o raritate, o frumusețe : el săpă apoi frumos în lemn (xilograf), în piatră și în alte metale ; era bun desenator. El a făcut chipurile sfinților din cărțile ce a tipărit : a sculptat frumoasele uși dela biserica Antim. A fost apoi și pictor ; se pricepea într'ale ingineriei : ridică planuri de moșii. Făcea planuri de clădiri : așa, se spune că planul bisericii Antim din București ar fi fost făcut de el.

În fine Antim avea și darul versificării : făcea versuri frumoase pentru timpul său.

Antim a fost apoi și orator bisericesc. Dovadă a talentului său oratoric sunt cele două volume de *didahii* (predici) rămase dela el în manuscris și tipărite acum 20 și ceva de ani. Primul volum cuprinde predici rostite de Antim în mitropolie, la sărbătorile bisericești mai însemnate, în prezența Domnului și a boierilor ; sunt mai lungi, mai înflorite. Al doilea volum cuprinde predici mai scurte, mai simple, pe înțelesul tuturor ; acestea au fost compuse, ca să fie citite de preoți în biserici, în auzul cre-

dincioșilor de toată mâna. Predicile acestea fac din Antim cel mai însemnat cuvântător bisericesc din trecut.

Ca episcop, Antim a îngrijit mult de averea episcopiei Râmnicului. A îngrijit apoi de starea lăcașurilor bisericești : în timpul păstoriei lui la Râmnic, se restaură și zugrăvì biserica din mânăstirea Cozia ; se zidì din nou mânăstirea Surpatele (în județul Vâlci) : se zugrăvì biserica mânăstirii Govora.

Ca mitropolit Antim a îngrijit de averea mitropoliei. În deosebi însă, se îngrijì de ridicarea clerului de mir din starea de înjosire de ignoranță, în care se află, hotărînd ca cei ce vor să se facă preoți să meargă la arhiereul locului timp de un an, pentru ca să învețe cele ale preoției. Oprì hirotonisirile, de care nu erà nevoie și luă diferite alte măsuri pentru ridicarea preoțimii. Înnoì multe biserici, făcù din temelie șase. Pe urmă între 1713—1715, făcù biserica Antim din București : care la început erà mânăstire, (cu chilii de locuit de jurîmprejur) și care a fost înzestrată de Antim cu toată averea sa personală. Dispuse ca în această mânăstire să se facă tipografie, iar din averea mânăstirii să se dea diferite ajutoare, binefaceri săracilor și nevoiașilor.

Antim, deși străin, s'a identificat însă cu dorințele, cu aspirațiunile de atunci ale neamului nostru. În fruntea a o samă de boieri a crezut că mântuirea țării de sub Turci va veni dela

Ruși și a lucrat în acest sens ; s'a înșelat însă și eră cătpeaci să-și piardă tronul. Pe urmă, a crezut că scăparea țării de sub Turci și mai ales de sub Greci va veni dela Nemți ; s'a pus în capul boierilor părtași ai Nemților și a lucrat în această direcție. Și-a pierdut însă, pentru cauze și aspirații curat românești, și tronul și viața.

XIX.

Filaret episcopul Râmnicului. Grigorie mitropolitul Ungrovlahiei.

Filaret, episcopul Râmnicului, e cel din urmă din seria vlădicilor cărturari dela Râmnic, din secolul al XVIII-lea, cari, din traducerea și tipărirea cărților de slujbă bisericească în românește, și-au făcut ocupațiunea lor de căpetenie. Așa fiind lucru, neapărat că opera lui Filaret stă în legătură cu a antecesorilor săi la Râmnic și de aceea, pentru o și mai bună lămurire a lucrului, vom pomeni măcar în treacăt de cei mai însemnați vlădici cărturari dela Râmnic, dinainte de Filaret.

De bună samă că cel mai însemnat din seria acestor vlădici cărturari dela Râmnic, cel care deschide calea și dă direcția, e *episcopul Damaschin*. Acesta a fost discipulul lui Mitrofan al Buzăului și a ajuns apoi dascăl la școala slavonă din București. Luă parte la tipărirea căr-

ților bisericești de slujbă, făcută de Mitrofan : lui Damaschin se datorește *Octoihul* dela Buzău din 1700. Pe urmă, după moartea lui Mitrofan (în 1703), Damaschin ajunsese episcop al Buzăului, unde păstori până în anul 1708, când urmă lui Antim la episcopia Râmnicului. Păstori aci până la încetarea sa din viață, în anul 1725. În timpul păstoriei sale, Oltenia fù ocupată de Nemți. Damaschin se duse în fruntea unei deputațiuni de boieri la Curtea din Viena, ca să trateze în privința situației, ce se va crea țării, ocupate de Nemți. El apără apoi biserica din Oltenia de încalcările, pe cari le făcură Nemții în drepturile și autonomia bisericească.

De pe la anul 1715 încoace — deci după Antim — și până către sfârșitul vieții sale, Damaschin se ocupă cu traducerea în românește a cărților de slujbă bisericească. Mai toate cărțile de ritual au fost traduse de Damaschin, în românește, servindu-se de originalele grecești, sau și de cărțile slavone, și lucrând timp de 10 ani la această prefacere în românește : dela 1715 pânăla 1725. Nu a putut însă să le tipăriască, precum a dorit, din cauză că : *a)* nu a avut mijloacele materiale trebuitoare la o așa de mare operă ; *b)* i s'au făcut felurite dificultăți de Nemți, când a voit să tipărească câte ceva ; *c)* s'au oprit să intre în Ardeal, Banat și districtul Aradului cărțile românești de rugăciuni, tipărite în țară. De aceea toate traducerile lui Damaschin au rămas în manuscris la moartea sa. Cea mai

mare parte din ele au fost tipărite de discipulii și urmașii săi pe scaunul dela Râmnic: episcopii *Inocențiu* (1728—1735) și *Clement* (1735—1749); altele din manuscrisele lui Damaschin au servit la îndreptarea și complectarea traducerilor și tipăririlor, cari s'au făcut mai târziu.

Episcopul Chesarie al Râmnicului (1773—1780) era Român, născut în Loviștea (județul Argeș). Învăță carte în București în școala grecească, condusă pe atunci de Alexandru Turnavitu. Învăță apoi franțuzește, latinește. Se făcu călugăr la mitropolia din București; fu discipul al mitropolitului Grigorie al II-lea al Țării-Românești (1760—1786). Chesarie ajunse îndată protosinghel, apoi arhimandrit, mulțumită faptului că era om de carte. Intovărăși pe mitropolitul Grigorie al II-lea la Petersburg, când acesta se duse la Curtea împărătesei Ecaterina, ca să se închine și să vadă ce soartă se rezervă Țării-Românești; căci se credea atunci că Țările române vor rămâne statornic ale Rusiei. În 1771, prin voința Rușilor, Chesarie ajunse vicar al episcopiei Râmnicului, iar în 1773 e ales formal episcop al acestei eparhii, unde păstori până în 1780. Pentru timpul său Chesarie a fost un om învățat: cunoscător al limbii grecești, franțuzești și latinești; era un bun cuvântător, un om milostiv, darnic: dăruì pentru săraci 150 de pungi de bani; cheltuì mult pentru școli, biserici, mănăstiri și mai ales pentru tipografia din Râmnic, pe care o reorganiză, aducând literă

și gravuri dela Sibiu. In tipografia de aci, Chesarie tipări mai multe cărți de slujbă bisericască (Octoih, Triod, Molitvenic, Ceaslov, Psaltire), dând un nou avânt tipăririi de cărți bisericesti la Râmnic. Opera cea mai de seamă și de al cărei nume se leagă gloria lui Chesarie este *tipărirea Mineelor*, acum întâiaș dată în românește; până atunci se dăduse în românește, în așa numitele „*Antologhioane*“, numai slujba dela sfinții mai însemnați din cursul anului, nu slujba tuturor sfinților și din fiecare zi, cum se află în Minee. Chesarie a pornit dela traducerea Mineelor făcută de Damaschin, revizuiind o: punând în locul cuvintelor mai grele, mai vechi din traducerea lui Damaschin, altele, și dând textului un stil mai limpede. S'a servit la traducere de originalele grecești. A mântuit de făcut traducerea, nu însă și tipărirea lor; căci în 1780, când încetă el din viață, mai erau încă de tipărit Mineele pe câteva luni. Un simplu negustor, pomenind de moartea lui Chesarie, avea dreptate să spună aceste cuvinte: „cât va stă Țara-Românească, arhieru ca Chesarie nu va mai dobândi“.

Filaret episcopul Râmnicului (1780—1792), continuatorul operii lui Chesarie, a fost grec de origine. Atât de puternic eră avântul cultural dat, de antecesorii săi la episcopia Râmnicului, încât și grecul Filaret și un alt episcop grec, care a venit aci după el, nu a putut face alt-

ceva decât să urmeze direcția dată de cărturarii vlădici români dinaintea lor.

Filaret să întâlnește întâiu, pe la 1776, la mitropolia din București, ca arhimandrit, bucurându-se de favoarea mitropolitului Grigorie al II-lea, și a Domnitorului fanariot, Alexandru Ipsilante, cari mijlociră ca Filaret să fie hirotonisit arhiereu titular (al Mirei, 1776). Filaret se află în strânse legături cu Chesarie al Râmnicului și lucră și el la desvoltarea literaturii religioase. Când murì Chesarie (1780), Filaret, cu învoirea patriarhiei, fù pus, din arhiereu titular al Mirei, episcop al eparhiei reale a Râmnicului. Fù solul lui Alexandru Ipsilante în Ardeal, ca să trateze acolo și să aducă înapoi pe feciorii fugarii ai Domnului. Cu Domnii următori nu se mai avù bine: unul (Mihaiu Șuțu) îl exilă câteva luni la Craiova, altul (Mavrogheni) îl silì să dea bani; de aceea ca să-și răsbune și Filaret primì pe generalul austriac Enzenberg în Oltenia, în timpul războiului cu Turcii, cu cari ținea Mavrogheni. La plecarea sa din Râmnic lăsă o mare datorie asupra episcopiei. In anul 1792, Filaret, grație sprijinului Domnitorului de atunci: Mihaiu Șuțu, a cărui favoare și-o câștigase acum printr'un frumos discurs, ținut la urcarea Domnului în scaun, este ales mitropolit al Țării-Românești, și păștorì până în 1793, când demisionă—venind un alt Domn (Alexandru Moruzi), care nu-l mai

agreă—și se retrase la mănăstirea Căldărușani, dată lui spre întreținerea și supraveghiere.

Ca episcop al Râmnicului, Filaret a desfășurat o întinsă activitate pastorală, gospodărească. Luă dispoziții referitoare la ridicarea bisericilor, la întreținerea lor la păstrarea obiectelor din ele, la săvârșirea tainelor; dispoziții referitoare la preoți, la hirotonisiri, oprind pe cei sfințiți aiurea să slujească în eparhia sa. Îngrijii întru câtva și de averea episcopiei dar lăasă, cum văzurăm, și datorii. Făcù eleșteul dela Fântâna Banului din Râmnic, cișmeaua de lângă Olt—existentă până astăzi—cu versuri săpate pe o piatră; îngrijii de lăcașurile bisericești reparându-le, înnoindu-le sau mărindu-le. Pe terenul cultural, reformă școala grecească din Craiova și aduse în bună stare tipografia grecească. Dar lucrul cel mai de seamă, făcut de Filaret, este continuarea operei începută de Chesarie și rămasă neterminată din cauza morți: *tipărirea Mineelor*. Filaret tipări și volumele de pe lunile, pe care nu fuseseră tipărite de Chesarie. Mineele acestea au fost evenimentul literar al timpului; au fost așteptate cu nerăbdare, și, apărând, s'au răspândit repede de tot în toate bisericile din toate părțile românești. În afară de Minee, Filaret, urmând tot antecesorului său, tipări și mai multe alte cărți bisericești pentru slujbă sau de cetit. Filaret a fost și un om abil; aveà trimișii săi peste munți: aceștia-l informau de ce se petreceà acolo, spre a ști apoi și el ce

să facă. A intrat în legături cu generalii austriaci din Ardeal, s'a refugiat acolo câțva timp; pe urmă s'a declarat pentru politica turcească.

Ca mitropolit al Țării-Românești făcù cișmeaua numită de el, a lui „Filaret“ (în București), luă diferite dispoziții folositoare bisericii. La moartea sa lăsă toată averea sa pentru întreținerea și educarea copiilor orfani.

Grigorie mitropolitul Ungrovlahiei (1823—1834). Născut în București, pe la 1765, părinții săi erau niște modești negustori. Învață grecește la colegiul sf. Sava, unde se împrieteni cu Ghérontie cel trimis din Moldova ca să învețe aci limba grecească. Se duse apoi și el cu Gherontie la mânăstirea Neamțul, unde se făcù călugăr, în contra voinței părinților săi. Dimpreună cu Gherontie lucră la tâlmăcirea în românește a diferitelor cărți bisericești, cari se tipăriră în Țara-Românească și în Moldova: la Iași sau în mânăstirea Neamțul. În 1812 făcù o călătorie la Atos cu Gheronte. Tovarășul său murind pe drum, Grigorie se întoarse în București, de unde trecù la mânăstirea Căldărușani, unde în pacea și liniștea mânăstirii se ocupă cu studiul. Aci se află în 1823, ca simplu ierodiacon, când fù ales mitropolit al Țării-Românești. Refuză însă, zicând că nu este vrednic, dar fiind chemat la palat—drumul până la marginea Bucureștilor îl făcù pe jos—se hotărî să primească. În câteva zile fù hirotonisit preot, apoi arhieru. Fiind om drept, corect și voin

să stârpească diferite abuzuri, își făcù dușmani printre boieri. Chiar și unii episcopi îi erau contrari. Când, în 1828, Rușii năvăliră în Țara-Românească, mitropolitul Grigorie luă apărarea clerului și a poporului în contra neomeniilor, la cari îi supuneau Rușii; aceștia așa de departe mergeau, încât îi înjugau și la care, ca să tragă proviziile. „Ce ne pasă nouă—zicea deplin împuternicitul Joltukin, răspunzând mitropolitului—dacă oamenii sau dobitoacele fac cutare sau cutare treabă, destul este ca ordinele să se îndeplinească“. Intervenția mitropolitului pentru clerul și poporul său, avù drept urmare trimiterea lui în exil în Basarabia (la Chișinău) în anul 1829. Cași până atunci, și în exilul său, Grigorie se ocupă cu traducerea în românește a diferitelor cărți bisericești. Românilor din Basarabia, aflători dela 1812 sub Ruși, le dădù cărți bisericești. Deacolo, din exil, exercită influența asupra conducerii mitropoliei sale. Avù multe de suferit în timpul exilului său. În cele din urmă divanul țării cerù lui Chiselef, ca să aducă pe mitropolit înapoi. Acelaș lucru îl cerù și mitropolitul. Rușii însă se temeau de el, că le va face dificultăți la alcătuirea Regulamentului organic și-l mai ținură acolo. Abià în anul 1832 îi dădură voie să plece din Basarabia. Fù însă oprit de a se întoarce în București și i se cerù demisia. Grigorie se stabilì în Buzău, unde făcù o tipografie, și unde cu câțiva patrioți se sfătuia și îngrija de soarta țării. Deaci fù mutat

apoi la Căldărușani. Abia în anul 1833—după ce fusese votat Regulamentul organic—se dădu voie mitropolitului Grigorie să vină înapoi la scaunul său. Cu toate că erà adânc sdruncinat, nu încetă însă să lucreze și acum. Muri în Iunie 1834 și fu îngropat la mitropolia din București, afară din biserică.

Mitropolitul Grigorie este reprezentantul cel mai de samă al curentului paisian în Țara-Românească. Cu el și prin el acest curent ajunse și pe scaunul mitropolitan al țării. Grigorie devenise aderent al acestui curent prin ducerea și călugărirea sa în mănăstirea Neamțul. A trăit și a lucrat în conformitate cu cerințele noului curent. Viața lui — care de altmintrelea poate servi ca model, ca exemplu de moralitate — a fost întreagă dedicată traducerilor în românește a diferitelor cărți bisericești, destul de numeroase și cu un cuprins variat. A fost un om de muncă de sacrificii, un bun Român, un mare binefăcător: dădu tot ce avu și muri sărac. Îngrijì de instrucția clerului; opri hirotoniile la Vidin. Luă măsuri pentru îndreptarea și ridicarea preoțimii și a mănăstirilor.

Notă. — Cărți traduse de Grigorie și Gherontie sau numai de Grigorie sunt: „*Chiriadromion-ul*“ tipărit la București în anul 1801; „*Tâlcuire la cele patru evanghelii*“ a lui Teofilact, arhiepiscopul Bulgariei (1805); „*Descoperire cu amăruntul a pravoslavnicii credințe*“ a lui Ioan Damascen (1806); „*Adunare pe scurt a dumnezeestilor dogme*“ în 1816; „*Tâlcul antifoanelor*“ (1817); „*Antirisis*“ sau *apărarea bisericii Răsăritului*

(1817): e o polemică despre fecioria călugărească, scrisă în potriua lui Neofit Duca. „*Pentru eresurile Armenilor*“ (1824). „*Cuvintele lui Cassian Râmleanul*“ (1825), „*Cuvinte*“ de ale sf. Vasile cel Mare, sf. Grigorie și sf. Ioan Gură de Aur (1826—27. „*Exaimer-on-ul*“ sfântului Vasile cel Mare (1827). Un *cuvânt* al lui Ghenadie Scolarul *în contra necredinței simoniacești* (1827). „*Invățătura pe scurt pentru nunți* (1827). „*Zece cuvinte*“ ale lui Teodoret, despre pronie (1828). „*Douăzeci și două de cuvinte* ale lui Brienie despre purcederea sf. Duh (1832). „*Puțul și Impărțirea de grâu*“ ale sf. Ion Chrisostom (1833). „*Cuvintele*“ lui Fotie și Grigorie Palamă contra Latinilor despre purcederea sf. Duh (1832). Retipări *Viețile sfinților* dela Neamțu (1835). Puse pe alții de traduseră: *Pravoslavnică mărturisire și Patericul*.

XX.

Veniamin Costache.

Instituțiile pentru cultura și educarea clericilor.

Veniamin Costache, cași Grigorie, mitropolitul contimporan al Țării-Românești, este reprezentantul curentului paisian ajuns, cu el și prin el, în stăpânirea ierarhiei înalte în Moldova.

În deosebire însă de contimporanul și tovarășul său de idei, de direcție, din Țara-Românească, Veniamin Costache era, și după mamă și după tată, fiu de boier mare. Născut la Roșiești (județul Fălciu) în anul 1768, eră feciorul boierului Grigorie Costache și al Mariei (născută Cantacuzino). Din botez se numia Vasile. La început

trăi câtăva vreme la țară, unde începù să învețe. Pe urmă fù adus la Iași și dat la școala publică (grecească); căci, nimeni nu mai putea să ia vreo slujbă, ori să îmbrace caftanul de boier, dacă nu ar fi făcut această școală. Pierdù de vreme pe mama sa și când erà în vârstă de 15 ani pierdù și pe tatăl său. În sufletul lui se treziră, în urma acestor pierderi, sentimente creștine religioase: dorià să se facă călugăr, să și închine viața lui Dumnezeu și faptelor bune. Fugi de acasă, spre a se duce la mănăstirea Neamțul, centrul curentului paisian, dar pe drum fù prădat de un tânăr, pe care și-l luase ca tovarăș, trebui să intre, ca să-și agonisească hrana, la un pândar, apoi la un preot, făcând diferite servicii. Găsit acì fù adus acasă. După moartea tatălui său, Iacov Stamate, episcopul Hușilor, deveni epitrop al averii și îngrijitor al copiilor rămași orfani. Plăcându-i tânărul acesta doritor de a se face călugăr, Stamate îl făcù, la frageda vârstă de 16 ani, călugăr, dându-i numele de Veniamin, și-l luă pe lângă sine. Fù ucenicul și tovarășul de viață al episcopului, care îl făcù diacon, când erà în vârstă de 19 ani. Veniamin fù apoi chemat la mitropolie și hirotonisit preot, când erà de 20 de ani, fù pus mare eclisiarh la mitropolie, apoi egumen la sf. Spiridon. Când, în 1792, Iacob Stamate ajunse mitropolit al Moldovei, Veniamin Costache, numai în vâstă de 24 de ani, fù ales episcop al Hușilor. În anul 1796 trecù ca episcop la Roman, unde rămase până în anul 1803,

când murind Iacob Stamate, Veniamin Costache fù ales, în vârstă de 35 de ani, mitropolit al Moldovei. Pe lângă binefacerile și ajutoarele, pe cari până atunci, ca episcop, le împrăștiase la diferiți săraci, nevoiași, acum, ca mitropolit, Veniamin se gândi să adauge și facerea de bine a cărții și a școlii. Aducând în bună stare tipografia din Iași, începù să tipărească diferite cărți unele traduse de Grigorie și Gherontie, altele de însuș Veniamin. Prin tipărirea acestor cărți, Veniamin Costache împreună curentul dela mitropolie pentru ridicarea bisericii prin cartea bisericească cu cel paisian de la mănăstirea Neamțul. Impreunarea acestor două curente a avut ca urmare tâlmăcirea (din grecește ori slavonește) și tipărirea a numeroase cărți de ritual, de învățarea credinței ortodoxe, sau și cărți de apărarea ei; toate însă scrise în așa fel ca să poată fi înțelese de Românii din toate părțile. Grija de școli fù la mitropolitul Veniamin tot așa de mare, cași aceea pentru tipărituri. În 1804 el înființă în mănăstirea Socola (de lângă Iași) seminar, în care aveau să se pregătească fiii de preoți și de diaconi, ca să devină, la rândul lor, tot preoți.

În 1806, începând un războiu între Ruși și Turci și oștile rusești intrând în țară, mitropolitul Veniamin, în calitate de prezident al cămăcămiei ce cârmuia țara, se plânse comandantului rusesc, că greutatea întreținerii oștirii rusești strivește țara. Se făcù astfel neplăcut Ru-

șilor și în 1808 trebui să și dea demisia, retrăgându-se la mănăstirea Neamțul, care deveni acum un însemnat centru tipografic prin aceea că mitropolitul Veniamin strămută aci literile sale. În 1812 fiindu-se războiul, Rușii răpiră jumătatea Moldovei dintre Prut și Nistru, peste care în cea mai mare parte, din punct de vedere bisericesc, se întindea autoritatea episcopului de Huși; mai puțin teritoriu pierde mitropolia. Chemat de toată lumea, Veniamin se întoarse pe scaunul mitropolitan. Intervalul de timp de la 1812 la 1821 este, din tot timpul păstoriei sale, cel mai bogat în traduceri făcute de el și tipărite mai toate la mănăstirea Neamțul.

Isbucnind, în 1821 răscoala Grecilor în contra Turcilor, Veniamin nu văzù cu ochi buni această mișcare, începută în Moldova, și interveni la căpetenia Grecilor în contra unor fapte neomenești ale soldaților săi; pe urmă, după datina țării, Veniamin luă prezidenția căimăcămiei, care — după fuga peste Prut a Domnitorului Mihail Șuțu — conducea țara. Trimise pe ierohirixul mitropoliei, Ghenadie Roset, la Brăila, că să asigure pe Turci de credința țării. Roset la întoarcerea fù crunt bătut de eteriști. La apropierea oștirii turcești, Veniamin crezând că și Rușii se vor amestecă și vor aduce o nouă stare de lucruri în principate, fugi și el ca mulți alții, din Iași travestit, ducându-se în satul Colincăuți din ținutul Hotinului (în Basarabia), lăsând grija averilor și trebilor mitropoliei în

Veniamin Mitropolitul Moldovei

Veniamin Mitropolitul Moldovei

sama dichiului Isaia, care nu mai ştia cum să împace necontenitele cereri ale ostaşilor streini. Veniamin în timpul cât stătù la Colincăuți se ocupă cu tâlmăcirea de cărți în românește.

Când Veniamin se întoarse înapoi la scaun în 1823, găsi totul, la mitropolie, în ruină. Seminarul dela Socola săteà pustiu, iar dascălii aduși din Ardeal fugiseră. Mânăstirile dela munte, ca Slatina—unde îi plăcea să se retragă și unde își și pregătise locul de îngropare—ș. a. Secul erau în ruină. La Neamțul teascurile tipografiei fuseseră ascunse, litera îngropată etc. Trebuia deci multă muncă ca să se îndrepteze iarăș lucrurile. Teascurile fiind mutate la Iași și tipografia de aci fiind refăcută, începù din nou să lucreze în 1823 și până la 1828 dădù o sumă de cărți de slujbă sau de învățatură creștinească. Deschise seminarul, trimise tineri bursieri la învățatură în Bucovina (Cernăuți) și în Rusia. Începù să zidească mitropolia. Prin Regulamentul organic școlile fiind luate de stat, Veniamin rămase să îngrijească de săraci și de cărți. Venind în conflict cu Domnitorul Mihail Sturza pe tema administrării averilor bisericești, Veniamin demisionă în 1842 și se retrase, în mijlocul părerii de rău a tuturor la mânăstirea Slatina, unde mai trăi încă 4 ani. Acel prin mâna căruia trecuseră milioane, murì în sărăcie și fù îngropat la Slatina, afară din biserică: în semn de umilință călugărească. A fost un om bun și harnic, cum numai rar se găsec!

Notă. — Cărți tipărite la îndemnul lui Veniamin sau traduse și tipărite de el: „*Apologhia*“ scrisă de Dimitrie mitropolitul Rostovului (tipărită la Iași în 1803). „*Intrebări și răspunsuri oarecare bogoslovești*“ ale sf. Atanasie al Alexandriei (1803). „*Tâlcuire la cele patru evanghelii*“ de Teofilact, arhiepiscopul Bulgariei (1805). „*Descoperire cu amăruntul a pravoslavnicii credințe*“ a lui Damaschin (1806). Veniamin traduse: „*Tâlcuirea celor 7 taine*“ (1807) pentru preoți. La mănăstirea Neamțul începură din 1807 să apărură „*Viețile sfinților*“ traduse de călugării de aci. În 1808 două cărți de psaltichie. În 1811 „*Chiriacodromion-ul*“ tâlmăcit de Veniamin, cași „*Scara prea cuviosului părintelui Ioan Sinaitul*“ (1814). „*Checragarion-ul*“ fericitului Augustin (1814); „*Indeletnicirea iubitoare de Dumnezeu*“ a lui Eugeniu Bulgarul (1815); „*Rasoforul*“ (1815): „*Intrebătoarele răspunsuri din Sf. Scriptură*“ ale starețului Vasile (1816); „*Tipicul* și „*Octoihul*“ (1816); „*Ceaslov*“ (1817); „*Psaltire*“ (1818); „*Evanghelie*“ (1818); „*Carte folositoare de suflet*“ și „*Liturghiile*“ (1819) „*Rugăciunile*“ (1819).

După 1823 apărură următoarele cărți de slujbă: *Psaltirea*, *Antologhionul*, *Evanghelia*, *Liturghiile*, *Molitvenic*, etc.; cărți de învățătură: *Istoria scripturii noului și vechiului Testament*, *Funia sau frânghia întreită*, *Învățăturile hristianicești* *Cartea folositoare*, *Nevăzutul războiului*, *Învățătura creștinească*, un *Catehism*, o *Pravilă*, *Maslul*, *Agheasmatarul*, *Irmologiul*, *Pidalionul*, *Apantisma*, *Graiurile Maicii Domnului*, *Iubitorul de înțelepciune*, *Istoria bisericească* a lui Meletie, *Piatra Scandelei*, *Indeletnicirea spre buna murire* a lui Eugeniu Bulgarul.

Seminariile. — Înainte de înființarea seminariilor, — institute speciale pentru a da instrucție și educație clerului, — învățătura, care se dădea

și se cerea dela cei ce voiau să se facă preoți, nu era uniformă și nici întinsă. Cei mai mulți dintre viitorii preoți erau absolvenți ai școlilor catihetice, cu un curs de 2 ani și aflătoare prin ținuturi sau pe lângă scaunele episcopale, școli cari au făcut multă vreme concurență seminariilor chiar și după înființarea acestor școli speciale. În Țara-Românească aceste școli se numiau de grămățici. În cele bisericești, învățătura candidatului la preoție se mărginea la rânduiala serviciului divin, pe care o căpăta dela vreun dascăl sau călugăr depela episcopie sau mitropolie.

Cea dintâiu școală cu menire specială de a instrui și educa pe viitorii preoți este, cum am văzut, seminarul înființat de mitropolitul Veniamin Costache, în anul 1804, în mănăstirea Socola. Redeschis după 1823 și căpătând mai mulți profesori, ajunse, după 1839, un fel de Academie spirituală ca în Rusia. În 1848 însă fû redus la patru clase. Se reorganiză după 1851: cu un curs superior și altul inferior, cu multe științe religioase și profane. Din seriile din acest timp au ieșit mulți clerici luminați. Acestui seminar i s-a dat numele întemeietorului.

În urma dispozițiilor luate de Regulamentul organic se înființară în Țara-Românească seminarii la toate eparhiile. Cel dintâiu care se deschise aci fu scminarul din București, în 1836, cu 4 clase, așezat în vechile chilii dela biserica Antim. În 1842 fû mutat la Schitu-Măgureanu: puțină teologie, ceva cunoștințe elementare din

științele profane și ceva agricultură s'a crezut atunci că sunt suficiente viitorilor preoți. În 1848 seminarul a încetat. A fost reînființat în 1851.

Tot în 1836 se mai deschise și seminarul din Buzău și cel din Curtea de Argeș. Cel din Râmnic se deschise în 1837; în urma focului din 1848 fù mutat la Craiova și apoi adus iarăș în Râmnic. Mai la toate seminariile primii profesori au fost Ardeleni.

În Moldova, seminarul din Huși fù înființat în anul 1852. Pela 1855, în urma stabilirii unui plan măreț de școale bisericești, ce urmau să se înființeze în mănăstirea Neamțul, se făcù un seminar în această mănăstire; aveà să urmeze după el o Facultate, care nu se înființă însă aci niciodată, și după câțiva ani de existență șubredă se desființă și seminarul. Seminarul din Roman se deschise în 1858; iar cel din Ismail în 1865, mutat apoi odată cu episcopia Dunării-de-jos la Galați, în 1879.

Seminarul Nifon din București este o instituțiune particulară; fù întemeiat, în 1872, de mitropolitul Nifon al Ungrovlahiei (1850 1875).

În urma legii instrucției din 1864 se unifică învățământul seminarial, diferit până atunci cel din Moldova (la Socola erà cursul superior) de cel din Țara-Românească; programele, obiectele de studiu se egalară acum. Legea din 1864 prevedeà ca fiecare eparhie să aibă câte un seminar inferior, iar la mitropoliile din București și Iași, pe lângă cursul inferior de 4 clase, să fie și

cursul superior de 3 clase, cursul complet fiind prin urmare de 7 ani. După 1864 programele de studii s'au mărit sau au fost micșorate, după cum au găsit de cuviință factorii competenți.

XXI.

Starea bisericii din Bucovina dela 1775 până în timpul de față.

Pentru pământul moldovenesc, răpit, în 1775, de Austria, se născoci, de atunci înainte, numele de Bucovina, ca să denote noua provincie împărătească, în care totuș se află Suceava, fosta capitală a Moldovei și fosta rezidență a mitropolitului, al cărui dichiu stăteă încă aci. În provincia răpită se află episcopia Rădăuților și o mulțime de mănăstiri vechi și bogate. Câtăva vreme la început după înstrăinarea acestui pământ moldovenesc, Nemții păstrară aci vechile întocmiri bisericesti. Dichiu mitropoliei împlineă și funcții episcopale, fără ca să-l împiedice cineva, iar grija duhovnicească a târgurilor și a satelor o aveă *Dosofteiu Herăscu*, episcopul Rădăuților (1750 — 1789), fecior de boerinaș, om molic, lăsând să treacă viața, fără să o însemne prin muncă. N'a făcut în timpul păstoriei sale la Rădăuți până la ocuparea austriacă nimic alt decât un turn de clopotniță (în Rădăuți), lipsit și acela de proporții și de valoare artistică.

Nemții, cari au schimbat, după ocupare, atâtea în Bucovina, se amestecară mai pe urmă și în cele bisericesti. Tot teritoriul Bucovinei — în care se află și o parte pusă sub jurisdicția mitropoliei — fû pus de Nemți sub autoritatea bisericască a episcopului din Rădăuți. În 1781 se luă hotărârea ca să se curme orice legătură bisericască cu mitropolia Moldovei. Mitropolitul de atunci al Moldovei, Gavril Calimah (1760—1786), trebui să renunțe la toate drepturile, pe cari le aveà, ca mitropolit, asupra acestei eparhii. Dela 1781 la 1783 episcopul Rădăuților fû episcop liber, neatârnat de nici o ierarhie ortodoxă: i se zicea episcop „exempt“. I se alipì un consistoriu. Guvernul îi schimbă, încă din 1781, rezidența dela Rădăuți la Cernăuți, dar abia în 1783 generalul Enzenberg reuși să aducă la Cernăuți pe Dosofteiu Herăscu, care nu se învoia la o asemenea mutare. Neputând însă să facă altfel, veni, în cele din urmă în Cernăuți și trebui să facă cu banii săi o biserică mai prezentabilă, unde să se închine și să slujiască. În 1783 episcopul Rădăuților fû subordonat în cele dogmatice și curat spirituale mitropolitului sârbesc din Carloviț, pe când în cele administrative aveà să depindă de guvern.

Sub pretextul unei reorganizări, a unei mai bune administrări a averii bisericii, Enzenberg, restrânse numărul călugărilor, începù să catagrafieze averile mănăstirilor, să numească el însuș pe egumeni, să împiedice cărțile biseri-

cești venite din Moldova. Egumenii, opunându-se la intrarea administratorilor străini prin mânăstiri, la închiderea schiturilor, la introducerea contabilității, statisticii și a biurocrației, deslănțuiră o strașnică prigonire în contra lor din partea guvernului țării. Cei mai mulți trebuiră să fugă sau fură isgoniți. Rămânând astfel fără conducători, mânăstirile fură desființate: din 9 mânăstiri mari și din 12 mai mici, Nemții nu lăsară decât 3, și anume: Putna, Sucevița și Dragomirna, în cari însă numărul călugărilor nu putea să treacă de 25 de fiecare mânăstire. Toate celelalte mânăstiri au fost desființate. În 1783 fû „luată în administrație“, adică secularizată, în mod mascat, averea episcopiei Rădăuților. În 1784 fură luate și averile mânăstirilor. Din averile bisericesti din Bucovina se constituî, în 1785, fondul religios, care, sub conducerea unui Neamț, aveà să servească la preîntâmpinarea nevoilor bisericii românești.

Prin „planul de organizarea clerului bucovinean“ din 1786 se regulară multe afaceri bisericesti: se stabilî consistoriul, parohiile, protopopiile, mânăstirile. Se înființă, la Suceava întâiu, o școală clericală inferioară, care fû apoi mutată în Cernăuți.

Dosofteiu Herăscu murî la Cernăuți în anul 1789 și după el urmă ca episcop *Daniil Vlahovici* (1789—1822). De origine Sârb, Daniil venise ca profesor la școala clericală din Suceava. Ajuns episcop, prin favoarea guvernului,

el nu făcù nimic pentru ridicarea bisericii din starea de înapoiere, în care o aruncase guvernul austriac, care ruină prestigiul, nimicî valoarea culturală și națională a bisericii românești din Bucovina. Sub Daniil Vlahovici se desființă, în 1818, și școala clericală inferioară. După o păstorie de 33 de ani el muri, în 1822, și fù înmormântat la mânăstirea Dragomirna.

Abià sub episcopul *Isaia Băloșescu* (1822—1834)—care erà Român de origine, născut în Putna și crescut în școala de mânăstire de acolo, se mai făcù ceva pentru cultura bisericească. Acest episcop obținù, prin anii 1827—1828, înființarea unui institut teologic în Cernăuți, a unui seminar (internat), punând ca profesori câțiva preoți cari studiaseră la Viena. Cursurile în institutul teologic s'au predat până în anul 1848 în limba latină. Tot sub acest episcop se făcù și o nouă împărțire a parohiilor, a protopresbiteratelor, stabilindu-se totdeodată și o dotație pentru clerul parohial, numita „congrua“.

La moartea episcopului Isaia, urmă *Eugeniu Hacman* (1835—1873). Născut, în 1793, din părinți săraci, ruteni de origine, dar având pe un unchiu egumen la mânăstirea Dragomirna, termină gimnaziul și școala clericală la Cernăuți, studiè teologia la Viena. Fù călugărit în Carloviț (în 1823), apoi ajunse profesor la institutul din Cernăuți și în fine, în 1835, episcop. A fost cel ce a înființat și organizat școlile românești în Bucovina cu caracter confesional. A întrodus

limba română în școala înaltă de teologie, în locul celei latinești. La 1849, pe când se află cu Șaguna în corespondență și legături prietenești, Hacman se declară pentru o singură mitropolie a tuturor Românilor ortodoxi din monarhia austriacă. Când însă Șaguna eră aproape să dobândească mitropolia, pentru care lucrase și luptase atâta, Hacman se răzgândi, nu mai voi o singură mitropolie ortodoxă a tuturor Românilor, ci ceru, — pentruca să-și satisfacă ambițiunea, mândria sa personală, — o mitropolie pentru Românii din Bucovina. Intr'un sinod preoțesc, Hacman făcù să se dea declarația că dorește mitropolie și în Ardeal dar și în Bucovina. Hacman nu se înțelegea apoi cu toți păstoriții săi: unii erau alături de Șaguna și lucrau pentru dobândirea unei mitropolii pentru toți Românii ortodoxi, alții cereau să participe și ei la administrația bisericească, ca în Ardeal, sau ca la Sârbi.

Hacman ceru ca fondul religios să fie administrat de biserică, ca episcopul să fie ales în eparhie, nu numit de Curtea din Viena, în fine, ca episcopia Rădăuților să fie ridicată la rangul de mitropolie. Primele două cereri au fost respinse de guvern fără multă vorbă, cea din urmă nu fù respinsă, ci lăsată numai în suspensie până mai târziu, când și fù într'adevăr satisfăcută. În 1873 episcopia fù ridicată la rangul de mitropolie, căreia i se anexă și biserica din Dalmația, cu episcopiile din Zara și Cattaro. Pentru liniștirea clerului bucovinean se făgădui

că „fondul religionar“ din Bucovina nu va fi întrebuințat pentru biserica din Dalmația și că nici un cleric din Dalmația nu va fi numit în vreo demnitate bisericească în Bucovina. Hacman fù numit mitropolit, dar murì, în 1873, fără să fi fost instalat, așa că proiectul pentru înființarea mitropoliei se aduse la îndeplinire abia în 1874, când se procedă la instalarea mitropolitului *Teofil Bendela* (1873—1875), și când se deschise și primul sinod mitropolitan, pe care-l ținù la Viena mitropolitul Bucovinei cu episcopii săi sufragani din Dalmația.

Se ceruse de laicii bucovineni, încă din timpul când se dorià ridicarea episcopiei la rangul de mitropolie, și un congres bisericesc, la fel cu cel pe care-l aveau Românii din Ardeal, sau Sârbii din Ungaria. Laicii însă nu se înțeleseră cu clericii în privința proporției, în care să fie reprezentate aceste două elemente. Deaceea congresul bisericesc nu se strânse nici sub mitropolitul următor *Teoctist Blajevici* (1875—1879) ci abia în timpul păstoriei mitropolitului *Silvestru Andreievici Moraru* (1880—1895), când acest congres dădù un statut,—în felul statutului organic al bisericii din Ardeal,—care însă nici n'a fost confirmat, nici n'a fost înlocuit până astăzi. Congresul a fost apoi desființat.

Silvestru Moraru a fost unul dintre cei mai de samă mitropoliți ai Bucovinei.

Născut (la 1818) în Mitocul Dragomirnei, unde tatăl său erà preot; se numià din botez Sa-

muel. Urmă gimnaziul și institutul teologic în Cernăuți. Se căsătorî și fû paroh în satul Ceahor, membru în consistoriu și în comisia pentru tipărirea cărților de slujbă. Suspendat din cauza ideilor sale, de Hacman, fû reintegrat de Bendela. Rămânând văduv, se călugări, luând numele de Silvestru. Fû numit apoi arhimandrit, vicar, iar în 1880, mitropolit al Bucovinei. Muri în 1895.

A fost un om de muncă și de merit. El și-a câștigat mari merite pentru cultura poporului; a alcătuit multe cărți școlare bune, apoi diferite cărți teologice, în special de teologia practică. A ținut cuvântări. A lucrat la înființarea unui congres bisericesc, compus din laici și clerici, dar nu a reușit. A încercat să înființeze în Cernăuți o tipografie diecezană, dar nu a reușit. A înființat (în 1882) revista bisericească „Candela“, care apare până astăzi. Ingrijii de soarta preoților, personalului bisericesc, de văduvele și orfanii preoților. A fost animat de sentimente românești.

Urmașul lui Moraru, *Arcadie Ciupercovici* (1895—1902) finî păstoria sub disprețul public. Dela 1902 până astăzi păstorește mitropolitul *Vladimir de Repta*, fost profesor la Facultatea de teologie din Cernăuți.

Institutul teologic din Cernăuți a fost ridicat, în anul 1875, la rangul de Facultate ortodoxă și alipită Universității atunci înființate în Cernăuți. Preoțimea bucovineană are studii înalte și

e retribuită bine. În timpul din urmă, pentru vicarul mitropoliei, s'a reînființat, însă numai în mod onorific, titlul de episcop de Rădăuți, fără a se fi creat formal o episcopie.

Biserica românească din Bucovina a fost amenințată în timpul din urmă de pretențiile, în cea mai mare parte nefondate, ale Rutenilor. Aceștia s'au înmulțit de câteva deceni foarte mult în Bucovina: sprijiniți de guvernul austriac au venit în țară, sau așezat prin diferite sate românești, pe cari le-au rutenizat. În timpul din urmă Rutenii cereau să se înființeze pentru ei o eparhie *ruteană* cu jumătate din averile dăruite bisericii *românești* de Domnii și boierii Moldovei *românești*, iar mai apoi ceva mai mult: paritate în consistoriu și scaunul de mitropolit. Odaia cu realizarea idealului nostru național, pretențiile lor au căzut.

XXII

Starea bisericii din Basarabia dela 1812 până în timpul de față

Răsboiul început între Turci și Ruși în anul 1806, aduse după sine, către finea acestui an, ocuparea celor două țări române de Ruși. Aceștia, crezând acum că nu vor mai ieși din principat, le socotiră ca provincii încorporate deja la împărăția rusească și alungară din ele pe consulii

și agenții puterilor străine, ca unii ce nu mai aveau nici un rost pe teritorii definitiv anexate.

Peste biserica celor două țări române fu trimis atunci din Rusia Gavriil Bănulescu. Acesta eră Român de origine; învățând însă carte la Ruși, intrase în serviciul lor. În timpul războiului precedent fusese numit mitropolit în Moldova. Incetând războiul fusese alungat din țară și se dusese iar la Ruși, unde ajunsese mitropolit al Chievului. Bolnăvindu-se însă se retrase (încă din 1803) de pe scaunul mitropolitan dela Chiev (cu o pensie de 3000 de ruble pe an). Acum în 1806, după ocuparea principatelor, Gavriil Bănulescu fu numit exarh al sinodului rusesc peste biserica din Moldova și din Țara Românească. Mitropoliții de atunci ai Țărilor-Române trebuiră să plece din scaune: Veniamin Costache demisionă, iar Dosofteiu Filitis, mitropolitul Țării Românești, fu scos din scaun.

În 1812 încheindu-se pace între Ruși și Turci, Rușii, din anumite împrejurări, în locul ambelor țări române, trebuiră să se mulțumească numai cu jumătate din Moldova, anume cu partea dintre Prut și Nistru. Acestui pământ moldovenesc, răpit fără nici un drept, în 1812, Rușii îi dădură numele falș și fără nici un rost de Basarabia, cum i se zice și astăzi.

Notă — Deocamdată Rușii lăsară în Basarabia administrația moldovenească; mai târziu însă o înlocuiră cu administrație rusească. În 1818 se dădu acestei provincii un statut organic, prin care i se recunoșteă caracterul

național, o organizație distinctă în imperiu. Acest statut fù promulgat în limba rusească și moldovenească. Dură însă numai până prin anii 1825—28, de când vântul celui mai strasnic reacționarism începù să sufle puternic și asupra Basarabiei.

Peste jumătatea Moldovei răpită în 1812 rămase deocamdată ca exarh Gavril Bănulescu. Dar tot în acelaș an (1812) se dădù acestei provincii o organizare bisericească nouă. Biserica din Basarabia fù încorporată la cea rusească, subordonându-se sinodului dirigent din Petersburg. Episcopia Hotinului, existentă aci încă din secolul trecut: de pe vremea stăpânirii turcești, fù recunoscută de sinodul bisericii rusești; apoi fù mutată în Chișinău — devenit capitala Basarabiei —; deaceea se și dădù acestei eparhii titlul de „a Hotinului și Chisinăului“ Episcopia aceasta, și prin ea preoțimea din Basarabia, se află sub ascultarea sinodului rusesc. Mănăstirile și schiturile aflătoare atunci în Basarabia, dimpreună cu moșiile și averile lor, ajunseră în atârnare de sinodul bisericii rusești. Moșiile pe care le aveau în Basarabia mănăstirile din Moldova, fură luate de Ruși. Deaceea mănăstirea Neamțul, ca să nu și le piardă, întemeie atunci în Basarabia o colonie a ei: Noul Neamț (pe Nistru). Se mai institui atunci, în Basarabia, încă un arhieru: cu titlul de „al Akermanului“, că vicar însă al episcopului din Chișinău.

Păstrându-și titlul său anterior de exarh și de mitropolit, *Gavriil Bănulescu* fù pus în 1812,

în fruntea eparhiei Chişinăului şi Hotinului şi păstorî biserica română din Basarabia, din acest an şi până la moartea sa, întâmplată în anul 1821. Păstorirea bisericii din Basarabia de Gavriil Bănulescu se însemnează prin aceea că în timpul său se păstră caracterul românesc al bisericii din Basarabia. Ba ceva şi mai mult: se şi lucră pentru păstrarea acestui caracter al bisericii din Basarabia. Aşa, mitropolitul Gavriil Bănulescu făcu în Chişinău, în 1814, o tipografie cu scopul de a tipări—pe lângă cărţi ruseşti—şi cărţi bisericeşti în limba „moldovenească”. În fruntea acestei tipografii a fost adus un călugăr din mănăstirea Neamţul, Ignatie, cunoscător deopotrivă de bine al limbii moldoveneşti şi al celei ruseşti. Tipografia a început îndată să lucreze şi a tipărit cu vremea o mulţime de cărţi. Aşa, s’au tipărit cărţi de ritual pentru slujbă în „moldoveneşte, abecedare religioase şi cărţi cu învăţături morale-religioase. Toate ajutau la cultivarea Moldovenilor de aci prin cartea bisericească. Tipografia din Chişinău a durat aproape 70 de ani; cărţile româneşti devin cu vremea din ce în ce mai rari. În 1883 tipografia a fost desfiinţată. Tot sub Gavril Bănulescu se institui în Chişinău un consistoriu; se făcù seminar pentru pregătirea viitorilor preoţi de prin satele moldoveneşti ale Basarabiei. În acest seminar s’a dat în timpul lui Bănulescu o deosebită atenţie limbii româneşti întru cât preoţii aveau să slujească în această limbă.

După Gavriil Bănulescu fû numit episcop al Chişinăului, vicarul său, *Dimitrie Sulima* care păstori dela 1821 la 1844. Cu toate că eră Rus, lucră totuș în direcția dată sub Gavriil Bănulescu. Se îndeletnici cu traducerea a câtorva scrieri rusești în românește. Și sub el se păstră caracterul românesc bisericii din Basarabia.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea însă, caracterul românesc al bisericii din Basarabia fû atacat de Ruși, în cele din urmă chiar schimbat. Mai întâiu, cărți bisericești pentru slujbă nu se mai tipăresc în moldovenește, și nici nu se mai îngădue celor tipărite în Moldova să treacă în Basarabia. Limba românească apoi fû din ce în ce mai mult neglijată în seminar, până ce în cele din urmă fû scoasă cu totul dintre obiectele de învățământ. În schimb se aduseră pentru slujbă cărți slavonești, iar viitorilor preoți li se ceru să învețe rusește. Episcopii puși în fruntea bisericii din Basarabia sunt cu toții Ruși, cei mai mulți neștiind deloc românește. Eparhia Basarabiei fiind bogată, se găsiu mulți, cari doriau să vină aci ca păstori. Un episcop, Sergiu, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea a făcut în scurt timp o avere colosală. Pe terenul cultural, social, avu loc în Basarabia o înstrăinare. Învățând în școli rusești, mulți se rusificară, se înstrăinară, în special boierii basarabeni; singur poporul de jos rămase la limba și datinile strămoșești. Cultivatori ai limbii românești sunt încă multă vreme numai

preoții, cari slujiau în bisericile de prin sate, în limba moldovenească, înțeleasă de popor, cu toată raritatea sau greutatea procurării cărților de slujbă bisericească în românește.

În jumătatea a doua a secolului al XIX-lea limba românească tot mai fù întrebuințată o bucată de timp în slujba bisericească de preoți în bisericile de prin sate, de călugări în mănăstiri, fie păstrând cărțile românești vechi cum se aflau : cu filele roase, șterse, de timp și de îndelungata lor întrebuințare, fie aducând cu mari greutate și pericole, pe furiș, altele din Moldova. Din județele basarabene date Moldovei, prin tratatul dela Paris (1856) se făcù o nouă episcopie românească, a Dunării-de-jos, care dela 1865 la 1879, își avù rezidența, seminarul ei, la Ismail. Din această episcopie putea veni ajutor, sprijin și mai ales cărți pentru susținerea limbii românești în slujbă, deci pentru păstrarea caracterului românesc bisericii de aci.

În timpul episcopului *Pavel Lebedev* (1871-1882) însă se nimici cu totul caracterul românesc al bisericii din Basarabia. El a oprit să se mai tipărească vreo carte românească în tipografia din Chișinău. El scoase apoi cu forța slujba în limba românească de peste tot : din bisericile și mănăstirile, în care se slujia românește până atunci. Adună la rezidența toate cărțile bisericești românești și le dădù foc. Românii, față cu acest act arbitrar au refuzat câtăva vreme să mai vină la biserică ; dar neavând ce

face, au trebuit pe urmă să vină din nou, deși acum se slujiă într'altă limbă. În locul cărților românești fură aduse prin biserici și școli cărți slave. Acest episcop constrânse chiar pe călugării bătrâni de prin mânăstiri să învețe rusește.

Direcția aceasta de rusificare fù urmată apoi și de ceilalți episcopi ruși ai Chișinăului din jumătatea a doua a secolului al XIX-lea. Se ajunse în cele din urmă la distrugerea cu desăvârșire a caracterului românesc al bisericii din Basarabia. Acum nu numai episcopii, ci și mulți dintre ceilalți clerici, preoți de prin sate chiar, sunt rusificați sau Ruși de origine.

La începutul secolului actual însă, o societate misionară (de propagandă ortodoxă) din Chișinău căpătă învoire dela sinodul bisericii rusești ca să tipărească broșuri morale-religioase pentru popor în limba românească, cu litere chirilice. Cauza acordării acestei învoiri eră necunoașterea de către Români, de majoritatea populației, a limbii rusești, precum și neexistența în limba „moldovenească” și cu caractere accesibile Basarabenilor, a unor asemenea broșuri. Și într'adevăr se tipăriră mai multe broșuri de acestea, însă nu cu ortografia cărților românești, ci cu a celor slavone și a celor rusești, din care cauză erau citite și înțelese greu de Moldoveni. Episcopul de atunci Iacov s'a gândit să reînființeze tipografia eparhială și să tipărească nu numai broșuri morale-religioase, ci și cărți bisericești pentru slujbă. Din cauze însă, lesne de înțeles,

lucrul nu s'a putut duce atunci la bun sfârșit. Manifestul Țarului din 17 Octomvrie 1905, inaugurând un nou regim în Rusia, făcù să se nască și speranța unei ere nouă pentru biserica Românilor din Basarabia. Atunci deveni posibilă înființarea tipografiei eparhiale, ba chiar se dădù din nou sub episcopul de atunci *Vladimir* (1904—1908) caracterul românesc bisericii din Basarabia. Deși Rus de origine, dar, fiind un creștin adevărat, un om pios, erà animat de cele mai bune și mai curate sentimente de dragoste față de turma sa românească. A învățat românește, și chiar destul de bine, încă dela începutul păstoriei sale în Basarabia. A luat pe lângă sine pe toți acei preoți și călugări (români), cari doriau să se introducă din nou limba românească în bisericile și școlile din Basarabia.

A introdus apoi din nou limba românească în slujba bisericească din bisericile eparhiei sale; pe urmă a făcut-o iarăș obiect de studiu la seminarul din Chișinău, plătind din banii săi pe profesorul de românește, adus din Iași. A întemeiat revista bisericească „Luminătorul“, tipărită cu chirilice și scrisă pentru popor, în limba „moldovenească“. Revista a început să apară la 1 Ianuarie 1908. E foarte mult răspândită prin satele românești, ducând poporului moldovenesc, lipsit de școala românească, cea mai bună și cea mai firească învățătură: învățătura bisericii și aceasta în limba lui, în graiul popular. Mai pre sus de toate însă, și tocmai pentru alimen-

tarea, pentru susținerea direcției românești, dată de el bisericii din Basarabia, episcopul Vladimir a înființat tipografia eparhială, cu cotizații strânse dela mânăstiri și dela parohii, tipografie pe care o așeză în casele din Chișinău ale metocului mânăstirii Dobrușa. Tipografia fù inaugurată cu deosebită ceremonie la 26 Octomvrie 1906. Incepù îndată să lucreze și tipări, în afară de revistă, mai multe cărți bisericești pentru slujbă sau pentru citire, toate în românește, dar cu literă chirilică.

Așă, apărură dela 1907 încoace: „*Psaltirea*“, „*Ceaslovul*“, „*Slujba și acatistul la icoana Născătoarei de Dumnezeu*“, „*Pomelnicul pentru vii și morți*“; pe urmă: „*Viețile sfinților*“ în mai multe volume, etc.

Aceste cărți fură apoi răspândite pela bisericile din cele 1000 de sate ale Basarabiei. Prin îndemnul și sprijinul episcopului Vladimir, preoții români din Basarabia fondară societatea bisericească-culturală: „*Frățimea Nașterii lui Christos*“, cu scop de a da Românilor basarabeni cărți de citit în românește; ceeace au și făcut, tipărind în românește diferite predici traduse din rusește. Din cauza direcției românești dată bisericii din Basarabia, episcopul Vladimir nu fù bine văzut de mulți Ruși. În urma unor intrigi el este îndepărtat, în 1908, din Basarabia, fiind mutat la Rostov, pe Don.

În locul lui fù trimis la Chișinău în acelaș

an episcopul *Serafim*, care se trăgea dintr'o familie rusească nobilă, care a scăpătat însă; el a fost ofițer de dragoni și a luat parte la războiul româno-ruso-turc. Venind la Chișinău el a inaugurat o eră diametral opusă celei urmărite de Vladimir: în locul direcției românești, dată bisericii din Basarabia de antecesorul său, Serafima direcția de mai înainte: a rusificării violente a bisericii românești din Basarabia, direcție preconizată de episcopii ruși din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, de Pavel Lebedev mai ales. Cărțile românești sunt oprite acum să se mai tipărească și răspândească; traducătorii și tipăritorii lor sunt îndepărtați, înlăturați supt diferite pretexte. Tipografia începe să lăncezească; revista devine din ce în ce mai palidă și apare neregulat. Cu un cuvânt, manifestările bisericești în forma românească încetează.

La începutul anului 1910, pe lângă arhiepiscopul vicar al episcopiei, Sinodul bisericii rusești, pentru a întări ortodoxia față de Lipovenii destul de numeroși în sudul Basarabiei, dar desigur și pentru a consolida și mai mult direcția nouă de rusificare a bisericii basarabene, a mai în-cuviințat încă un alt arhiepiscop în Basarabia, și acesta tot ca vicar al episcopiei, dar având titlul de „al Ismailului“. Dumnezeu a vrut ca în urma marelui războiu, biserica și poporul basarabean, amenințate de primejdia rusificării, să scape de necaz alipindu-se la biserica și țara mamă.

XXIII

Biserica română dela 1859 — 1866. Secularizarea averilor mânăstirești și diferite alte măsuri privitoare la biserică

Unirea principatelor (1859) deschise o eră nouă și în biserica română. Direcția, în care avea să se îndrepteze acum biserica, fusese indicată de divanul ad-hoc al Moldovei (în 1857), la care luaseră parte frații Scriban și Melchisedec, clerici naționaliști, partizani ai unirii Țărilor române. Acești clerici făcură ca divanul ad-hoc să înscrie între punctele ce se vor avea în vedere la viitoarea organizare a bisericii, următoarele: autocefalia bisericii Moldo-României; înființarea unei autorități sinodale centrale, în care unii civili din divan doriau să fie reprezentată și preoțimea fiecărei eparhii; episcopii să fie numai Români, aleși de Adunarea țării și de Sinod și să aibă studii teologice; egumeni să fie numai Români; să se reorganizeze călugăristul; să se dea instrucție suficientă clerului; servitorii bisericii să fie salariați de stat; să se dea pământ preoților dela țară; veniturile bisericilor să formeze o singură casă, administrată de Departamentul averilor bisericesti; budgetul să fie făcut de Sinod și de Minstru și să fie controlat de Adunare; rezolvarea decătre guvernul țării a chestiei mânăstirilor închinat etc. În

direcția aceasta indicată de divanul ad-hoc s'a și mers pe timpul Domnitorului Cuza (1859—1866).

Guvernul Domnitorului Cuza inagură (în 1859) noua epocă în biserică prin numirea unui înlocuitor episcopului dela Buzău, Filoteiu, care înnebunise, și prin luarea de stat a averii destul de mare a acestui episcop.

Tot în 1859,—în urma cercetării unei comisiuni mixte, găsindu-se destul de rea gospodăria, administrarea averilor din mănăstirile cu viață comună(=„obștejittii“) din Moldova — fû luată, spre a fi administrată de stat, și averea acestor mănăstiri, cărora li se face de acum înainte,—cași celorlalte mănăstiri, ale căror averi fuseseră luate de stat. spre a fi administrate, încă din 1835 — buget cu sume destul de restrânse.

Un vot al Adunării moldovenești hotărî ca cea mai mare parte din schituri să fie închise; în chiliile, în cari trăiseră până atunci călugări, se instalară ospiciii pentru cerșetori, invalizi, sau se făcură școli satești. Asemenea și în Țara-Românească se luara măsuri restrictive contra mănăstirilor și călugărilor; multe schituri și mănăstiri din această țară fură transformate în închisori, ospicii.

Mitropolitul de atunci al Moldovei, Sofronie Miclescu (1851—1860), protestând în contra celor făcute de guvern în privința mănăstirilor moldovenești, fû detronat în Noemvrie 1860. I se intentă apoi un proces pentru invinuiri, care în parte erau adevărate, și fû trimis în exil

la mănăstirea Slatina. Când se adună un sobor de arhieriei, ca să judece pe mitropolit, acesta își dădù demisia și astfel se curmă conflictul.

Cogălniceanu, ministru de culte în Moldova, reorganiză în 1860 seminariile din această țară, îmbogățind programul, mai ales la cel din Socola. Tot în 1860 el încercă să înființeze în Iași o Facultate de teologie, care a și început cu câțiva profesori să funcționeze și a și funcționat până în 1864, când încetă, din cauză că budgetul nu mai înscrie suma necesară, iar legea instrucției din acest an omise să prevadă la Universitate și o Facultate de teologie.

În 1863, prin decret domnesc, se opri să se mai slujească grecește în vreo biserică sau mănăstire din România, cu excepția bisericii sf. Ioan-Mare din București (dărâmată azi; se află pe locul unde este acum palatul Casei de Depuneri) și a unei biserici din Brăila, în care oraș se aflau mulți Greci.

Secularizarea averilor mănăstirești. Pietatea străbunilor pedeoparte, pedealta lipsa, în care se aflau mănăstirile și clerul ortodox în genere din împărăția turcească făcură ca în secolul al XVI-lea multe mănăstiri din Țările-Române să fie închinate („aferosite“) celor dela Atos, Ierusalim sau altor centre ortodoxe din Orient. O parte din venitul mănăstirilor noastre eră destinat la ajutorarea, întreținerea mănăstirilor și clerului ortodox din Orient. Prin introducerea călugărilor greci în mănăstirile române, apoi prin venirea Fana-

rioților pe scaunele Țărilor-Române, numărul mănăstirilor închinată în secolul al XVIII-lea de cele mai multe ori în mod abusiv — crescû foarte mult. Prin uzurpări, călcări de drepturi, prin acte arbitrare, egumenii greci dela mănăstirile închinată ajunseră să dispună de veniturile, averile și proprietățile acestor mănăstiri după bunul lor plac. Deaceea la începutul secolului al XIX-lea, în anul 1809, se și luară cele dintâiu măsuri în contra egumenilor greci. În 1821, în urma răscoalei grecești și a restatornicirii domniilor pământene, călugării greci fură alungați din mănăstirile noastre, dar protecția, ce li-o acordă Rusia, îi aduse peste puțină vreme înapoi. Regulamentul organic încercă să se amestece în chestia mănăstirilor închinată: el obligă pe călugării acestor mănăstiri să contribuească cu o anumită sumă la nevoile țării. Sub diferite pretexte însă, și mai ales protejați de Rusia, egumenii greci fură dispensați de plata acelei sume. Întrebuințând veniturile mănăstirilor închinată cum credeau ei, sau cum le plăcea lor, egumenii greci lăsau mănăstirile în stare de părăginită, bisericile din ele lipsite decărți, odăjdii, vase, și aproape în ruină. Domnitorii Barbu Știrbeiu al Țării-Românești și Grigorie Ghica al Moldovei căutară, la începutul celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, să aducă rânduială și mai ales chibzueală în întrebuintărea averilor acestor mănăstiri, dar fără să reușească. Singurul lucru ce putură să facă fû ca arendarea moșiilor mănăs-

tirilor închinat să se facă prin licitație publică ; ceeace nu însemnă mare lucru, căci veniturile mărite acum, le încasau tot egumenii greci. In multe din mănăstirile închinat, înainte de 1859, încetase chiar de a mai fi călugări, viață călugărească, din cauză că egumenii greci făceau ce voiau cu veniturile și averile acestor mănăstiri. Crezându-se scutiți de recunoștință față de țara care îi hrăniă, ei făceau cauză comună cu dușmanii țării și întrebuițau adesea veniturile mănăstirilor românești pentru scopuri și interese antiromânești. Se găseau printre ei unii cari întrebuițau averile mănăstirilor și pentru scopuri sau patimi personale. Așa stau lucrurile la unirea principatelor și la venirea lui Cuza-Vodă pe tron.

Indicațiuni, cu privire la ceeace aveă de făcut guvernul acestui Domn în chestia mănăstirilor închinat, fuseseră date—sub impulsul și direcția lui Cogălniceanu—de divanul ad-hoc al Moldovei care, cum am văzut, recunoscuse guvernului țării—deci fără amestecul vreunei puteri străine—dreptul de a rezolvă, cum va crede el, chestia mănăstirilor închinat. Guvernul român însă, conform stipulațiunilor conferinței din Paris din 1858, încep să negocieze, în 1860, cu delegații tuturor Locurilor sfinte. Neajungând la nici un rezultat, puse o taxă de 10 la sută, peste darea funciară obișnuită, asupra tuturor averilor bisericesti și totdeodată hotărî o anchetă cu privire la starea, în care țineau egumenii greci mănăstirile. In bugetul țării se înscrie atunci a patra parte din ve-

niturile mănăstirilor închinat, iar Camera hotârî ca chestia mănăstirilor închinat să fie rezolvată în țară și prin țară. În 1862 guvernul ordonă ca veniturile mănăstirilor închinat să fie vărsate la ministerul de finanțe. Se luară măsuri de isgonirea acelor egumeni, cari nu voiu să se supună ordinului de a nu mai încasă veniturile, cum și în contra acelora cari, cu tot ordinul guvernului, continuau să slujească grecește. Venind în fruntea guvernului Mihail Cogălniceanu, acesta făcù ca, la 13 Decemvrie 1863, Camera să voteze legea de secularizarea averilor mănăstirilor închinat. Prin lege chiar se oferî, în schimb. Locurilor sfinte o sumă de câteva zeci de milioane. Egumenii greci, începând să ridice odoarele scumpe, documentele etc., de prin mănăstiri, sunt împiedecați de guvern, care îi des-titui, iar pe cei rebeli îi alungă peste hotar. Numeroase proteste, plângeri se făcură atunci de ei și de Locurile sfinte către puterile europene. Milioanele oferite de guvernul român fură respinse cu indignare de Locurile sfinte, care tot mai sperau că vor intră iarăș în posesiunea veniturilor mănăstirilor închinat. Mai târziu s'ar fi mulțumit și numai cu o parte a acestor venituri, dar Camera nevrînd să revină asupra legii, care oferî odată pentru totdeauna o anumită sumă, se închise definitiv chestia mănăstirilor închinat. Locurile sfinte pierdură și milioanele oferite la început, conform legii, de guvernul român. Moșiile, pe cari le aveau mănăstirile închi-

nate în Bucovina, fură vândute de statul român ; cele din Basarabiă însă au fost luate de Ruși, și când guvernul român a trimis acolo egumeni, Rușii nu-i au recunoscut ; veniturile moșiilor mănăstirilor închinete, administrate de guvernul rusesc, au fost depuse la banca din Odesa ; chestia lor nu e rezolvată, fiindcă sinodul bisericii rusești nu s'a pronunțat încă.

Trebuie să adăogăm că și averile celorlalte mănăstiri din România, cari încă dela Regulamentul organic erau administrate de stat—ceea ce de sigur că nu însemnă și nu eră altceva decât o secularizare mascată—au fost, odată cu legea secularizării averilor mănăstirilor închinete, declarate averi ale statului român.

În anul 1864 guvernul se ocupă cu introducerea calendarului Gregorian în România. În acest scop el chemă un consiliu bisericesc, compus din diferiți clerici, care să-și dea avizul. Acest consiliu pronunțându-se hotărât în contra introducerii calendarului nou, guvernul nu putu să-l introducă, mai ales că și în țară începuse să se facă agitație pe această chestie.

Prin legea comunală din anul 1864, actele stării civile fură luate din mâna clerului și date în sarcina primarilor. Prin codul civil, tradus din franțuzește, căsătoriile și divorțurile fură luate din competența tribunalelor bisericești și date tribunalelor civile ; gradele de înrudire, la facerea căsătoriei, fără reduse dela a 7-a spiță la a 4-a.

XXIV

Biserica română dela 1859—1866. (Urmare)
Sinodul. Starea episcopatului. Ierarhii
mai însemnați

Timpul domniei lui Cuza-Vodă, însemnând de altfel unificarea ramurilor de activitate publică românească, însemnează din punct de vedere bisericesc, apropierea bisericii din Țara-Românească și din Moldova, unirea ierarhiei într'un întreg, lucru care se văzu mai ales în 1865 cu ocaziunea întrunirii sinodului central al bisericii române.

Intre alte legi promulgate către sfârșitul anului 1864 este și „Decretul organic“ pentru înființarea unei autorități sinodale centrale. Prin acest decret se proclamă independența bisericii române; se prevede un *Sinod central* compus din mitropoliți, episcopi, arhieriei titulari și din câte 3 deputați aleși de fiecare eparhie dintre preoți sau și dintre laici cu cunoștințe teologice. Menirea sinodului central era de-a hirotonisi pe arhieriei, de-a regulă și stabili parohiile, de-a îngriji de educarea clerului, de-a cerceta și tipări cărțile bisericești, de-a autoriza călugăririle—în privința călugărilor un decret special prevede vârsta de 60 de ani pentru bărbați, 50 pentru femei sau infirmități, ca să fie admiși în monahism—de-a preveghea administrația eparhiilor, de-a judeca conflictele dintre episcopi, de a primi apelurile

persoanelor bisericești în ultima instanță. Se prevede apoi și câte un sinod în fiecare eparhie, compus din episcopul sau mitropolitul locului, din 3 aleși ai preoților, din decanii Facultăților de teologie (ce se vor înființa) la București și Iași, iar în celelalte eparhii din directorii seminariilor.

În ce privește *starea episcopatului* avem de observat că până în 1865, mai tot episcopatul românesc avea caracter provizoriu: alegeri (pe viață) la scaunele episcopale și mitropolitane nu se mai făcuseră din 1850—1851; în locul celor morți sau înlăturați fuseseră numiți, vremelnice, de guvern, locoțiitori ai scaunelor vacante. Din vechii ierarhi aleși nu mai rămăseseră decât doi: Calinic, episcopul Râmnicului (1850—1868) și mitropolitul Nifon al Ungrovlahiei (1850—1875). Încolo toți ceilalți erau locotenenți (numiți de guvern). Pe deoparte pentru ca să ocupe definitiv scaunele vacante, iar pe de alta pentru ca să aibă partizani ai nouăi orânduiri bisericești, guvernul Domnitorului Cuza trecu, la începutul anului 1865, prin Cameră și prin Senat o lege, prin care se dădea Domnitorului dreptul de a numi el, prin decret, pe episcopi, ceea ce acesta a și făcut, numind, în Mai 1865, pe *Melchisedec* la Dunărea-de-jos, pe *Dionisie Romano* la Buzău, pe *Neofit Scriban* la Argeș, pe *Calinic Miclescu*, mitropolit al Moldovei, etc. Atunci se produse în biserica română o mișcare în contra episcopilor numiți cu decret domnesc,

mişcare în fruntea căreia se găsi dela început Filaret Scriban, care își alătură îndată și pe fratele său Neofit Scriban—demisionat atunci dela Argeș cum și pe alții. Terenul pe care puneau aceștia discuția eră, că numirea episcopilor prin decret domnesc nu e conformă cu canoanele cari prevăd alegere; că sinodul așa cum fusese constituit prin decretul organic nu e întru toate conform cu canoanele. Pe această temă a canonicității, arhieriei români se divizară în două partide. Patriarhia din Constantinopol, adânc mâhnită de secularizarea averilor mânăstirilor închinată, cum și de proclamarea independenței bisericii române — ambele făcute de guvernul Domnitorului Cuza — luă partea acelor arhieriei, cari susțineau canoanele — prin aceasta ea luă, în acelaș timp, și poziție în contra guvernului și întrerupse legăturile cu cei numiți de Cuza-Vodă. De partea celor ce susțineau canoanele erau și civili ca, contele Scarlat Roseti, care scoase revista „Eclesia“, Nicolae Rosnovanu din Iași și alții. Discuția pusă la început pe terenul principiilor, se pogorî repede la personalități; cuvinte aspre, grele, fură aruncate atunci și dintr'oparte și dintr'alta; nu lipsiră nici violențe, nici persecuții! De către frații Scriban se comise chiar și greșeala de-a apela, printr'un memoriu al lor la consulii străini, cerând intervenția acestora în contra guvernului țării. Amestecul patriarhiei complică și mai mult chestia. Intr'o scrisoare a sa patriarhul impută Domnului român proclamarea autocefaliei, admiterea mirenilor în sinod, convocarea sino-

dului de Domn, numirea episcopilor prin decret. La rândul său și Cuza Vodă răspunse patriarhului susținând reformele făcute și respingând amestecul patriarhiei în afaceriile bisericii române. Patriarhul aduse chestia în discuția sinodului patriarhal, care osândi reformele introduse de guvernul Domnitorului Cuza în România. Hotărârea sinodului fù adusă și la cunoștința celorlalte biserici ortodoxe, ca să condamne și ele cele făcute în biserica din România. Sosind aprobări, încuviințări, dela diferite biserici ortodoxe, patriarhia erà gata să arunce anatema, ca să declare astfel, oficial schisma, când fù detronat Domnitorul Cuza; patriarhia se mulțumi atunci numai cu ruperea legăturilor canonice cu episcopii numiți de Cuza; punând totdeodată în vederea episcopilor, cari luptaseră pentru canonicitate, să întrerupă și ei legăturile cu episcopii numiți prin decret.

Sinodul, așa cum erà prevăzut în „Decretul organic“, din cauza luptei pentru canonicitatea episcopatului, nu dură multă vreme. Pentru prima oară fù convocat în Decembrie 1865. Chiar atunci i-se dădură de frații Scriban lovituri hotărâtoare. Aceștia tăgăduiau sinodului dreptul la existență, cu elementele din cari erà compus. Ei declarară în acelaș timp nule lucrările sinodului. Atunci sinodul îi exclude dintre membrii săi și își continuă lucrările mai departe. Când fù convocat, în 1867, a doua oară, veniră alte proteste și desaprobări; mitropoliții nu mai veniră

la ședințe, unii preoți și arhierii reînnoiră protestele fraților Scriban, alții demisionară, alții absentară. Judecând și condamnând pe cei cari ridicaseră proteste, sinodul își continuă și acum lucrările sale. Dar nici guvernul, nici mitropolitul țării, nu luă în samă ședințele și nu aprobă lucrările sinodului, deși între ele erau unele ca, de pildă, propunerea pentru înființarea Facultății de teologie, cea pentru regularea situației materiale a preoțimii de mir, etc., care ar fi meritat să fie luate în considerație. Când fù convocat, pentru a treia oară, în 1869, nu se mai prezentară la sinod decât 4 membri. În felul acesta sinodul decretului organic căzù în desuetudine și nu mai fu convocat.

Ierarhii mai însemnați în acest timp au fost frații *Scriban* și episcopul *Melchisedec*.

Cei doi dintâi erau feciorii preotului Ioan din Burdujeni. Cel mai în vârstă dintre ei: Nicolae (născut în 1803), călugărit (în schitul Gorovei) luă numele de *Neofit* și veni în Iași ca preot român la Trei-Ierarhi, termină apoi cursul Academiei și fù predicator la mitropolie. Veni în urmă la București, ca să urmeze la sf. Sava. Făcând parte din generația nouă de clerici, cari aveau simpatii pentru Apus, pentru ideile sale liberale, pentru limba franceză, etc. Neofit veni în conflict cu clericii din generația veche, chiar și cu mitropolitul său și fù exilat la mănăstirea Neamțul. Veni apoi ca preot în Iași, ca director al școlii mirenești dela Trei-Ierarhi și, în fine,

ca profesor la seminar. In această din urmă calitate făcù câteva cărți didactice. Fù printre cei mai hotărâți luptători pentru unirea principatelor. Hirotonisit după aceea arhiereu titular, fù numit mai întâiu locoțiitor de episcop la Argeș, apoi, în 1865, și definitiv, dar demisionă îndată și luă parte însemnată la lupta pentru canonicitate, scriind, cu această ocazie și în această chestie, mai multe broșuri. Dela 1872 și până la moartea sa, în anul 1884, a trăit retras la Burdujeni.

Al doilea frate, *Filaret*, se numià din botez Vasile. Născut în 1811, învăță, luptând cu greutate, din cauza lipsei de mijloace, la Academia Mihăileană, la care ajunse apoi profesor și scrisse cărți didactice. In 1838 fù trimis pentru studii teologice la Chiev, unde mitropolitul locului Filaret înștiințând bine-înțeles și pe mitropolitul Moldovei—îl făcù călugăr, dându-i numele său. Întors în țară, în 1842, ca magistru în teologie, e numit egumen al mănăstirii Socola, rector și profesor la seminarul de aci. Lucră foarte mult pentru îmbunătățirea seminarului și pentru ridicarea nivelului cultural al preoțimii; de aceea, în 1848, fù dat afară dela seminar, fiind socotit, ca om primejdios. Reveni însă și conduse cu pricepere—chiar și după ce fù hirotonisit arhiereu, seminarul, până în epoca unirii. Între 1860—64 funcționă ca profesor la Facultatea de teologie ce există, în acești câțiva ani numai, la Iași. Pe urmă începù lupta pentru canonicitate. In fine trăi și el retras, la o vie a sa

(lângă Socola) până când încetă din viață, în anul 1873. Intre alte lucrări ale sale amintim o istorie a bisericii române, tipărită la Iași (în 1871).

Din seminarul reorganizat și condus de Filaret Scriban și de fratele său au ieșit o mulțime de clerici luminați: ca *Ghenadie Enăceanu*, fost episcop de Râmnic († 1898) autor al câtorva lucrări istorice ca: „Creștinismul în Dacia“, „Petru Movilă“, „Sinaia“, etc. Cel mai însemnat însă dintre discipulii fraților Scriban, și cel mai însemnat ierarh al bisericii române din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, e, de bună samă:

Episcopul Melchisedec. Născut, la 15 Februarie 1823, în comuna Gârcina (județul Neamțul) era feciorul preotului din acest sat. Din botez se numia Mihail. După ce făcù clasele primare — vădindu-se înclinat la carte — fù dus la seminarul din Socola (în 1834). Acì fù model de învățătură și purtare. La vârsta de 20 de ani fù învățător de sat, dar pe urmă se reîntoarse la seminarul din Socola, reorganizat, prin înmulțirea studiilor, de Filaret Scriban, care puse ochii pe acest tânăr excepțional de ager și de harnic și îi dădù o suplinire la seminar. Urmând vocațiunii sale interne, tânăr: în vârstă numai de 22 de ani, se făcù călugăr, luând numele de Melchisedec. În 1848, după ce fù trimis în surghiun la mânăstirea Neamțul, plecă la Chiev, ca să-și completeze studiile teologice.

Melchisedec

După 3 ani de studii, obținù titlul de magistru în teologie. Revenind în țară își reluă catedra la seminar. Avea vârsta numai de 30 de ani, dar citise și știà atâtea, încât de pe atunci trecea de teolog erudit. Rangul de protosinghel și de arhimandrit îi veniră repede. În 1856 e profesor și director la seminarul din Huși. În 1860, M. Cogălniceanu îl făcù, dar numai pentru trei zile, ministrul său de culte, căci adunarea nu îngădui ca „un călugăr să stea pe banca ministerială“. Cu anul 1861 își încheie cariera didactică, devenind de acum înainte păstor de suflete, căci din anul 1862 este locțiitor, deși era numai arhimandrit, al episcopiei Hușilor. În 1863 e sfințit arhiereu. Înființându-se către finea anului 1864 episcopia Dunării-de-jos, Melchisedec era cel mai îndicat să păstorească aci. În urma legii de numirea episcopilor, Melchisedec fù *numit* în mod definitiv de Cuza-Vodă episcop al Dunării de-jos. În 1868 a fost trimis în misiune diplomatică la Petersburg; în 1870 e ales membru al Academiei române. În 1875 fù trimis să ia parte la conferința vechilor catolici dela Bonn, ținută în chestia unirii bisericești. În 1879, e *ales* episcop al Romanului. Cu toate că ar fi meritat, desigur, să ajungă mitropolit, totuș din împrejurări străine de biserică nu ajunge pe scaunul arhipăstoresc. Muri, la 16 Maiu 1892, la Roman unde a și fost înmormântat.

Melchisedec a fost un om cu o înfățișare plăcută, avea o privire dulce pornită din niște

ochi senini, pe fața lui erà zugrăvită bunătatea, blândețea ; o vorbă bună găsiă pentru ori și cine. Aveă un suflet curat, o inimă mare ; iubeă natura înconjurătoare, și mai ales pe copii. Ajută pe copiii silitori la învățatură. Răsplătiă pe oamenii muncitori, meritoși, cărturari. A fost un om cinstit, sincer, mōdest. A trăit ca un adevărat călugăr. Studierea în Rusia l-a făcut ortodox zelos, dar nu intolerant. Zelul pentru ortodoxie eră circumscris la el de cel pentru biserica română, pentru neamul românesc. A lucrat foarte mult pentru biserica și neamul românesc. În 1856 face un apel la clasele sociale pentru unirea principatelor. Când s'au votat cele patru puncte fundamentale ale viitoareii situații a Țărilor Române, în divanul ad-hoc al Moldovei, Melchisedec a lăcrămat de bucurie. A lucrat și luptat, alături de frații Scriban, la realizarea unirii principatelor, iar când a fost ales Cuza, Melchisedec poruncește să-l pomenească în biserică, înainte de a-i sosi înștiințarea oficială. A fost încă un adevărat apostol al bisericii și a lucrat o jumătate de veac pentru ridicarea ei. Doriă, înainte de toate, luminarea clerului, ridicarea lui. De aceea s'a îngrijit în deosebi de institutiile clericale : pe vremea lui înflori seminarul din Socola, el organizeă seminarul din Huși, înființă pe cel din Ismail, se îngrijii în deosebi de cel din Roman și contribuì mult la înființarea Facultății de teologie. Indemnă pe clerici să țină predici și le traduse sau tipări cărți de predici.

Averea și-a lăsat-o, la moarte-i, să fie întrebuințată pentru scopuri bisericești-culturale.

Ca om de carte Melchisedec eră erudit în toate ramurile teologiei.

Prin cărțile didactice, ce făcù pentru seminarii: Liturgica (1853), Teologia dogmatică (1855), Scurtă introducere în științele teologice (1856), Catechismul ortodox (1858), Introducere în Vechiul și Noul Testament (1860), Teologia pastorală (1863), Melchisedec vădi varietate în cunoștințele teologice.

Tot pe terenul teologic Melchisedec scrise cărți de edificare morală-religioasă, tratate teologice mari, sau cărți de popularizarea învățaturii creștine. Melchisedec a fost și istoric.

În *Cronica Hușilor* (1869) și *Cronica Romanului* (1875) a publicat foarte multe documente: fiind cunoscător al limbii slavone, a însoțit cu traduceri românești documentele slavone. Publică inscripții de pela biserici și mănăstiri în *Notițe istorice și arhiologice* și înt' *O vizită* făcută la mănăstirile din Bucovina. A scris apoi biografiile lui *Antim Ivireanul*, *Filaret II* și *Dionisie Romano*. S'a ocupat și cu confesiunile străine, existente la noi și a scris despre „*Lipovenism*“, despre „*Lupta bisericii ortodoxe cu protestantismul*“, despre „*Papism și starea actuală a bisericii ortodoxe în România*“, etc.

XXV.

Biserica română dela 1866 până în prezent.

O nouă și definitivă orânduire căpătă biserica română în timpul domniei Regelui Carol I.

Vizita, pe care o făcù, în 1866, principele

Carol patriarhului, avu ca urmare faptul că sferile patriarhale începură să se arate dispuse spre o împăcare a lucrurilor. Când ierarhii români numiți de Cuza-Vodă își cerură iertare, patriarhia îi iertă și îi recunoscu ca episcopi canonici. Din tot cece se desbătuse și hotărîse anterior, Constituția din 1866 luă 3 puncte: autocefalia, constituirea Sinodului și alegerea episcopilor, pe cari le făcu punctul de plecare, baza viitoare organizații a bisericii române, care avea să se facă prin lege specială. Se întocmi apoi un proiect de lege care fu cenzurat în mod sever din toate părțile. În 1869, pe cale diplomatică, proiectul fu supus și patriarhului, ca să-și facă și el observațiunile sale. Proiectul deveni abia către sfârșitul anului 1872 *lege organică* pentru biserica română.

Prin această lege se repetă principiul, stabilit și în Constituție, că biserica română e neatârnată de orice ierarhie străină; se institue *sfântul Sinod* al bisericii române, compus din cei 2 mitropoliți, din cei 6 episcopi eparhioți și din 8 arhieriei titulari, câte unul de fiecare eparhie, căroră însă nu li se mai dă, ca până atunci, titluri de episcopii vacante, desființate, ale patriarhiei, ci de orașe românești. Acești arhieriei titulari aveau să fie aleși de sf. Sinod și întăriți apoi de ministru. Prezența sf. Sinod o are mitropolitul primat al României; la desbateri asistă și ministrul cultelor (care trebuie să fie un ortodox) cu vot consultativ. Competența sf.

Sinod e de a statuà asupra tuturor afacerilor spirituale, disciplinare și judiciare curat bisericesti; se adună de 2 ori pe an: primăvara și toamna.

Legea din 1872 stabilește și modul, în care au să se aleagă episcopii. Un mare colegiu electoral compus din sf. Sinod, din Cameră și din Senat—fără senatorii și deputații eterodoxi însă—avea să facă alegerea, sub prezența mitropolitului primat, ori a mitropolitului Moldovei, sau a celui mai vechiu în hirotonie dintre episcopi. Puteau fi aleși episcopi și mitropoliți numai arhieriei, cari aveau vârsta de 40 de ani și erau Români; studii teologice se cereau numai după 20 de ani dela promulgarea legii din 1872, adică din anul 1892 încoace, lucru care a fost apoi schimbat.

Printr'o dispoziție finală a legii din 1872 sunt recunoscuți ca aleși și cei numiți de Cuza-Vodă în 1865, punându-se astfel capăt discuției de până atunci pe tema numirii episcopilor.

Autocefalia bisericii române (1885). Proclamația României ca regat (1881) trebuia să aducă după sine ca consecință imediată și recunoașterea autocefaliei bisericii române, care autocefalie fusese declarată în țară prin mai multe legi anterioare, dar nu obținuse încă asentimentul, recunoașterea patriarhiei din Constantinopol. Sfințirea mirului în țară, în 1882, de către ierarhii bisericii române, grăbi recunoașterea autocefaliei. Patriarhul, luând ca pretext această

sfințire de mir, făcù diferite imputări bisericii și ierarhilor noștri. Răspunsul—alcătuit, cum nu se putea mai bine, de Melchisedec—dat de sf. Sinod acestei scrisori, făcù ca patriarhia să mai lase din pretenții. În 1884 se începù o nouă corespondență între patriarhie și guvernul și primatul țării, firește pe un alt ton. Rezultatul acestei corespondențe fù făcut cunoscut episcopatului nostru de guvern într'o adunare secretă a episcopilor și mitropoliților, ținută în Februarie 1885 în București. Episcopii, spunându-și și ei cuvântul, formulară și ei cererea lor pentru recunoașterea autocefaliei. Se urmară apoi tratative cu patriarhia până ce, în Aprilie 1885, printr'un tomos special patriarhia recunoaște autocefalia bisericii române. Biserica română își va aveà administrația și conducerea sa proprie, fără vreun amestec al unei biserici din afară: va păstrà însă unitatea dogmatică și canonică cu patriarhia și cu toate celelalte biserici ortodoxe.

Restaurarea de monumente bisericesti. În timpul domniei M. S. Regelui Carol I s'au restaurat mai multe monumente bisericesti însemnate. Așa e: a) Catedrala de la Argeș, care arsese în 1866. Se lucră la ea între 1875 — 1885. Fù sfințită cu mare ceremonie, în 1886, în prezența familiei regale. Regina Elisabeta dăruì un manuscris pe pergament, conținând evangheliile din Joia patimilor, cum și evanghelia din Ziua învierii, scrise toate și împo-

dobite cu ornamentele cele mai măestre de însăș mîna talentatei Suverane. *b)* Catedrala mitropolitană din Iași, care fusese începută în 1833 de Veniamin Costache. Se lucraseră la ea pînă în 1939 și i-se pusese și acoperișul. Căzându-i însă cupola și demisionând apoi și Veniamin, rămase, pînă în 1880, ca o ruină. În acest an se votase de Corpurile legiuitoare sumele necesare pentru restaurare. Regele Carol I făcî, din caseta sa particulară, toate ferestrele frumos colorate ale catedralei, care se inaugură cu mare pompă în 1887.

Alte monumente bisericicești restaurate în acest timp sunt: *c)* Biserica Trei-Ierarhi și *d)* Biserica sf. Nicolae-domnesc din Iași. La acestea am mai putea adăoga o sumă de alte biserici restaurate ca, de pildă, biserica din mînăstirea Sinaia; biserica sf. Voevozi din București, etc., etc., etc.

În timpul din urmă, pentru restaurarea și păstrarea lăcașurilor bisericicești declarate monumente istorice există „Comisiunea monumentelor istorice“ alipită pe lângă „Ministerul Cultelor“.

Facultatea de teologie fusese cerută de mulți și de mult timp. Întîiaș dată se deschise în anul 1881, cînd mai mulți profesori de seminar își luară angajamentul să facă cursurile în mod gratuit. Cursurile însă încetează, peste cîtăva vreme, din cauză că nu li se dăduse o existență legală, precum și din cauză că nu se prevăzuse nimic în buget.

Prin stăruințele lui Melchisedec, ale mitropolitului Calinic Miclescu și ale altora, se deschise din nou, formal și solemn de astădată, la 4 Noembrie 1884. Se numiră de minister deocamdată 3 profesori; se prevăzură sumele necesare în buget. În 1887 prin stăruințele mitropolitului Iosif Gheorghian se mai adăogară încă alți 3 profesori, făcându-se și o nouă repartizare a studiilor pe catedre. În 1890 se recunoscú prin lege Facultății de teologie o existență legală în stat. În timpul de mai bine de un sfert de veac de când există, a dat câteva sute de licențiați în teologie, ridicând astfel nivelul cultural în biserică.

Legea clerului mirean. Reorganizarea seminariilor. Prin legea comunală din 1864 întreținerea clerului mirean din sate și orașe este pusă în sarcina comunelor. Comunele însă n'au făcut mai nimic în această privință; căci, n'au înscris de loc, în bugete, sume pentru plata preoților, și aceasta de cele mai multe ori din cauza lipsei de mijloace, sau când au înscris câte ceva, atunci sumele erau derizorii câte 50-100-200 lei pe an, pe care de multe ori se întâmplă ca preotul să nu-i primească. Din cauza acestor mici lefuri se mai întâmplau uneori și neînțelegeri, conflicte: unii primari dădeau larma prin comune ca să nu mai dea nimic preoților, fiindcă le-a prevăz ut el leafă de 50 de lei pe an, cari figurau în buget, dar de multe ori nu se dădeau și în mână. Atunci pentru întreținerea preoților și a familiei

lor rămâneau pământurile bisericilor — cari nu erau la toate satele — învoielile dintre preot și săteni—cari dădeau de multe ori naștere la conflicte — veniturile epitrahilului și discul (cheta făcută prin biserici). — Singura excepție dela această regulă o formau preoții dela bisericile de prin mânăstirile ale căror averi le luase statul. Pentru preoții acestor biserici statul prevedea anual în buget anumite sume.

S'au făcut numeroase cereri pentru îmbunătățirea situației materiale a preoțimii. Toate însă au fost zadarnice până la legea din 1893. Prin legea clerului mirean din 1893 se făcù primul pas spre îmbunătățirea sorții clerului mirean. Această lege are în vedere pe toți preoții aflați în slujbă la punerea ei în aplicare și tuturor—după studiile făcute, după cum sunt parohi sau supra-numerari, după cum sunt la țară sau prin orașe—le prevede anumite lefuri. Leafa preoților dela sate se plătește de perceptorii statului; iar a celor din orașe a fost plătită de primării până în anul 1910, când plata începe să o facă Casa bisericii, căreia comunele urbane îi asigurau sumele respective. Legea din 1893 lăsă preoților dela sate pământurile bisericilor, iar când bisericile nu aveau pământuri, atunci se dădea preoților un spor de leafă.

Tot prin legea din 1893 se reorganiză și seminariile, pe cari, cum am văzut, le unificase legea instrucției din 1864. În anul 1873 o măsură, luată prin votarea bugetului din acest an,

dezorganiză seminariile, desființând pe cale bugetară mai multe catedre, cursuri, care se credeau atunci că nu sunt de trebuință viitorilor preoți. Pe lângă reducerea studiilor, seminariile mai sufereau și de îngrămădirea prea mulților externi, cari trăind pe la gazde în oraș și în împrejurări diferite, nu puteau să capete instrucția și educația trebuincioasă viitorilor preoți. Un început de îndreptare se făcù în anul 1885—1886, când, la îndemnul sf. Sinod, ministerul interzise ca seminariile să mai fie frecventate de externi.

Reorganizarea seminariilor o face legea din 1893, care prevede un curs complet de 8 clase. Seminariile se împărțiră în seminarii inferioare cu câte 3 clase: numai la Argeș și la Roman și în seminarii superioare, cu câte 5 clase: la Iași și București. După terminarea celor 8 clase, seminaristul avea să se prezinte la examenul de diplomă pentru absolvirea seminarului, pe care trecându-l, căpătă dreptul de a se face preot la țară. Prin legea din 1893 s'au adăogat, pe lângă alte studii nouă la seminar, și pedagogia, lecțiile practice pedagogice, pentru ca seminaristul să se poată prezenta și la examenul de absolvirea școlilor normale și să poată astfel deveni și învățător la sate.

În anul 1902 însă se desființară seminariile inferioare, și se lăsară numai 2 seminarii cu un curs de 7 ani în București și Iași, dându-se acum o extensiune mai mare științelor religioase.

În 1906 se reveni la cursul seminarial com-

plect de 8 clase la cele 2 seminarii din București și Iași.

În 1908, simțindu-se nevoie de preoți, sau mai pus începuturile a două seminarii: unul la mănăstirea Bistrița (județul Vâlciei), mutat în timpul din urmă în orașul Râmnicul-Vâlciei și altul în Galați. La aceste seminarii de atunci și până azi se adaogă treptat-treptat în fiecare an câte o clasă. Acum fiecare eparhie are cel puțin un seminar.

În 1909, modificându-se câteva articole din legea sinodală dela 1872, se stabili, mai întâiu, ca, la scaunele episcopale și mitropolitane vacante, să fie aleși și dintre ceilalți clerici, cari întrunesc condițiunile cerute de canoane, și nu numai dintre arhierii titulari, ori numai dintre episcopi, cum eră până atunci. Se institui apoi, pe lângă sf. Sinod *Consistoriul superior bisericesc*, compus, în afară de membrii sf. Sinod, din clerici reprezentând Facultatea de teologie, seminariile, mănăstirile și preoțimea de mir. Consistoriul superior bisericesc are să se pronunțe după anumite modalități, asupra unor anumite chestiuni bisericești care îi sunt conferite de lege. Instituirea Consistoriului superior bisericesc s'a făcut cu speranța că, dându-se și preoțimii dreptul de a se pronunța în chestiuni bisericești, lucrurile vor merge în biserică mai bine.

Dispozițiunile legii sinodale din 1909 au fost modificate în timpul din urmă. Modificarea se referă la alegerile mitropoliților și la competența Consistoriului superior bisericesc.

Principalele epoce istorice

Istoria bisericii române expunând dezvoltarea pe care a luat-o, în decursul timpului, biserica la poporul român din toate părțile, e firesc ca în toată această dezvoltare să se distingă mai multe epoce.

Până în secolul al VI-lea (inclusiv) avem numai o *epocă pregătitoare*, sau mai bine zis o *introducere în istoria bisericii române*; în acest timp, în cea mai mare parte, e vorba de introducerea creștinismului la noi.

Din secolul al VII-lea până în secolul al XIV-lea e *prima epocă* din istoria bisericii române. În acest interval de timp biserica română se află în prima fază a organizării sale.

Secolile al XIV-lea, XV-lea și XVI-lea constituiesc *a doua epocă* din istoria bisericii române. În acest timp se desăvârșește organizația bisericească, se pune ierarhia pe baze canonice, se înființează mănăstirile etc.

Secolile XVII, XVIII și prima jumătate a secolului al XIX-lea constituiesc *a treia epocă* din istoria bisericii române. În acest timp biserica are un semnat rol cultural în viața neamului.

Dela unirea principatelor (1859) și până în zile noastre avem *a patra epocă* din istoria bisericii române; e epoca contemporană, din care face parte și faza actuală a stării bisericii române.

Pentru biserica Românilor din Ardeal și Ungaria observăm că începutul secolului al XVIII-lea determină o nouă epocă în biserica de acolo, fiindcă după unirea cu Roma, care are loc în acest timp, avem acolo două biserici, fiecare cu mersul său aparte.

Mers aparte au și bisericile române din Bucovina după (1775) și din Basarabia (după 1812).

ANEXE.

I

Inceputurile mănăstirii Putna.

Cu linia ferată, care merge astăzi pe valea Sucevei în sus, și apoi cu alta pe valea râului Putna, se poate ajunge la localitatea Putna, înconjurată de păduri. În alte vremuri toată liniștea și singurătatea de aci nu o turbură decât toaca bisericii și sunetul melodios al clopotelor mănăstirii; astăzi însă șueratul ascuțit al fabricilor de ciment, ferestree, instalate aci, șgomotul înăbușit al locomotivelor turbură liniștea și singurătatea, atât de mult căutată de călugării de altă dată.

Satul Putna, ce se întâlnește mai întâiu, s'a născut din așezarea pe pământul mănăstirii a oamenilor dependenți de mănăstire. Ceva mai sus, pe țărmul stâng al râului Putna și la capătul din spre apus al satului, se ridică, ca o fortăreață, mănăstirea Putna, care se recunoaște după crucile strălucitoare de pe acoperișul bisericii și de pe turn. Aceasta este mărița fundațiune a lui Ștefan cel Mare; aci, după dorința lui, i-s'au îngropat rămășițele pământești, la moarte.

După luarea Chilieii, în 1465, Ștefan cel Mare se gândi să mulțumească lui Dumnezeu, dătătorul biruinței, prin ridicarea unei mănăstiri, care să întrecă pe toate celelalte, cari împodobeau pământul Moldovei. Indemn va fi venit, de sigur, și de la mitropolitul Te-

octist I. Zidirea mănăstirii se începe la 4 Iunie 1466 — după alte versiuni la 10 sau 20 Iulie, acelaș an — și este încredințată unui arhitect grec, Teodor, care a lucrat timp de 3 ani la ea; căci Domnul îi ceruse să-i facă o clădire măreață. Așa stă, istoricește, lucrul. Tradițiunea însă, povestea de mai târziu, — conștinată, în „O samă de cuvinte“ de cronicarul I. Niculcea, — ne spune că locul pristolului a fost indicat de vârful săgeții Domnitorului, trasă de pe o înălțime apropiată; că poarta și clopotnița au fost acolo așezate, unde au aruncat săgețile lor vătaful copiilor de casă și unul dintre copiii de sub porunca lui, și că al doilea copil de casă, care, la aruncarea săgeții, întrecuse pe Domn, și-a pierdut viața chiar pe locul de unde aruncase săgeata. De bună samă însă că aceasta nu este decât o înfloritură a poveștii. Ștefan nu ar fi răpus nicidecum pentru o așa faptă, care nu eră nici măcar o greșală; pe urmă nu arcașii aveau să arate unde să fie intrarea, turnul, altarul, etc. Totuș în această veche povestire se află și un sâmbure de adevăr, anume: că săgeata a hotărât punerea temeliei mănăstirii Putna, dar nu cea de întrecere, ci cea biruitoare, trasă de sub zidurile Chilie, săgeata sau lupta aceea, care aduse în stăpânirea lui Ștefan cel Mare cetatea Chilia. Ca mulțumită, pentru aceasta isbândă, el zidește mănăstirea. S'a lucrat, cum am spus, 3 ani; clădirea a fost gata în anul 1469. În acest an, în August Ștefan cel Mare avusese să respingă o invazie a Tătarilor, pe cari îi zdrobi în ținutul Sorocei (în Basarabia de azi) într'o dăbravă de lângă satul Lipia (Lipnik). Intors de la luptă, Ștefan luă parte la sfințirea mănăstirii Putna, cu hramul Adormirea sfintei Fecioare. Sfințirea avu loc la 3 Septemvrie 1469, și se făcu de un mare număr de clerici moldoveni: 64 la număr, în frunte cu mitropolitul Teoctist I și cu Tarasie, episcopul Romanului. Intre egumenii cari luă parte fû și Ioasaf de la mănăstirea Neamțul, care, probat ca bun conducător de mănăstire,

trecu acum la ctitoria domnească dela Putna, lăsând, în locu-i, la Neamțul, pe Silvan. Putna deveni acum una din cele dintâi mănăstiri ale țării. Ștefan cel Mare o înzestră cu mai multe sate, care ajunseră cu timpul la 20; documente păstrate, sau despre cari să face numai mențiune, ni le înșiră; aproape toate sunt în Bucovina. Unele moșii vin și dela boieri: acestea trebuiau recunoscute, întărite de Domn. Mănăstirea fû înzestrată apoi cu obiecte și odoare scumpe: clopote, odăjdii, aere, procovețe, cruci, ripide, dvere, un evangheliar etc. I se dădură apoi și felurite privilegii: fû scoasă de sub jurisdicțiunea mitropoliei, avându și conducerea ei de sine însăș; fû scutită de orice dare sau bir; primi sare în mod gratuit dela Ocnele țării. Preoții și locuitorii din satele mănăstirii erau puși sub ascultarea și jurisdicțiunea egumenului mănăstirii. Mănăstirea ridică, în folosul său, birul dela unele comune, și locuitorii din satele mănăstirii lucrau boierescul mănăstirii, iar țiganiii dați erau robi întrebuințați pentru serviciul mănăstirii. Cei refugiați între zidurile mănăstirii erau apărați în contra prigonitorilor și nu erau extrădați. Luă vamă în târgul Siret, luă vama mică dela Suceava, iar în Galați aveă 10 pescari.

Zidul dimprejurul mănăstirii, ca și turnul de pază, fû tăcut ceva mai târziu anume în 1481. După vreo 18 ani dela începerea ei, mănăstirea luă foc, în noaptea de 15 Martie 1484, și arse până în temelie. A fost însă din nou restaurată de întemeietorul ei.

Egumenul cel dintâiu al mănăstirii Putna a fost, după cum am văzut, Ioasaf, care a fost adus de Ștefan cel Mare dela mănăstirea Neamțul, fiind destul de probat în conducerea duhovnicească a unei mănăstirii. Dimpreună cu el veniră la Putna și alți călugări cunosători ai practicii cultului divin, dar mai ales cunosători ai cărturăriei slavone, făcând din această mănăstire un centru de cultură slavonă. Ioasaf rămase la conducerea mănăstirii până în anul 1485, când muri.

Al doilea egumen al Putnei este arhimandritul Paisie cel scurt, pus de Ștefan cel Mare, în 1466. Acestui Paisie i-se zice cel mic, scurt sau mărunț, din cauză că eră mic de statură. Se întâlnește, de altfel, ca și predecesorul său, în mai multe documente contimporane. Moare în anul 1502.

Al treilea egumen al Putnei, amintit în documente, este Spiridon, care conducea mănăstirea Putna la moartea lui Ștefan cel Mare (1504).

În mănăstirea Putna a fost îngropat, mitropolitul Teoctist I, la moartea sa, întâmplată la 18 Noemvrie 1477. Tot la Putna a fost înmormântată a doua soție a lui Ștefan cel Mare: Maria din Mangup, moartă la 19 Decemvrie 1477. Mormântul ei se vede și până astăzi. Tot în mănăstirea Putna au fost înmormântați și doi feciori ai lui Ștefan cel Mare: Bogdan, mort în 1479 și Petru, mort în 1480. Mormintele lor, ca și cel al Doamnei Maria din Mangup, se află în despărțământul pentru ctitori. În acest despărțământ, față în față cu acel al Doamnei Maria, se află și mormântul a însuș ctitorului mănăstirii: al lui Ștefan cel Mare, mort la 2 Iulie 1504, după ce domnise „patruzeci și șapte de ani, două luni și trei săptămâni“. Preste mormântul lui se află pusă o piatră de marmură, pe care și-o pregătise el singur. Încă de pe când eră în viață. Inscriptia slavonă, săpată pe ea, sună în românește astfel: „Evlaviosul Domn Io Ștefan Voevod, cu mila lui Dumnezeu, Domn al țării moldovenesti, fiul lui Bogdan Voevod, ctitor și ziditor al acestei case sfinte, carele zace aici, trecu în lăcașurile vecinice în anul 7... luna... și domni ani...“ Pregătindu-și-o încă de pe când eră în viață, lăsă loc liber pentru săparea anului, lunii morți și a anilor de domnie, dar la moartea lui, locurile lăsate alb nu s'au complectat și așa au rămas până astăzi. Ștefan murise în Suceava și fù adus, în mănăstirea fondată de el, cu mare, dar tăcută și tristă pompă religioasă. Sicriul însoțit de boerime și ostașii

fû primit de soborul bisericesc întreg al Moldovei: mitropolitul, cei 2 episcopi, egumenii dela mănăstiri și preoțime, spre a zice cu toții: „Veșnică pomenire“ acelu pe care neamul românesc întreg aveà și are să-l pomenească pe veci!

(N. Dobrescu, *Din Istoria Bisericii române, Secolul al XV-lea*, București, 1910 pp. 140-144).

III.

Cronicarul Ioan Niculcea despre mitropolitul Dosofteiu.

„Atunci au luat Craiul și pe Dosofteiu mitropolitul din Iași cu toate vesmintele și odoarele sfintei mitropolii și au luat și moaștele sf. Ioan Novii, ce au fost la Suceava, care au fost adus aceste sfinte moaște din țara turcească Alexandru Vodă cel mare și bun; și le-au dus acele sfinte moaște, împreună cu Dosofteiu mitropolitul, în țara leșească, la un târg al Craiului Sobięki, anume Jolcfa, de stau acolo și până în ziua de astăzi. Și Dosofteiu mitropolitul încă acolo au murit.

Acest Dosofteiu mitropolitul nu erà om prost de felul lui; erà neam de mazil ¹⁾ prea învățat; multe limbi știa: elinește, latinește, slovinește și alte. Adânc din cărți știa și deplin călugăr și cucernic și blând ca un miel: în țara noastră pre acele vremi nu se afla om ca acela. După ce au mers la Jolcfa, îl puneà Craiul Sobięki de se îmbracă cu vestmintele cele scumpe și odoarele mitropoliei țării noastre și slujia liturghie la zile mari, și iordan la Bobotează cu ceremonie după obiceiul țării noastre și se mirà Craiul și toți domnii leșești și lăuda frumoasa ceremonie ce erà în biserica țării noastre.

¹⁾ Fecior de neguțator, spune un manuscris.

Cantemir Vodă s'au fost mâniat foarte rău pre acel mitropolit și i-au fost făcut afurisenie dela patriarși; nimic de dânsul nu s'a atins, că zic oamenii că-i sfânt."

(M. Kogălniceanu *Letopisițele II*, p. 233).

IV.

Traducerea românească a scrisorii din 1679 a mitropolitului Dosofteiu către patriarhul Moscovei, Ioachim, cerând tipografie.

„Celui de harul prea sfintei și de viață începătoarei Treimi umbrit și cu frumuseța binefacerilor frumos împodobit, celui cu vieată asemenea îngerilor, celui de o potrivă apostolilor și tuturor sfinților părtaş, marelui domn Ioachim, din mila lui Dumnezeu arhiepiscop al împărăteștii și de Dumnezeu luminată cetăți a Moscvei și a toată Rusia, a celei Mari și a celei Mici și a celei Albe, și a tuturor părților de miază-noapte și a celor de lângă mare, și a multor domnii patriarh și învățător, dela Domnul Dumnezeu Atotțiitorul cerem pentru Sfinția Ta pace, sănătate, mântuire și viață îndelungată, spre întărirea și păstrarea bisericii drept credincioase a lui Hristos și spre înmulțirea talantului hărăzit.

„Mă rog de Sfinția Ta, prea cinstite și milostive părinte, să-ți arăți față de noi mila ta de oameni iubitoare și să ne trimiți o tipografie ca să tipărim cărțile ce le-am tâlmăcit din limba grecească și slovenească pe limba moldovenească. Căci la noi învățătura de carte s'a perdut și puțini sunt de aceia cari pricep limba cărților. Arată-ți dar pentru Dumnezeu, dragostea, cum ne-ai făgăduit la vreme fericită; căci dorim foarte s'o căpătăm (tipografia) și în fiecare ceas o așteptăm din inimă. Dumnealui Ioan Bielavici, solul, ne-a spus doar sfânta făgăduință a Sfinției Tale, zicând așa cum ai zis Sfinția Ta, patriarșe: că ne vei trimite o tipografie

întreagă, cu toate cele de trebuință și de nevoie instrumente și cu toate sculele câte sunt de trebuință. Te mai rugăm apoi, Sfinte Părinte, să ne trimeți un șirof șurup cu teascul care apasă hârtia pe litere, și litere să ne trimeți, de cele cu cari ați tipărit biblia, mărunte, de cele mijlocii, care sunt pentru psaltire și pentru slujebnice și pentru evanghelie. Și prea bunul Dumnezeu să vă ție pe Sfinția Voastră, patriarșe, și să vă învrednicească de nespusa lui slavă, împreună cu sfinții, Amin.

7187 (= 1679) August 15 în Iași.

„Al Sfinției Voastre, patriarșe smerit

Dosofteiu, Mitropolitul Moldovei,

mă închin și sărut sfânta dreaptă

a Sfinției Tale*.

(Din *Analele Academiei Române*, seria II, tom. XXXIV, Memoriile secțiunii istorice.)

A.

Duminică la vreme de chindie, Prea luminatul Domn Ioan Constantin Basarab Voevod, având prepus pentru niște lucruri, ce le au adus întâmplările vremii de s'au făcut, cumcă să fie tăcut cu învățătura și îndemnarea noastră, și fiind Măria Sa îndemnat de niște obraze mari bisericesti și mirenești, pline de zavistii și de răutate, au trimis la noi cu poruncă mare pre duhovnicul lui, pre episcopul Nisis chir Mitrofan Thasitul, carele eră sfetagoreș dela mânăstirea Dionisiului, de ne-au zis, au să fac paretisis de bună voia mea și să-mi las scaunul să ies, au să mă scoață Măria Sa cu sila și să scrie la Țarigrad să mă și caterisească. Pentru care lucru mergând eu la Curte, Marți seara, și vorbind în taină cu Măria Sa, i-am zis: cumcă mă las de vlădicie de voea mea, și într'acel cias i-am dat și scris aceste 12 capete, carele însemnăm aici, ca să se afle la cei de pe

urmă spre aducerea aminte și să cunoască fiește cine și nevinovăția noastră. "Domnul au fost luminarea mea și Mântuitorul meu". (Psalm 27).

Această scrisoare ce o închin întru înțeleaptă socoteală Măriei Tale, mă rog ca unui Domn milostiv și iubitoriu de Christos, să o citești, când vei avea îndelête cu blândețe pentru dragostea prea blândului Christos și cele scrise să le socotești toate cu amăruntul, cu judecată dreaptă, că le vei afla adevărate și scoate din inima Măriei Tale ghimpul, că nu sunt (știe Domnul), precum mă socotești Măria Ta și precum mă vorbesc de rău împotrivniciei mei, și am nădejde pre Dumnezeu că se va descoperi dreptatea mea fără zăbavă, căci eu în nerăutatea mea m'am purtat, iar tu Doamne iartă-mă. Știu că vrăjmașii mei cuvânt fără de lege au aruncat asupra mea înaintea făcătorului meu de bine, carele ești Măria Ta, și la aceasta ce alta pociu zice întâiu fără numai:

1. De am viclenit pre Măria Ta, au casa Măriei Tale, au am vreun gând rău (încât va îndelung răbdă Dumnezeu să trăiesc pre pământ), au în viața Măriei Tale, au după petrecania a mulți ani ai Măriei Tale, să fiu eu sub legătură cea grea a afuriseniei; iar de nu să fie cei ce au grăit rău cătră Măria Ta (asupra nevinovatului) fără de lege în trufie și în defăimare.

2. A doua de am grăit, au în biserică (propoveduind cuvântul lui Dumnezeu), au afară în taină sau de față înaintea Măriei Tale, au și pe după dos vreun cuvânt carele să nu fie fost pre plăcerea Măriei Tale, l-am grăit din datorie, ca un păstor sufletesc, iar nu cu vicleșug, să te vatăm au trupește, au sufletește.

3. Eu aici în țară n'am venit de voia mea, nici de vreo sărăcie sau lipsă, nici mânăstirea Snagovului nu o am luat-o cu de-a sila; iară ce am lucrat în 7 ani ce am fost acolo (nu atâta din venitul casei cât din sudorile teței mele), lucrurile acelea mărturisesc la toți și măcar că Măria Ta nu pohtiai să es de acolo, iar

cine au fost pricinuitoarii eșirei mele vor da seamă înaintea lui Dumnezeu; iar încaileam am eșit cu cinste și nimenea nu mi-au luat seama, căci se vedea că am făcut și am adaos, iar n'am stricat, nici datorie am lăsat.

4. La episcopia Râmnicului puiu martor pre Dumnezeu, care cunoaște ascunsurile inimei, că nici în visul meu nu mi-am închipuit să mă fac archireu, cunoscându-mă pre mine mai păcătos și mai nevrednic decât toți oamenii pământului. Iar de vreme ce Dumnezeu, cel ce iconomisește toate spre mai bine, așa au vrut să ridice din pământ sărac și din gunoiu să înalțe meser pentru a-l pune pre el cu boiarii poporului său, eu ce puteam face? M'am supus Domnului și l-am rugat pre el. Am șezut și acolo 3 ani fără două luni; ce am lucrat și acolo (nu atâta din veniturile casei, cât iară din osteneala și sudoarea feței mele) iaste vederat tuturor. Eșirea mea de acolo n'au fost cu voea mea; eram odihnit cu atâta, și-mi ajungea din destul necazurile ce petreceam. Iar apoi am eșit cu cinste, și nici seama mi-au luat nimenea, nici datorie am lăsat, că așa ne au slujit vremea.

5. Mitropolia n'am luat-o cu sila, nici cu mite, nici cu rugăciuni. Facă mi Dumnezeu răsplătire, de va fi urmat vreuna, de acestea, ci așa au fost plăcut înaintea stăpânului Dumnezeu și au luminat pre Măria Ta și te-au făcut instrument la mijloc, de mi s'au făcut mutare dintr'un scaun într'altul. Și știind că această urmare iaste duhovnicească, am pus ostenele peste ostenele întru toate și am trudit din zi din noapte să înmulțesc talantul Domnului, pentruca să nu mă număr în rândul leneșei slugi și am silit după putința mea și după proasta ajungerea minții mele, de am lucrat în via Domnului, de nu ca cel dela al nouălea cias, măcar ca cel dela la unsprezecelea cias, și nădăjduesc că voi lua de la stăpân plata deplin, că este volnic pre al său. Și acestea câte am lucrat cu mâinile și câte

am grăit cu limba, cine va vrea să le socotească cu cuget drept fără părtinire și după Dumnezeu, nici una nu va află, ca să nu fie spre slava lui Dumnezeu, spre cinstea Măriei Tale, și spre folosul țerei.

6. Răutatea și zavistia din lume nici au lipsit, nici va lipsi, pentru căci iaste pornit omul din tinerețile lui spre cele viclene, și nu se părăsește a nu zavistui binele și cinstea altuia, și pentru aceea știu că se nevoiesc mulți, ca să strice cu vorbele lor célea otrăvicioase bunele tale moravuri și se silesc cu viclesug ca să te îndemne pre Măria Ta să faci celea ce n'ai făcut în tinerețe spre sufleteaca vătămare și spre clevetirea oamenilor.

7. Pre cei ce sunt pricina răutății îi știu cine sunt, cum mă știu însumi pre mine, unii de aicea și alții dintr'altă parte, cari sunt neschimbători din rău. Iar aș pohti să stau de față cu dânșii înaintea Măriei Tale și înaintea a mult norod, să arate cele neadevărate cu carele mă lupt în zadar; și măcar că mie nu mi se cuvine, ca unui arhieru, să grăesc pre nimeni de rău, nici să pârăsc, iar mi se pare că cu ajutorul lui Dumnezeu foarte tare s'ar rușină

8. Intre celelalte mozavirii și vânzări, ce-mi fac, ca luda pe Christos, au zis către Măria Ta cel ce au zis, cum să fiu făcut 24 de capete asupra Măriei Tale împotriva, ce și ce voi să fac întreabă pre părintele Nisis să spue acele capete ce zic, că i le-am cetit într'acel cias, ce au pomenit de iale, fiind de față și Odrianul; care capete eu vream să le arăt Măriei Tale tocmai de atuncea și să-ți cer voe să mă lași să i afurisesc de față pre cei ce le scornesc, dar n'au vrut să mă lase unii, iar de vei pohti Măria Ta să ți le trimeț să le citești, să vezi ce cinste îmi fac fiii mei cei sufletești și ce vorbesc pentru mine. Ci zicând eu aceluia ce ți le-au spus, cum că s'au lunecat și el cu firea ca toți oamenii și cum că toate le-am însemnate capete, și nevrând să i le citesc, că nici aveam vreme, nici îmi

cine au fost pricinuitoarii eșirei mele vor da seamă înaintea lui Dumnezeu; iar încaileam am eșit cu cinste și nimenea nu mi-au luat seama, căci se vedea că am făcut și am adaos, iar n'am stricat, nici datorie am lăsat.

4. La episcopia Râmnicului puiu martor pre Dumnezeu, care cunoaște ascunsurile inimei, că nici în visul meu nu mi-am închipuit să mă fac archireu, cunoscându-mă pre mine mai păcătos și mai nevrednic decât toți oamenii pământului. Iar de vreme ce Dumnezeu, cel ce iconomisește toate spre mai bine, așa au vrut să ridice din pământ sărac și din gunoiu să înalțe meser pentru a-l pune pre el cu boiarii poporului său, eu ce puteam face? M'am supus Domnului și l-am rugat pre el. Am șezut și acolo 3 ani fără două luni; ce am lucrat și acolo (nu atâta din veniturile casei, cât iară din osteneala și sudoarea feței mele) iaste vederat tuturor. Eșirea mea de acolo n'au fost cu voea mea; eram odihnit cu atâta, și-mi ajungea din destul necazurile ce petreceam. Iar apoi am eșit cu cinste, și nici seama mi-au luat nimenea, nici datorie am lăsat, că așa ne au slujit vremea.

5. Mitropolia n'am luat-o cu sila, nici cu mite, nici cu rugăciuni. Facă mi Dumnezeu răsplătire, de va fi urmat vreuna, de acestea, ci așa au fost plăcut înaintea stăpânului Dumnezeu și au luminat pre Măria Ta și te-au făcut instrument la mijloc, de mi s'au făcut mutare dintr'un scaun într'altul. Și știind că această urmare iaste duhovnicească, am pus ostenele peste ostenele întru toate și am trudit din zi din noapte să înmulțesc talantul Domnului, pentruca să nu mă număr în rândul leneșei slugi și am silit după putința mea și după proasta ajungerea minții mele, de am lucrat în via Domnului, de nu ca cel dela al nouălea cias, măcar ca cel dela la unsprezecelea cias, și nădăjduesc că voi lua de la stăpân plata deplin, că este volnic pre al său. Și acestea câte am lucrat cu mâinile și câte

am grăit cu limba, cine va vrea să le socotească cu cuget drept fără părtinire și după Dumnezeu, nici una nu va afla, ca să nu fie spre slava lui Dumnezeu, spre cinstea Măriei Tale, și spre folosul țerei.

6. Răutatea și zavistia din lume nici au lipsit, nici va lipsi, pentru căci iaste pornit omul din tinerețile lui spre cele viclene, și nu se părăsește a nu zavistui binele și cinstea altuia, și pentru aceea știu că se nevoiesc mulți, ca să strice cu vorbele lor célea otrăvicioase bunele tale moravuri și se silesc cu vicleșug ca să te îndemne pre Măria Ta să faci celea ce n'ai făcut în tinerețe spre sufleteaca vătămare și spre clevetirea oamenilor.

7. Pre cei ce sunt pricina răutății îi știu cine sunt, cum mă știu însumi pre mine, unii de aicea și alții dintr'altă parte, cari sunt neschimbători din rău. Iar aș pohti să stau de față cu dânșii înaintea Măriei Tale și înaintea a mult norod, să arate cele neadevărate cu carele mă lupt în zadar; și măcar că mie nu mi se cuvine, ca unui arhieru, să grăesc pre nimeni de rău, nici să pârăsc, iar mi se pare că cu ajutorul lui Dumnezeu foarte tare s'ar rușina

8. Intre celelalte mozavirii și vânzări, ce-mi fac, ca Iuda pe Christos, au zis către Măria Ta cel ce au zis, cum să fiu făcut 24 de capete asupra Măriei Tale împotriva, ce și ce voi să fac întreabă pre părintele Nisis să spue acele capete ce zic, că i le-am cetit într'acel cias, ce au pomenit de iale, fiind de față și Odrianul; care capete eu vream să le arăt Măriei Tale tocmai de atuncea și să-ți cer voe să mă lași să i afurisesc de față pre cei ce le scornesc, dar n'au vrut să mă lase unii, iar de vei pohti Măria Ta să ți le trimeț să le citești, să vezi ce cinste îmi fac fiii mei cei sufletești și ce vorbesc pentru mine. Ci zicând eu acelaia ce ți le-au spus, cum că s'au lunecat și el cu firea ca toți oamenii și cum că toate le-am însemnate capete, și nevrând să i le citesc, că nici aveam vréme, nici îmi

iaste drag să le mai auz, au zis către Măria Ta contrariul, Dumnezeu să facă plată fiește-căruia dintr'însi după faptele lor, eu sunt gata.

9. Iară pentru paretisis ce mi-au venit poruncă de la Măria Ta ca să fac, zic cumcă nu îndrăznesc, pentru făgăduialile cari dăm noi arhieriei înaintea lui Dumnezeu, când ne hirotonim (precum și cu mâna scriem în condică, după cum iaste rânduiala bisericească și iscălim înaintea celor ce vor să hirotoniască), să facem paretisis înșine noi de voia noastră, căci călcăm porunca și făgădueala; și Dumnezeu nu glumiaște, că zice Pavel: fiecare unde au fost chemat acolo să rămăe; iar pentru dragostea Măriei Tale, de ne vei porunci, vom face, pentru ca să nu socotești că-ți stăm împotrivă: numai fă Măria Ta socoteala dreaptă și cu frica lui Dumnezeu, de iaste cu dreptul să zică cineva unui om cu sila: despartă-te de muiarea ta și lipsește din casa ta și din toată agonisita ta, fără de nici o vină, pentru carele iaste zis (măcar că iaste împreunare trupească) unde Dumnezeu au împreunat omul să nu despartă; dar cu cât mai vartos să îndemne cineva pre un arhieriu să și lase eparhia, fără vină și fără de judecată, că iaste împreunare duhovnicească, carele are datorie până la vărsarea sângelui să nu-și părăsiască turma, după cum zice Christos: „păstoriul cel bun își pune sufletul pentru oi“; iar încă și eu pohtesc să fac voea măriei Tale, iar nu a mea.

10. Judecă Măria Ta, ca un Domn creștin, de iaste cu cale și de se cuvine să fiu lipsit, acuma la bătrânețele méle de amândouă: și de turma ce mi s'au încredințat de Dumnezeu, ca unui nevrednic, și de munca și osteneala tineréțelor méle, că zice sfânta Scriptură: nu vei pedepsi de două ori pentru aceeași. Și de vei află Măria ta, că iaste cu dreptate, fie numele Domnului blagoslovit de acum până în veci.

11. Iară de vei zice Măria Ta, pentru ce am îndatorit casa, de am făcut céle ce am făcut, am multe,

de mi s'ar țineă în seamă, carele nu sunt făr de cale, numai le las să zic, că am cheltuit ca la o casă a mea, cum cheltuiaște fiește cine la casa sa, și ca un păstoriu adevărat, iară nu ca un năimit care junghe și strică; și alta pre aceste vremi aș pohti să știu, cine nu iaste dator din câți ne fiarbem într'aceasta ticăloasă țară? Că întâiu și pre Măria Ta te auz totdeauna zicând: cumcă iaste datoare țara cu două-sute și mai multe de pungi. Oare acea datorie Măria Ta o faci, au întâmplările vrêmei? Adevărat întâmplările vrêmei. Și acestea au adus și pre alții și pre mine la datorie; iar mă rog Măriei Tale să nu rămăiu într'aceasta, nici să fiu lipsit de mila Măriei Tale.

12. Intre altele se cuvintează și aceasta, cum că sunt străin și nu s'au cuvenit să fiu eu mitropolit. În Christos suntem toți una; și apoi n'am fost numai eu episcop și mitropolit străin în Țeara Românească, ci au fost și alții mulți, precum se văd în condice, și precum se politicaște în toată biserica, precum au stătut și alți Domni din țeară și străini, ca și în toată lumea; că Dumnezeu au făcut lumea slobodă pentru toți și un lucru ce nu se face, nici se strămută la o biserică de cele proaste, sau la o mânăstire pentru carele nu iaste hotar bisericesc, iară de se va și întâmplă vreo pricină sau dreaptă sau nedreaptă, răpștesc cei mai mulți și zic că iaste păcat, dar cu cât mai vârtos să se strămute capul bisericii a vreunei eparhii și să nu se vatăme multe suflete, și să nu urmeze multe lucruri necuvioase, precum vedem că se fac în bogate locuri; și cum că poți Măria Ta să faci ce vei vrea după pohta Măriei Tale, iaste lucru adevărat, iar eu încă zic să fac și după pohta lui Cristos. De mă ții cu tot dinadinsul greșit Măriei Tale lăsați și se va lăsa vouă.

Acestea spre îndreptarea mea le scriu, în dreptate și în adevăr, iar din ce am zis înaintea Măriei Tale nu voi eu eși. Fie după cum pohtești, și Dumnezeuul păcei să fie cu Măria Ta.

B.

*Duminecă la Fevruarie 3 zile.**Răspunsul ce am dat a doua oară.*

În toate cuvintele tale adu-ți aminte de cele de urmă ale tale și în veci nu vei greși.

Iarăși și a doua oară fac supărare Măriei Tale cu această puținică a mea cucernică scrisoare și zic cuvântul lui David: „Mâniați-vă și nu greșiți célea ce ziceți întru inimile voastre“; și ia sama (pentru dragostea lui Christos) acestor scrise cu gând drept. Și de pohtești ca să fii Măria Ta odihnit și fără vătămare sufletească, și să fii și eu mulțumit, mă rog, ține cumpăna judecății drept și nu lăasă să-ți spurce unii și alții auzurile cu vorbele lor cele otrăvicioase, că zice David: mincinoși filii oamenilor în cumpene a face strâmbătate. Măria Ta, când ai trimis la mine pre părintele Nisis, mi au zis chiar în față, au să fac, după cum îmi poruncești Măria Ta, paretisis de voia mea, au peste 15 zile vei face Măria Ta precum vei ști, de mă vei scoate cu paguba mea și cu rușine.

Eu încă, pentrn ca să nu mă arăt către Măria Ta iubitoriu de scandale, și să potolesc mânia măriei Tale, am zis către Sfinția sa, că voiu face după cum poruncești, și voiu veni la Măria Ta, precum am și venit. Și într'acel cias mi am dat cu cucerire toată voința mea înaintea Măriei Tale și prin glas viu și în scris. Socotind că după ce vei ceti Măria Ta acélea 12 capete, ce am scris într'acea foiță ce ți-am dat, te vei răsândi și vei lăasă pre Irod (carele te îndeamnă să

faci aceasta) ca pre un mincinos, că nu știe a cânta aliluia, și nu vei intră în păcat cu mine, și în clewetirea a toăteii lumi; iar de vrême ce văz că te nevoiești Măria Ta cu tot dinadinsul să o isprăvești aceasta, iarăș zic că nu voiu eși din porunca Măriei Tale. Numai mă rog Măriei Tale să-ți faci milă de bătrânéțele méle și de neputințele ce am, și precum te au luminat Dumnezeu de ai aflat chiverniseala acelor trei pungi (precum mi au zis Nisis) să afli și celorlalte 4, și să-mi iai zapisele de la datornici, să mi le dai în mâna mea și așa voiu face și eu scrisoare dela mâna mea de paretisire și aceasta nu pentru alta fără numai ca să ia sfârșit scandalile, carele vei fi socotind Măria Ta, că doară să trag despre mine; și așa vei fi și Măria Ta fără păcat și eu mulțumit și odihnit; și cel ce va fi în urma mea va fi pre lége și nu fără de lege; pentru căci atuncea mă voiu lăsă de voia mea, iar într'alt chip veri cu ce mijloc voiu eși, nu va fi nici se va putea numi cel de pre urma mea pre lége, că de se va face și catherisis, după cum înțelégem, va fi ca aceaia ce au făcut acum lui Alexandrias; ci și aceaia nu iaste catherisis, ci batjocură biséricii lui Dumnezeu și sfintelor taine; pentru care lucru cel ce lăcuiăște în ceruri va râde de dânșii și Domnul va batjocori pre ei. Iar Măria Ta fă ca un Domn creștin și milostiv și nu mă lăsă să es obidit și cu lacrămile pe obraz, că va fi păcat; și precum nu te pripești la céle politicești a face răsplătire pentru cinstea domniei, așa nu te pripi nici la céle biséricești pentru cinstea lui Dumnezeu, că răul a face iaste lesne, iar a se

desface iaste cu nevoie. Iți mai ia seama de aceasta, și Dumnezeu să te lumineze să faci ce ar fi mai cu cinste și mai de folos, a căruia nespūsă milă rugăm să fie pururea cu Măria Ta.

Obiditul rugătoriu al Măriei Tale
A(ntim) Ung(rovlahias.)

(*Didahiile* Mitropolitului Antim Ivireanul, București 1888 pp. 97—106)

VI

a) **Del Chiaro** ambasadorul venețian contemporan despre Antim.

„Erà înzestrat cu daruri așa de rari, știind să facă într'un chip minunat orice fel de lucru de mână, mai cu seamă săpături, desemnuri și broderii. Am văzut săpături în lemn, cât și în aramă, pentru trebuințele tipografiei, făcute de conducătorul ei, Antim“.

b) **Alexandru Odobescu** despre Antim.

„De câteori va voi cineva să deschidă cartea suvenirilor literare ale nației române, numele lui Antim tipograful se va prezenta cu onoare printre cele dintâi. Istoria propășirii noastre naționale îl va aminti în veci cu laude și-i va acorda în tot timpul glorioasele prerogative, ce se dau acelor care știu a se pune în capul luminării unui popor“.

(N. Dobrescu, *Antim Ivireanul* (Biblioteca societății „Steaua). București 1910 p. 64 și 84).

Kamam̃. Δ. Χριστοσι. γε. κη. γ. γε.
Zam̃u. Δ. unca mi. moxina. Ep̃m̃.
m̃m̃t̃at̃at̃iñ p̃ia m̃t̃õoñp̃e. m̃m̃p̃ia.
C̃õm̃p̃õm̃. ñõi. R̃. S̃.

Nimf̃ annosia.

- + a. Kam̃u ãt̃ m̃m̃iñẽõ Za C̃iõ annosia.
E. X̃. S̃.
- + a. Kam̃u ãt̃ p̃p̃õs̃ Zam̃ũã Ẽ annosia.
ñõi. ñ. S̃.
- + a. Kã ãp̃p̃ẽõ s̃ã h̃m̃m̃õỹ. p̃. ãñ. S̃.
- + a. Kã ãp̃p̃ẽõ s̃ã h̃m̃m̃õỹ. ã. ũñ. S̃.
- + a. Kam̃u ãt̃ m̃m̃iñẽõ p̃p̃im̃m̃ Za
annosia. p̃. S̃.
- + a. Kam̃u ãt̃ Nimf̃õs̃õ Za C̃iõ annosy.
p̃. S̃.
- + a. Kam̃u ãt̃ Nimf̃õs̃õ. Nimf̃õ annosy.
p̃. S̃.
- + a. X̃p̃ĩs̃ ãt̃ Nimf̃õs̃õ ĩñĩ m̃m̃ĩ. s̃ã Za
C̃iõ annosia. p̃. X̃. S̃.
- + a. Kam̃u ãt̃ Nimf̃õs̃õ ñẽd̃ annosia.
p̃. S̃.
- + a. Kam̃u ãt̃ Nimf̃õs̃õ ñẽd̃ annosia.
p̃. S̃.
- + a. X̃p̃ĩs̃ ãt̃ ãp̃p̃ẽõs̃õ C̃iõ m̃m̃ĩ. s̃ã
ñẽd̃ C̃iõ annosia. p̃. S̃.
- + a. Kam̃u ãt̃ ãp̃p̃ẽõs̃õ Za C̃iõ annosia.
p̃. S̃.

VIII.

Testamentul mitropolitului Antim Ivireanul și dispozițiile luate de el cu privire la mănăstirea Tuturor Sfinților, azi biserica Antim.

Predoslovie.

Nici un lucru nu este atâta de primit înaintea lui Dumnezeu, ca facerile de bine, ce se fac la săraci și la sfințele biserici și pentru aceasta vedem în sfânta evanghelie, cum că Domnul nostru Isus Hristos pre alții nu face moșteni cereștii sale împărății, fără numai pre cei ce au făcut facere de bine întru această lume, adecă pre cei ce au miluit pre cei săraci, au săturat pre cei flămânzi, au adăpat pre cei setoși, au îmbrăcat pre cei goli, au mângăiat pre cei străini și au căutat pre cei bolnavi și închiși; drept acela și fericitul Pavel fiind de Dumnezeu învățat, știind cumcă aceste bunătăți mijlocesc creștinilor mântuire sufletească, ne învață la 13 capete către Evrei, acestea să avem pururea întru pomenire și să le facem cu osârdie (zicând) și facerile de bine și împărțășirea să nu uitați, că cu jertfe ca acestea să îmblânzește Dumnezeu. Deci, cu această socoteală și eu smeritul mitropolit al Ungrovlahiei Antim Ivireanul, pentru ca să fac puțin folos sufletului meu și să aibă pomenirea mea de toate zilele și în viață și după moarte, m'am apucat de am înălțat din temelie acest sfânt lăcaș în slava lui Dumnezeu și întru cinstea tuturor sfinților și cu acea puțină agonisită, ce mi-au dăruit mila lui Dumnezeu și am câștigat și eu cu multe osteneli și cu sudoarea feței mele, am săvârșit'o și am înfrumușețat'o, precum se vede, și am hotărît și puțin venit după putința mea întâiu pentru ca să aibă casa lui Dumnezeu cuviincioasa ei podoabă și chiverniseală. A doua pentru ca să aibă și săracii oarecare ajutor și mângăere. Și a treia, pentru ca să aibă îm-

preună cu mine deapururea pomenire câți vor milui casa aceasta, dar de vreme ce binele nu este bine dacă nu se face bine, pentru aceasta am hotărît, aceste capete, ce scriem în dos, să stea nestrămutate, pentru ca să se tacă pururea chiverniseala cu frica lui Dumnezeu, cu înțelepciune, cu socoteală și cu bună rânduială, după dreapta noastră socoteală, ce am avut dintru început și după cum o pohtește și legea bunei chiverniseli.

Așezământul tuturor lucrurilor și orânduinelor ce va smerenia noastră să facă neconținut și neschimbat în toți anii la biserica noastră aici în București ce am zidit în slujba lui Dumnezeu întru cinstea tuturor sfinților.

CAP. 1.

Pentru să nu fie mânăstirea supusă.

Această sfântă biserică, ce am zidit în slava lui Dumnezeu și întru cinstea și pomenirea tuturor sfinților, fiind roada ostenețelor mele celor multe, o am dat și o am închinat cu multă plecăciune și cucerie marelui Dumnezeu și Mântuitorului nostru Isus Hristos și o am supus ca pe o începătură sfântă sub acoperământul și stăpânirea lui, ca celuia ce este stăpân a toate; drept aceia cu hotărâre desăvârșit voim să fie slobodă, nesupusă și nestăpânită de nici un fel de obraz, nici de Domnul țării, nici de arhiereul carale va fi după vreme, nici de vreunul din boiari. iară de va îndrăzni cineva (veri cu ce mijloc, pentru vreo pricină ce va naște mintea lui) au din ciata bisericească, au din ciata mirenească, să o supue pre dânsa și să o închine undeva, au de ale ei ceva, unul ca acela să

fie afurisit și neiertat, și în acest veac, și în cel viitor, de Domnul Dumnezeu atotțiitorul și supus veacinic anatei și la înfricoșata zi a judecății să aibă părși pe toți sfinții.

CAP. 2.

Pentru egumen.

Să se chivernisească mănăstirea și pe dinlăuntru și pe din afară la toate trebile ei de singur egumenul, carele va fi după vreme cu întreaga socoteală, cu bune cumpătări și cu frica lui Dumnezeu, având grijă pururea să se uite cu ochi deșteptați la folosul și sporul ei, la care trebi fără de preget și fără de lenevire, să aibă a să împreună adesea și adică a luă statul și învătura acelor 5 epitropi ce am rânduit mai jos, pentru mai multă adevăriniță și întemeiere, că sunt mai buni doi decât unul zice Hristos.

CAP. 3.

Pentru epitropi.

Ajutorul egumenului, pentru buna chiverniseală mănăstirii și a tuturor veniturilor ei, hotărîm să fie epitropul din ciata neguțătorească, pre care i-am ales noi înșine de bună voia noastră și i-am așezat și sunt aceștia: jupân Neacșul, staroste, jupân Nika, zaraful, jupân Manul a lui Apostol, jupân Gheorghie abagiul sin Vasilie și jupân Șerban sin Grozei, cari să aibă datorie de două ori într'un an la sfântu Gheorghie și la sfântu Dimitrie să fie ostenitori pentru dragostea lui Dumnezeu și bisericii, să meargă să cerceteze pe egumenul și să-i ia seama pentru tot venitul și cheltueala casei și să însemneze într'un catastih stătător venitul și toată cheltueala pe scurt și cu înțelegere, pentru ca să afle însemnarea aceasta în fiește care an, dintre care

se va putea înțelege sporul și paguba, și de vor cunoaște epitropii că din nechiverniseala egumenului se face vreo pagubă casei, îi poftim în Domnul cu dragoste frățească să mijlocească în tot chipul să îndrepteze lucrul acela, ca să nu să facă pagubă și să învețe pe egumenul pentru sporul casei, iară de vor vedea care cumva epitropii că egumenul acela nu s'au supus dreptății nici acelor învățături, ci iarăș prin nechivernisirea lui s'au mijlocit casei și al doilea an pagubă, atuncea să aibă epitropii voce cu știrea Domnului și a mitropolitului țării să-l scoată de acolo, și să pue pe altul, carele se va supune dreptății și lui să i se ia seama până într'un cap de ață, și ce pagubă se va cunoaște că va fi făcut, să-l facă, și fără voia lui, cu știrea Domnului și a arhierelui, să pue la loc și în cât să se pedepsească ca o slugă leneșă și vicleană, care a îngropat talantul domnului său, și ca un fur de sfinte, și răpitor și năpăstuitor al săracilor, pentru ca să vază și alții să se îndrepteze căci noi am hotărît, acel venit al casei să fie al săracilor, precum însemnăm mai jos și să aibă datorie dumnealor să cerceteze cu tot dinandinsul, să vază face egumenul acea milă neconținut, precum s'au hotărît au ba, pentru căci se cuvine egumenul să fie păstoriu, iar nu năimit, pentru care lucru îi poftim pe dumnealor ca pe niște fii iubiți să facă această osteneală și să săvârșească cu nevoiește câte noi am hotărît, pentru ca să câștige fiește carele pentru osteneala sa plata cea vrednică dela Dumnezeu.

CAP. 4.

Pentru călugări.

În mănăstire, în curtea dintâiu, să se afle lăcuitori cu șezământul pentru slujba bisericii, egumenul, doi ieromonahi greci, cari să fie în strana cea mare să cânte slujba grecește, un diacon, un eclisiarh monah,

au și ieromonah de se va întâmplă, un paraclisiarh, un chiliaș pentru slujba egumenului, un cântăreț de va fi călugăr, au și mirean neînsurat, și de se va întâmplă cineva din iubitorii de Hristos creștini vreun om de cinste, au din ciata boierească, au din ciata ne guțătoarească, să se îndemne de voia lui să pohtească viața călugărească, și va vrea să lăcuiască în mănăstire, să fie primit.

În a doua curte un chelar călugăr, un magupez: doi feciori neînsurați de slujbă, doi argați, un grădinar, un vizitiu, un țigan cu un copil pentru treaba cuhniei; iar de vor cunoaște egumenul și episcopii, că nu se va putea chivernisi casa cu atâtea slugi să mai puie pe cât vor socoti că vor trebui și fiește carele să aibă hrana sa din casă și simbria după cum s'ar socoti că ar fi mulțamiți.

CAP. 5.

Pentru preoți.

Doi preoți de mir voim să fie la biserică în strana cea mică să cânte slujba românește, pentru că fiind biserică cea veche mai înainte de mir și zidindu-se aceasta n'am vrut să i lipsim pre acei preoți din mahala pentru mângâerea lor și pentru odihna mahalagiilor și li s'au rânduit să ia simbria fiește carele de an câte trei lei, șase chile de pâine pentru mâncare, însă din venitul bisericii ei să n'aibă treabă a lua nimica, nici de la un fel de slujbă ce se săvârșește în biserică, fără numai să ia de sărindar fiește carele câte un taler.

CAP. 6.

Pentru învățatura copiilor.

La trei copii săraci, ce vor să învețe carte, să li se dea câte șase bani pe zi de mâncare, și la Paști câte o dulamă de abă de 2 zloți și câte un ișlic și câte o

păreche de cisme, și acești trei copii să nu fie mai mici de 10 ani, nici mai mari de 15 ani; și această milă să li să facă până în patru ani; că într'atâta vreme poate să învețe și slovenește și rumânește și apoi să se puie alții la loc, iar de va vrea vreunul să se facă călugăr, și va pohti să rămâe în mânăstire, să fie primit și când vor eși dela învățatură să le dea egumenul câte o scrisoare la mână, ca cine va vrea dintr'înșii să se însoare. când îi va veni vremea, să i dea cincispreze taleri să i fie la nuntă ajutor, iar după aceia de va vrea cineva dintr'înșii să se și preoțească, când va fi ciasul acela, să i se dea deosebit alte 13 taleri: opt taleri să-i dea să se hirotonisească diacon și preot și cinci taleri să-i rămâie lui să facă el însuș un sărindar, și să pome-nească pre Domnul carele va fi, și aceste 5 nume: Ioan, Maria, Macarie ieromonahul, Teodosie arhierul și Antim păcătosul arhieru. Inșă pre acești copii să aibă datoria unul dintr'acei doi preoți de mir, care va fi mai procopsit, să învețe carte și alte rândueale ale bisericii, după cum s'au așezat în toița cea de învățatură și pentru osteneala lui să i se dea din casă pentru trei copiii taleri 20; și acești copii să păzească în toate zilele biserica la vecernie, la otrenie și la liturghie, pentru ca să învețe frica lui Dumnezeu și rândueala bisericii și cărțile de învățatura copiilor să fie din casă.

In știință să fie și aceasta: după ce vor trece doi ani să întrebe preotul pe copii, de va vrea cineva dintr'înșii să se facă preot, să-l învețe rândueala preoției, iar de se va întâmplă care cumvâ dintr'acei copii vreunul să nu șadă la învățatură, până se va împlini hotărârea acelor 4 ani, aceluia să nu i se facă acea milă rânduită, ce scrie mai sus, adecă să nu i se dea scrisoare ca să vie să ceară cei 15 taleri și cei 13, și cum va eși acela, îndată să pue altul în loc.

CAP. 7.

Pentru îngroparea celor morți.

Când va muri vreun sărac, sau vreo săracă, de cei ce au obiceiul unii de-i poartă pre ulițe și cer milă, de care lucru necuvios râd neamurile, și pentru ca să lipsească acest obicei rău, am rânduit să se cheltuiască din casă trei sute de bani, cu două sute de bani să cumpere lumânări și pânză și altele ce ar trebui, iar o sută de bani să-i ia preotul acela la care biserică se va îngropa acel sărac, să-i facă căzuta pogrebanie și 3 liturghii: a treia zi, a noua zi și la 40 de zile, iar preotul care nu va face acele liturghii să aibă a da seama la ziua cea înfricoșată a judecării.

CAP. 8

Pentru mila celor închiși și săracilor.

În 52 de Sâmbete și de Dumineci, ce sunt într'un an, să se dea la pușcărie Sâmbăta câte 20 de bani, și Dumineca la săraci câte 13 bani, însă săracii să nu vie tot unii, ci pe rând, unii într'o Duminecă și alții într'alta, și pentru ca să nu se facă învăluială, să-i însemneze pre toți săracii într'o foiță și să i hotărască câte 13 să vie într'o Duminecă să-și ia banul; fac taleri 12 bani 16.

CAP. 6.

Pentru îmbrăcămintea celor goli.

La Joi mari să dea la trei săraci câte o dulamă de abă de un leu și la trei fete sărace câte o roche de

taleri 8 și câte o pereche de cisme de taleri 1 care fac taleri 9 și acestea să nu se dea tot la unele, ci să se facă într'acel fel ce scriem mai sus pentru săraci.

CAP. 10.

Pentru măritatul unei fete.

În toți anii, a doua zi de sfântul Dimitrie, să se dea unei fete sărace, care va vrea să se mărite atunci, la nunta ei taleri cincisprezece, însă aceasta să fie atară din cele trei fete, ce scriem mai sus, și aceasta să se facă cu acest mijloc, adică: în trei Dumineci mai înainte de zi, să aibă datorie egumenul să zică în biserică în vileag, întru auzul tuturor, ca cine va fi acea fată să se mărite să vie să-și spue numele, iar de s'ar întâmplă care cumva să vie trei sau patru, pentru ca să nu se face gâlceavă, nici să fie bănuială la mijloc, să arunce sortii și cării îi va cădeă, aceea să-i facă egumenul scrisoare la mâna ei, și când va vrea să se mărite să vie să-i dea acei bani.

CAP. 11.

Pentru chiverniseala celor străini.

La trei străini dintr'altă țară, când s'ar întâmplă să vie întâiu aici în țară pentru milă, trei zile să aibă căutare din casă de mâncare și de băutură, și a treia zi să li se dea câte 30 de bani, însă alții să nu vie peste dânșii, și după trei zile să meargă într'altă parte, să și caute de sărăcie și de nevoia lor: care fac pe an taleri 78.

CAP. 12.

Pentru candelile.

Trei candelile să arză pururea neconținut: ziua și noaptea, una la sfântul prăstol înaintea sfântului Agneț, a doua la icoana tuturor sfinților, și a treia la icoana celor patru sfinți, adică a lui sf. Nicolae, a lui sf. Antim, a sf. Alexie, omul lui Dumnezeu și a sfintei Agati.

CAP. 13.

Pentru cei patru sfinți și pentru sărindar.

Hotărîm și voim să se facă în toți anii neștrămutat, cu cinste, slujbele celor patru sfinți din icoana ce stă în strana cea mică și milosteniile ce s'au rînduit la săraci la Septemvrie în 3 zile să se facă colivă frumoasă pentru sfântul Antim și o făclie de o oacă să se facă și să se puie înaintea icoanei, să se împartă și la 40 de biserici câte un ort, să facă preoții liturghie și să pomenească pre Domnul carele va fi, pre arhiereul și aceste 5 nume; Ioan, Maria Macarie ieromonah, Teodosie arhiereu și Antim păcătosul arhiereu, pentru căci îi facem în toți anii slujba împodobită ca unui patron și tiz numelui nostru, la Decemvrie în 6 zile să se facă colivă frumoasă pentru sfântul Nicolae și o făclie de o oacă să se puie înaintea icoanei și să se împartă la săraci 40 de bani, pentru căci fiind biserica de lemn, în care se prăznuia și stricându-o am făcut biserica într'altă parte pentru neîndemâna locului. La Februarie în 5 zile în ziua sfintei mucenițe Agati, să se îmbrace o fată săracă cu ie, cu roche, cu cisme, cu brâu și să i se dea și 30 de bani, însă această fată să fie afară din cele trei fete ce s'au rînduit să se îmbrace la Joi mari, și afară din ceia ce va să se mărite

și să cheltuească la aceasta taleri trei, pentru căci în ziua pomenirii sale prin descoperirea dumnezească am hotărît să zidim biserica. La 31 zile ale lui Martie, în ziua sfântului Alexie, omul lui Dumnezeu, să se îmbrace un sărac cu cămașă, cu izmene, cu dulamă, cu nădragi, cu cisme, cu ișlic și cu brâu, să i se dea și 30 de bani. Acest sărac să fie afară din cei trei ce s'au rânduit să se îmbrace la Joi mari, la acestea să se cheltuească taleri 4 pentru, căci în ziua pomenirii sale m'am hirotonit arhiereu, drept aceea s'au așezat câte patru sfinți aceștia să aibă fieștecare slujba sa cu cinste la vremea sa pentru mântuirea sufletului nostru.

CAP. 14.

Pentru liturghii.

În luna lui Noemyrie, de nu-i va fi începutul de Luni, ci va fi Marți au Mercuri, au în celelalte zile, să lase acea săptămână și să înceapă de Luni să facă sfânta liturghie.

Luni, pentru toți dascălii și învățătorii mei și să împartă la săraci 40 de bani.

Marți, pentru toți duhovnicii mei câți m'au duhovnicit în viață să dea și la săraci 40 de bani.

Mercuri, pentru toți câți mi-au fost cunoscuți într'această lume, și pentru toți prietenii și făcătorii mei de bine, să dea și la săraci 40 de bani.

Joi, pentru toate slugile câte ne-au slujit în viață, atâta mireni, cât și călugări să dea și la săraci 40 de bani.

Vineri, pentru toți cei ce i-am amărît, au i-am necăjit, au îi voi fi năpăstuit, au îi voi fi grăit de rău, și să împartă și la săraci 40 de bani. Această slujbă și această milostenie las cu blestem să să facă neconținut în toți anii până va sta biserica.

CAP. 15.

Pentru simbria slugilor și petrecația lor.

Las cu mare blestem, ca cine va sluji la această casă, veri om bun va fi, veri rău, nici cu un mijloc să nu i se oprească simbria, pe cât va fi slujit, au de va eși el de bună voia lui, cu vreme, sau fără de vreme, au de-l va goni egumenul: ci să aibă a-i dà peste ce-i va face simbria, 1 taler mai mult, și 3 pite să i fie de cale, iar de se va întâmplă vreunua dintr'ânșii să moară, să aibă datorie casa să cheltuească bani 300 să-l îngroape, și să i facă și 3 liturghii fără bani, a treia zi și a noua zi la 40 de zile, iar lui ce-i va rămânea simbria să nu-i fie plătit casa, au din hainele lui, au verice i-ar rămânea mult puțin, las cu blestem să nu să oprească nimic în casă, ci să se dea, au la părinții lui, de va avea, au la rudeniile lui, să facă cu ele ce vor vrea; au de nu va avea pre nimenia să se dea toate la săraci pentru sufletul lui, fără numai de va vrea el să lase al său de bunăvoia lui casei, iar tot să lase și părinților lui ceva de va avea, au rudelor lui, pentru ca să nu răpștească asupra casei.

CAP. 16.

Pentru cei ce vor milui casa.

Pentru cei ce vor milui această biserică, au cu moșii, au cu bani, au cu arginturi, au cu dobitoace, au veri cu ce fel de miță, să se scrie numele lor în pomelnicul bisericii și în toate sâmbetele peste an, să se facă parastas cu colivă, să se pomenească morții tuturor: și la parastras să se cânte canonul morților dela octoih ce este pe glas 8 și în toate lunile într'o Joi să se facă liturgie pentru cei vii, pentru că și ei sunt

ctitori de vreme ce au miluit biserica, și în ziua ce va muri să i se facă o liturgie fără plată.

CAP. 17.

Pentru tipografie.

Când vor lucrà tipografiile, au cea grecească, au cea rumânească, au cu bani străini, au cu banii casei, să aibă a luà tipograful carele va fi, împreună cu feciorii lui câți va avea de lucru, de coală plata lui taleri 3, și să ia și 10 cărți cu hârtia stăpânească și feciorii câte o carte, însă plata coalei să fie taleri 6; ci pre jumătate să ia tipografii simbria lor, și pre jumătate, să rămâe pre seama casei, și de s'ar strica ceva de ale tipografiei, să fie datoare casă să le dreagă, iar nefiind la mijloc nici lucru străin, nici al casei, și va vrea tipograful cu cheltueala lui să tipărească vreo carte: să aibă voe cu știrea egumenului și a epitropilor să tipărească, și din câți bani va luà de pe acea carte, să aibă datorie să dea bisericii al patrulea ban, însă să nu îndrăznească tipograful să tipărească vreo carte împotriva bisericii și a legii noastre, măcar de i-ar da pe coală câte 100 de galbeni de aur, iar de va călca porunca să fie al anatemei, și de se va înțelege că au făcut una ca aceasta, să se dea știre Domnului să-l pedepsească cum va ști mai rău; las cu blestem și acesta, să aibe datorie tipograful să învețe meșteșugul tipografiei unul după altul, pentru ca să nu piară acest meșteșug din țară, nici să se părăsească lucrul cărților, pentru folosul țării și pentru ajutorul casei.

CAP. 18.

Pentru bibliotecă

Câte cărți am lăsat în biblioteca noastră, atât grecești cât și rumânești, după cum scriu în catastihul

bisericii, las cu blestem să nu îndrăznească să ia cineva vreuna să o înstrăineze, iar de va trebui cuiva să ia vreuna, au să citească pre dânsa, au să o scrie, au să caute ceva într'înşa, fără răvaş iscălit dela cela ce o cere, cu făgăduială cum că o va trimite înapoi şi cu vreme hotărâtă, să nu se dea : şi să poarte grijă să o ceară.

CAP. 19.

Pentru înnoirea hrisoavelor.

Să aibă datorie egumenul, la toţi domnii şi la toţi vlădicii ţării ce s'ar întâmplă să fie după vremi, să se roage să-i înnoiască cărţile cele de poruncă şi de milă, pentru această rândueală şi legătură ce s'au făcut la această biserică, care cărţi împreună cu toate zapisele de moşii, de vii, de ȝigani şi de altele ce ar mai putea câştiga casa, din voinţa lui Dumnezeu, şi din mila creştinilor : să se scrie fieştecare carte sau zapis, în vreme ce s'ar câştiga, în cartea cea mare ce lăsăm să fie ca o condică pentru această treabă. pentru ca să nu se strice, nici să piară şi la fieştecare Domn să mijlocească egumenul să i să pecetluească cu pecetea cea mică domnească, verice zapis ar câştiga în fleşte care vreme, şi să va aşeza într'acea carte, că de se va întâmplă care cumva să piară vreun zapis, să se poată îndreptă acel lucru ce va fi fost scris într'însul, cu acel zapis ce va fi scris în carte, fiind pecetluit cu pecetea domnească.

CAP. 20.

Pentru lăcuirea arhierilor.

Când se va prosti ¹⁾ vreun mitropolit al ţării de vladicie, sau vreun episcop de episcopie şi va vrea să

¹⁾ Paretisi, demisionă.

lăcuiască la acea biserică, să aibă voe să șază și să-și aibă căzuta cinste întru toate și cu chiverniseala pentru hrana lui cu patru slugi, și doi cai să-i fie din casă însă de obiceiurile bisericii și de hotărârile ce s'au făcut să nu să atingă, nici să mișce vreuna, că această căutare ce s'au rânduie să se facă, nu că doară punem casa să i fie datoare, ci o facere de bine pentru evlavie.

CAP. 21.

Pentru poclonul vlădicăi.

Pentru care frate va rândui Dumnezeu să fie păstor aceștii țări, îl pohtesc în Domnul cu dragoste frățească, să-i fie milă de această casă și să fie pururea sprijinitor și păzitor întru toate, ca să nu se strice aceste obiceiuri și legături ce am făcut, ci toate să stea nemîșcate pentru ca să-l păzească Dumnezeu cu rugile tuturor sfinților, cu pacinică stare întru apostolicescul lui scaun și-l rog să facă osteneală în toți anii, să facă sfânta liturghie în ziua praznicului și a doua zi, și să aibă poclon în ziua praznicului un covor de taleri 10; și a doua zi taleri 10; și o mahramă cu sârmă de taleri 5; și unui preot vlădicesc, și doi diaconi să li se dea în ziua praznicului și a doua zi, popei: 1 leu, și unui diacon 1 zlot, și altui diacon 1 taler: iar de nu-i va da îndemâna sfinției sale să facă această osteneală, să n'aibă datorie biserica să dea acești bani, încă și să aibă egumenul datorie, într'un an de patru ori să ducă poclon mitropolitului țării, la Crăciun, la Paști, la sfântu Constandin și când îl va chema la hramul bisericii: câte 1 oacă de cafea, și câte o oacă de zahăr, au de se va întâmpla să nu se afle de acelea, să ducă altceva, să plătească prețul aceloră. Așijderea să aibă a da egumennul din casă poclon mitropolitului la sfântu Dimitrie, pentru cei doi popi de mir ce vor fi de paza bisericii, doi galbeni de aur.

CAP. 22.

Pentru cercetarea bolnavilor.

Să aibă datorie egumenul, iaromonașii și preoții, când va cădeă cineva în boală au de ai casei, au măcar și străin, care vor fi mahalagii la această biserică, sau și dintr'altă parte, au parte bărbătească, au parte muierescă, îndată să meargă să l cerceteze, au să trimiță din preoți pre unul carele va fi mai de ispravă și cu cuvinte de mângâiere să-l îndemne să se ispoveduiască, să și facă maslu, să se cuminice și să și facă diată pe mult- puțin ce ar aveă; însă diata să se facă după isvodul ce lăsăm și cu acele mijloace ce scrie într'însa, pentru ca să rămăe și sufletul lui nevătămat și rudeniile lui fără gâlceavă: iar nu cu făfărie pentru niscai lăcomii, sau cu vreo pizmă, precum vedem că fac mulți, însă să-l îndemne pe bolnav veri cu ce mijloc ar puteă, să lase la mitropolie dintru al său ceva, după cum îi va fi puțința, că așa să cuvine și este cu dreptul, de vreme ce este mitropolia mumă tuturor bisericilor, și a toată politiei. Această cercetare pentru grija sufletelor, să se facă și la țigani și țigance și la copiii lor, că vor avea osândă de nu-i vor cercetă, de vreme ce sunt și ei botezați, în numele sfintei troițe și sunt creștini ca și noi.

CAP. 23

Pentru pogrebania egumenului.

Egumenul care va fi după vremi, de va fi având niscai bani ai lui, au mulți, au puțin, agonisiți dintr'altă parte până a nu să legă cu casa aceasta, de va face socoteală dintru a lui bunăvoință, la petrecania lui, să lase acei bani casei pentru odihna vieții lui, ce au avut într'însa și pentru pomenirea lui ce i s'au

rânduit să i să facă după moarte, bine va face, iar de va vrea să-i dea milostenie într'alte părți, s'au să-i lase rudelor lui, de va fi având, să aibă voe cu al său să facă ce va vrea, numai din banii casei să nu fie, căci va avea osândă și păcat, că nu i-a făcut casa nici un rău în viață, nici îi va face după moarte; precum el însuș, va cunoaște de pe aceste scrise, de va fi om bun și creștin, iar la pogrebania egumenului să aibă datorie acei 5 epitropi să se roage mitropolitului țării să facă osteneală cu 12 preoți, pre care îi va vrea sfinția sa, și cu doi diaconi, să meargă să facă pogrebania egumenului și să se ea osteneala sfinției sale din casă patru galbeni de aur, și o măhramă cu sârmă și preoților câte 1 zlot, și diaconilor câte 2 orți; și să aibă datorie epitropii până se va așeză alt egumen, să pue un dechiu să poarte de grijă pentru trebile casei, și să dea învățătură preoților ce vor fi la biserică să facă răposatului egumen căzuta slujbă și pomnire, cu colivă, cu parastas desăvârșit și cu împărțeală de făclii câte oca 5 la fieștecare parastas, adică a treia zi (după obicei), a noua zi, la 20, la 40 de zile, la jumătate de an și la unul și peste trei ani să-l caute cu știrea arhierului țării, și să-l pohtească să facă sfânta liturghie cu 4 preoți și cu 2 diaconi, cu colivă, și cu parastas și cu împărțeală de făclii oca 10, să-i citească și molitvă de ertăciune și pentru osteneala ce va face să i se dea 4 galbeni de aur și o măhramă cu sârmă și acelor patru preoți câte 1 zlot, și la doi diaconi câte 2 orți.

CAP. 24.

Pentru purtarea de grijă a epitropilor.

Să aibă datorie epitropii bisericii noastre fieștecarele la moartea lui să rânduiească alt epitrop în locul lui, pre carele va cunoaște că este om bun, și cu frica lui

Dumnezeu, ca să urmeze această rânduială necontentit până va stă biserica, iar de să va întâmplă care cumva la moartea vreunui episcop să uite să lase în locul lui pre altul, să aleagă ceilalți pre care vor socoti, să-l pue în locul celui răposat, pentruca să nu fie mai jos de atâtea și în cât îi pohtesc pe dumnealor să le fie milă de această casă și pururea să se nevoească pentru scopul ei, și să nu îndrăznească nimenea din dumnealor să strice care cumva vreuna din obiceiurile și așezământurile ce s'au făcut la această biserică, pentruca să nu cază în blestemul și în legătura afurisaniei, ce s'au făcut cu hrisoave a câte patru patriarși ai lumii și al nostru; ci să lucreze în viea Domnului fieștecarele după putința sa, și după căldura inimii sale, spre sporul acestui sfânt lăcaș și spre ajutorul și mângâierea săracilor, iar Domnul Hristos (carele au zis că ce ați făcut unuia dintre acești frați ai mei mai mici, mie ați făcut) ca un platnic bun și bogat în milă pentru această osteneală ce vor face, le va dărui într'această viață tot binele, cu mântuire sufletească și în viața cea viitoare, îi va învrednici, cu rugile tuturilor sfinților, împărăției cerului.

CAP. 25.

Pentru zeciueala banilor.

Din câți bani vor luă, veri depe ce venit al bisericii, au depe sărindare, au depe alte măruntae, au depe milele ce ar face creștinii, au depe vin, au depe miare, au depe alte agonisite ale casei, las cu blestem, egumenul care va fi după vremi să aibă datorie din toate veniturile să puie zeciueala banilor în lada bisericii, ce s'au hotărât să fie de acea treabă, măcar de i-ar fi venitul de zece bani, încă să puie un ban pentruca să se afle pururea acei bani la vremi de primejdie, și la vreun păs prea mare al casei, carele să nu să poată

chivernisi nici cu un mijloc dintr'altă parte și atunci să scoată dintr'acei bani să cheltuească și de va veni cu vreme de undeva vreun ajutor sau vreo milă, să se puie la loc acea sumă de bani ce s'au cheltuit cu zeciueala lor, pentruca să se afle pururea precum am și mai zis la vreme de mare nevoie, păsul ce scriem într'acest cap, și vremea cea de mare nevoie înțelegem. (să ferească Dumnezeu) cutremurul, focul, vijelia și și altele asemenea acestora, carele pot să aducă o mare pagubă și stricăciune, ci să aibă casa cu ce drege cele ce se vor strică.

CAP. 26.

Pentru alegerea egumenului.

Încă să aibă acești 5 epitropi datorie, după moartea egumenului care va fi la acea biserică, de vor cunoaște din cei 2 ieromonași, ce vor fi de rând la biserică, că este vreunul om bun și cu frica lui Dumnezeu și vrednic să chivernisească casa (că mulți sunt oameni buni și cu frica lui Dumnezeu, iar nu sunt vrednici de casă) pre acela să l așeze egumen, și în locul lui să puie alt ieromonah să fie de slujba bisericii, iar de nu va fi de acea treabă, să caute să afle pre altul, au grec, au român, încă să nu se pue egumen vreun om străin cu gâlceavă, adică stagorez, au sinain, au ierusalimnean, pentru multe pricini care s'ar putea întâmpla; și acela care va fi să se rânduească egumen, să facă întâiu zăpis înaintea epitropilor cu legătură, cum că va fi până la sfârșitul vieții lui ostenitor pentru chiverniseala acei case, cu nevoință și cu dreptate, și după moartea lui acolea să va îngropă, și apoi atunci să-l așeze, și aceasta este, cu dreptate să o facă, pentru binele lui cel sufletesc și trupesc; că făcând cele bune și de folos, își va petrece viața cu îndestulare întru toate, fiind casa lui, și după moarte va avea pomenire în veci până va stă biserică.

CAP. 27

Pentru venitul bisericii.

Epitropii, luând seama egumenului (după cum s'au zis înapoi la al treilea cap) pentru venitul și cheltueala casei și vor prisosi niscai bani din venit, au mulți, au puțini, de vor trebui atunce în pripă niscai bani pentru vreun lucru trebuincios, să lase epitropii în seama egumenului pre cât s'ar socoti că ar trebui; iar ceilalți să-i pecetluească epitropii cu pecețile lor și să-i puie în lada bisericii, împreună cu banii cei de zeciueală, și când va trebui egumenului pentru vreun lucru al casei, cu știrea epitropilor să ia iar dintr'acei bani, iar să nu ia din banii zeciuelii, așisderea și banii cei de zeciueală, după ce vor luă epitropii seama egumenului pentru venitul casei, să numere și acei bani, și să-i pecetluească într-o pungă deosebi, și să-i pue să stea iar în ladă și să facă epitropii denadins două catastișe, într-o carele să fie însemnați a fiește căruia an, și banii cei de zeciueală deosebi, și banii ce vor prisosi din venitul casei și să iscălească epitropii amândouă catastișele și unul să-l puie în ladă să stea, iar celălalt să-l ție unul din epitropi, altul să ție pecetea ce se va pune la pungulițele cu banii și altul să ție cheia lăzii, altul să pecetluească lada cu pecetea lui, altul să scrie castihul și din banii zeciuelii nici decum să se cheltuească precum am și mai zis, pentru ca să nu se atle la o vreme prea de mare nevoie, iar din ceilalți bani ce vor prisosi din venitul casei, să se cheltuească la ce vor fi trebile dacă nu va fi dintr'altă parte altă nădejde.

CAP. 28

Pentru schituri.

Să aibă datorie egumenul, care va fi după vremi împreună cu epitropii, să caute cu nevoie și cu râvnă dumnezească pentru folosul și sporul schiturilor celor

ce se vor întâmpla să se închine de iubitorii de Hristos creștini la această sfântă mănăstire, întocmai ca și când ar căuta mănăstirea, pentru ca să aibă căzuta chiverniseală întru toate, luându-le seama și acelor de două ori într'un an și când vor cunoaște vreo pagubă sau vreo stricăciune la iale, să mijlocească în tot chipul să zăticnească răul, pentru ca să aibă plată dela Dumnezeu.

CAP. 29.

Pentru pomelnic.

Voim, în toate Duminicile și în toate sărbătorile peste an, neconținut să se pomenească în vileag în mijlocul bisericii numele iubitorilor de Hristos creștini, celor vii și celor morți, ce au miluit acest sfânt lăcaș, sau vor milui de acum înainte, după rândueala ce s'au așezat în condică și în pomelnicul cel de rând, zicând și molitva ce s'au scris acolo.

CAP. 30.

Pentru cinstea epitropilor.

Pentru osteneala ce vor face epitropii afară din pomeniirea lor, ce s'au așezat la pomelnic, să se pomenească la toate slujbele cu glas mare într'acest chip (încă ne rugăm pentru mila, viața, pacea, sănătatea, mântuirea, cercetarea, lăsarea păcatelor robilor lui Dumnezeu, cutare și cutare, epitropilor acestui sfânt lăcaș și pentru ca să li se ierte lor toată greșala cea de voe și fără voe) să aibă datorie egumenul să le facă într'un an două ospețe câte de taleri 5, unul la sfântul Gheorghie și altul la sfântul Dimitrie, când va vrea să-și dea seama și după ospăț într'acea zi, în chip de blagoslovenie, să le dea câte doi galbeni de aur.

CAP. 31.

Pentru înnoirea milelor.

Iar Dumnezeu, carele sărăcește și îmbogățește, smereste și înalță, de va îmbogăți și înalță casa aceasta cu vreo milă mai mare, să aibă niște câștiguri mai multe decât are acum de mila sfinției sale, această rânduială a milosteniei ce s'au hotărât să se dea la săraci, și la altele câte scriem, într'aceste capete, poruncim egumenului carele va fi după vremi să le îndoiască toate, pentruca să se laude și să mărească mai mult numele lui cel sfânt și prea sfânt.

CAP. 32.

Pentru citania capetelor.

Vom încăș, să aibă datorie egumenul carele va fi după vremi, de patru ori într'un an în patru posturi, să poarte de grijă să citească aceste capete toate, și să se nevoească să le plinească după cum scriu, ca să nu rămâe în blestem, și milostivul Dumnezeu să lumineze cu darul lui cel ceresc, să se săvârșească toate acestea cu dragoste și cu nevoință pentru ajutorul săracilor pentru mântuirea sufletului nostru, și a tuturor câți au miluit și vor milui și pentru buna stare și întemeierea acestui sfânt lăcaș.

Aceste 32 de capete, ce s'au așezat într'această cărțuie pentru buna chiverniseala mănăstirii Tuturor sfinților și pentru mila ce s'au rânduit să se dea pe an la săraci și la lipsiți, pentru mântuirea păcătosului meu suflet și pentru vecinica pomenire acelor ce au miluit această sfântă casă și acelor ce vor milui de acum înainte, de va îndrăzni cineva veri ce fel de obraz ar fi au parte bisericască, au parte mirenească, au

mic au mare, au de loc au străin, să strice, au să strămute ceva dintru acestea ce cu bunăvoința mea le-am așezat, unul ca acela să fie afurisit de Tatăl, de Fiul și de Duhul sfânt și să aibă părâș la înfricoșata zi a judecării pre toți sfinții.

Antim al Ungrovlahiei

Aici așezăm, afară din cele 32 de capete, oarecare învățături trebuincioase de folosul și cinstea mânăstirii carele vom să se ție și acestea asemenea ca și capetele și să le săvârșească deapururea în dreptate și în adevăr egumenul, carele va fi după vremi, în grea și nedeslegată afurisanie.

1. Când se va întâmplă să cheme pe preot să cuminice pe cineva din creștini, vom să meargă preotul, carele va fi cu patrahilul și cu stita înbrăcat fiind stântul Agneț la piept cu multă cucerire și cu cinste în vasul cel rânduit și înaintea lui să meargă 2 copii cu 2 felinare aprinse, carele s'au făcut denandins pentru această treabă și 2 copii să meargă după dânsul zicând cu glas când unul când altul psalmul 144, însă copiii acești să fie din cei ce învață cu mila bisericii

2. De va vrea cineva din iubitorii de Hristos creștini verice fel de obraz ar fi ca să lase la sfârșitul vieții lui niscare bani vreo sumă mare să-i închine bisericii Tutulor sfinților, dintru care să rânduieasă obrazul acela ce-i lasă să se facă vreun fel de milostenie în toți anii până va stă biserica pentru mântuirea sufletului său, să aibă datorie egumenul, carele va fi după vremi, să facă fără de preget în toți anii, după cum va hotărî acela ce au lăsat mila și pentruca să nu stea banii fără spor, veri din care răfet și braslă vor vrea să ia cu dobândă suta de an câte lei 7 să se dea cu zăpis dintru care dobândă să aibă egumenul a împlini acele ce au hotărît cela ce au lăsat banii.

3. Să nu îndrăznească egumenul, carele va fi după

vremi, nici cu un fel de mijloc să ascunză în buca-tele mănăstirii niscai bucate omenești, au ale oame-nilor celor de casă, au ale celor străini, ca să le scu-tească de dijmari, au oi, au stupi, au rămători, au vin, au pâine, au verice alt s'ar întâmplă, pentruca să nu se facă nume rău casei, cu care faptă poate să se mijlocească și pagubă, iar de va îndrăzni să facă una ca aceasta, să fie anatema.

4. De va avea cineva, verice fel de om ar fi, moșie pre lângă moșiea mănăstirii, au vie pre lângă viea ei, au livad de fân, au pomet, au tufe păzite, nici cu un mijloc să nu se împresoare locul cel străin cu ale mănăstirii.

5. In biserică mormânte înalte, au scris cu slove, se nu se facă, nici făclii, după cum au obiceiul de pus pela dânsle în sfeșnice de lemn și de piatră, să nu se priimească, numai să arză acele candelde deapururea ce se vor așeză pe la locurile cele rânduite de acea treabă, nici lăzi, au verice fel de borfe în biserică să nu se puie, căci casa lui Dumnezeu nu este casă de neguțătorie, ci să stea pururea locul în biserică, limpede și curat.

6. In curtea cea dintâiu a mănăstirii, adică afară din biserică să nu se facă mormânte să se îngroape fietecine, că fiind curtea strâmtă să grozăvește locul, fără numai vreun om de cinste, însă pietri iar să nu se puie, ci să se îngroape creștinii la bolniță, și acolo să facă în toate sâmbetele un preot sfânta liturghie și să pomenească pre toți de obște răposați creștini după obiceiul, așijderea niciun fel de vite să nu intre în curtea cea dintâiu, nici să se priimească să puie prin chilia nici un fel de marfă neguțătorescă, nici a casei, pentruca să fie pururea și mănăstirea și chiliile cu rate, iar de se va întâmplă să aducă cineva niscai marfă, să o pue în curtea a doa.

7. Să aibă datorie egumenul în toți anii să puie pe preoții și ieromonașii, cari vor fi după vremi la bi-

serică, să facă un sărindar pentru sufletul nostru și să-l înceapă din zioa de Paști ca să se isprăvească la voznesenie, și să le dea 10 taleri, însă din acești bani să ia preoții câte taleri 2, diaconul 1 taler și cântărețul 1 taler, iar egumenul să nu oprească nimic măcar un ban.

8. De se va întâmpla să dea cineva egumenului să-i păstreze niscai bani, au scule, au haine, să le păstreze ca lumina ochilor lui, în dreptate și în adevăr, fără de niciun fel de vicleșug, și când le va cere să le dea toate deplin, precum le va fi luat, pentruca să nu aibă casa ponos.

Cap osebit carele smerenia noastră acum l'am așezat la leat 7224 (=1716) Martie 15 și voim să se păzească nestrămutat în veci, în strașnică și nedeslegată afurisanie.

De vreme ce tatăl îndurărilor și Dumnezeuul a toată mângâierea au adus cu a lui nespună bunătate pre blagocestivul și înălțatul Domn Iw Nicolae Alexandru Voevod, să fie Domn Țarei Rumânești, pornindu-se din dumnezeasca râvnă, s'au mifostivit de au adaos, cu luminatul lui hrisov, cu milă îndestulată, venitul acestui sfânt lăcaș, drept aceia hotărîm, câte mile sunt rânduite în cele 32 de capete să se facă pe an la săraci, să se îndoască toate pentru a Măriei Sale vecinică pomenire și a răposăților părinților Măriei Sale, și încât hotărîm pentru această mare milă ce au făcut Măria Sa la mânăstirea noastră, să aibă datorie egumenul, carele va fi după vremi, să dea în toți anii până va stă mânăstirea la 40 de biserici, 40 de orți, să i se facă într'o zi un sărindar, să se pomenească toate numele Măriei Sale, ce s'au așezat în pomelnicul cel de rând și în condică, însă aceasta să se facă la 10 zile ale lui Maiu, întru care zi se prăznuște în multe părți ale Răsăritului, mutarea sfintelor moaște ale sfântului

Nicolae și încă dintr'acea zi să înceapă într'un paracelis al mănăstirii alt sărindar osebit, și să pomenească toate numele Măriei Sale.

(Supliment la *Condica sfântă*, publicată de Ghenadie Enăceanu, București 1886).

X.

Uzante la alegerea și demisionarea episcopilor și mitropoliților

A)

Ce obicei este când face Domnul mitropolit țării sau episcop. De se întâmplă de moare mitropolitul sau episcopul și mitropolia sau episcopia rămân văduve, cu ce rândueală și politică se fac? Cel vechiu obicei așa a fost, pe episcopul de Roman să-l aducă să-l facă mitropolit și pe episcopul de Rădăuți să-l pue la scaunul Romanului, și pe episcopul de Huși să-l pue la scaunul Rădăuțului și la scaunul Hușilor să facă altul, care se va alege cu sobor. Iară dela o vreme încoace s'au stricat orândueala obiceiului acestuia, rămâind la socoteala Domnilor, alegându-se cu sobor după vrednicie unul din episcopi și carele este cel ales îl chiamă întâiu Domnul de-l poștește ca să fie purtător de grijă și păstor turmei lui Hristos. Și când merge de se împreună cu Domnul, închină și oarecare obișnuite pocloane, adecă covor, râși, cafea și zahăr. Apoi, în ziua cea rânduită, trimite Domnul pe g. logofăt cu careta domnească de-l aduce dela gazdă la cūrtea domnească și intrând în divanul cel mic, merge vel postelnic cu toiagul a-mână și cu g. logofăt de-l poftesc din partea Domnului în spătărie, fiind și toți boierii cei mari. Și Domnul, șazănd în scaunul domnesc, vel logofăt ține mantia în mâinile sale; iar de nu este vel logofăt, o ține g. logofăt; și vel visternic luând mantia din mâna lui vel logofăt

îmbracă pe mitropolitul, și Domnul sculându-se în picioare fără șlic, ținând cârja în mâna sa cea dreaptă merge și mitropolitul către Domn și Domnul îi dă paterița în mâna sa, sărutându-i mâna; și mitropolitul creștetul Domnului; și după ce ia cârja, stând în picioare înaintea Domnului, face către Domn și oarecare orații de mulțămită. După aceasta șade la cafea, și după cafea eșind dela Domn, rânduiește Domnul pe vel logofăt, vel postelnic cu postelniciei; g. logofăt vel comis și pe alți boerinași și ciohodari, de-l duc la mitropolie; mergând și vel postelnic înaintea lui cu toiagul, îl petrece până îl suie în leftică. Și când ese pe poarta Curții, încep a se trage toate clopotele, atât pe la mânăstiri, cât și pe la biserici și intrând în biserica mitropoliei, cu cântarea axionului, acolo se află episcopii țarei și alți arhieriei străini, de sunt, și egumenii, care îl sue în scaunul mitropoliei și i se face și engomion. Apoi rânduiește Domnul și meterhaneaua cu tot alaiul de merg la mitropolie și-i fac obișnuita cinste.

B)

Ce obicei este când face mitropolitul sau episcopul paretisis. Dând mitropolitul sau episcopul paretisis în scris la mâna lui g. logofăt ori la alt obraz mai mare, acela încă o dă în mâna Domnului; și Domnul când sunt toți boierii adunați în spătărie, le spune cum că mitropolitul sau episcopul au făcut paretisis de eparhia sa, și acea paretisis o dă Domnul în mâna logofătului al treilea de o cetește într'auzul tuturor și după ce se citește, poruncește Domnul lui vel logofăt de o pune în condica mitropoliei (care condică mai înainte vreme nu era, ci dela Constantin Vodă Racoviță s'au făcut și s'au așezat acea rânduieală). Inșă acea paretisis se pune în condică și pentru ca să stea nestrămutată de acolo, o pecetluește Domnul în patru cornuri cu a sa pecete cu ceară tare, și împotriva acei

pecetluite paretisis din prijmă, se scrie văduvia mitropoliei sau a episcopiei, adică cum că este trebuință a se așeza scaunul cu alt păstor. Și atunci Domnul dă poruncă să facă alegere; și de este să se facă mitropolit, cu sobor bisericesc și politicesc, se face alegere din episcopii țării, iar de este să se facă episcop, asemenea iarăș cu sobor se alege din egumenii mănăstirilor de țară, și celui ales din egumeni i se poruncește întâiu de mitropolitul ca să slujească liturghie în biserică cea mare, fiind și Domnul la biserică. Apoi este chemat de g logofăt și el îl aduce de îl împreună cu Domnul, închinându se cu oarecare pocloane, cari s'au arătat mai sus, și Domnul atunci îi zice cum că „cutare episcopie rămâind văduvă de păstorul ei, Sfinția ta te-ai ales a fi păstor acelu scaun.“ După aceasta la ziua ce hotărăște Domnul ca să se hirotonisească episcop, vel vistiernic are purtare de grijă ca să poroncească logofătului de vistierie să se facă trei scaune, două mai mari și unul mai mic, care scaune, ducându-le în biserică cea mare, le îmbracă cu postav roșu, nici prea bun nici prea reu: de mijloc și le pun în mijlocul bisericii, pe care șade mitropolitul și Domnul. Și pe scaunul cel mai de sus șăd, iar pe cel de al doilea reazemă picioarele lor. Și mitropolitul fiind îmbrăcat în toată podoaba arhierească șade din a dreapta și Domnul din a stânga și pe al treilea mai gios șăd doi din episcopii țării sau dintr'alți arhierei, îmbrăcați în toate veșmintele lor. Deci, după doxologie aduc pe hypopsihos din altar, scoțându-l pe ușile cele împărătești protopopul sau alt obraz cinstit din cei mai aleși egumeni, îl aduce către mitropolitul chelefsindu l. Și după povelire, fiind pajora gătită, o pune în mijlocul bisericii cu capul spre apus și cu coada spre răsărit și călcând pe coada pajorii cel ce este ales, stă cu fața către mitropolitul și zice: „(cutarele) din mila lui Dumnezeu hypopsihos prea sfintei și dumnezeștii episcopii, (cutare) cu a mea

mână am scris pravoslavnică mărturisire." Și după aceasta se săvârșește și cealaltă orânduială a povelirii după canoanele sfintei biserici și îndată se începe sfânta liturghie; și la liturghie se hirotonisește desăvârșit. Deci după liturghie eșind Domnul din biserică cu mitropolitul, cu ceilalți arhieriei și cu toată boierimea merge în spătărie pe obicei și mai pe urmă de toți iasă și acel nou hirotonisit episcop din biserică îmbrăcat în mantie și cu cârja a-mână, și intrând în spătărie toți se scoală în picioare și apoi șade la cafea la rânduiala sa; și când va să iasă din curte era cel vechiu obicei: din purtarea de grijă a lui vel vistiernic, i se gătia un cal domnesc îmbrăcat peste tot cu astar alb, și cusut astarul pe cal și rânduia Domnul pe g. logofăt și v. postelnic cu postelnică, v. comis, g. comis cu alți boierinași și cu ciododari îl duceau pe episcop petrecându-l prin tot târgul, blagoslovind norodul, trăgând clopete mari și mici la toate bisericile și pe urmă îl descăleca la mitropotie, poruncind Domnul de mergea mai pe urmă și meterhaneaua făcându-i obicinuită și politicească cinste.

Dar de la Ioan Vodă Mavrocordat încoace s'au ridicat acel obicei de a se purta episcopii ce se făceau pe cal îmbrăcat în astar, socotindu-se ca un lucru anoston și foarte făr' de cale: rânduindu-se de atuncea ca oricând și ori la ce Domn se va întâmpla a se face episcop să-l ducă de la Curtă cu careta domnească cu șase telegari și cu tot alaiul arătat mai sus, cu ciododari și de atuncea așa s'au urmat.

(M. Cogălniceanu, *Letopiseșele* III, pp. 325—327).

X.

Testamentul lui Andreiu Șaguna.

În numele Tatălui și al Fiului și al sfânlului Duh,
Amin.

Eu subscrisul având în vedere, că sum om muri-

toriu și înaintat în vârstă, și sum arhieru, carele este datoriu prin canoane a-și face diata conform chemărei sale,—fac diata mea în următoarele, și adecă :

I. Consistoriul nostru arhidieceșan plenariu are a funcționa prin esmișii săi membri numai decât după moartea mea, în înțelesul §-lui 136 din statutul organic al metropoliei noastre, și a sigila toate odăile și dolafele mele, până la formala inventariere și conscriere a lucrurilor mele, și a celor ale fundului instruct de mai nainte, iară medicii mei să desfacă trupul meu, și să-l pregătească spre înmormântare, apoi domesticul meu Simon Stoianovici cu duhovnicul meu Gherman să mă îmbrace în reverenda neagră de toate zilele și în mantoros negru cu camilavca pe cap, cosciugul să fie de metal, și de nu s'ar găsi astfel, să fie de lemn de brad îmbrăcat cu mătasă neagră, și procurându-se cosciugul de metal, acela să se pună în acesta.

II. Inmormântarea mea să se facă înainte de amiazi, fără pompă, fără muzică și fără predică în următorul rând :

a) după ce duhovnicul meu, ieromonahul Gherman, pre carele rânduiesc, ca el singur și solitar să mă îngroape, va săvârși acasă pravila mică de îngropăciune atunci un cleric îmbrăcat în stihar negru să premeargă conductului cu crucea cea mare neagră și alt nimica să nu poarte;

b) apoi să urmeze clericii și pedagogii câtă 4—5 într'un rând, cu profesorii lor;

c) apoi poporul credincios câte 4-5 într'un rând;

d) apoi preoțimea noastră câte 4-5 într'un rând;

e) după preoțime să vină crucea de la mormântul meu, purtată de un cleric îmbrăcat în stihar negru;

f) apoi să vină corul cântăreților, care va avea a cânta lin;

g) mai departe să vină doi clerici îmbrăcați în stihare negre, purtând lumini;

h) poi duhovnicul Gherman îmbrăcat în sfită neagră ca preot îngropător ;

i) apoi să vină carul funebral cu cosciugul și în fine

l) să urmeze pesonalul consistoriului arhidieceșan plenariu, și oaspeții după categoria lor ;

m) astfel conductul mă poate petrece până la cazarmă, sau cel mult până la magazinele militare, de va fi ziua frumoasă ; domesticul meu Simon și servitorul meu Vasiliu să rămână acasă spre a păzi acolo, ca să nu se întâmple vre-o pagubă ;

n) disolvându-se conductul, carul funebral și duhovnicul meu Gherman în careta mea să mă ducă la biserica cea mare în opidul Rășinar, unde în tinda femească să se depună cosciugul și în următoarea zi duhovnicul singur să celebreze sf. Liturghie și să săvârșească înmormântarea mea — cu această ocaziune duhovnicul să împartă între săraci două sute florini v. a., care sau duhovnicul sau eforia arhidieceșană să-i anticipe până la refundare din averea mea.

III. După înmormântarea mea, ori și numai de cât după urmata moartea mea, are să urmeze inventarierea și conscrierea tuturor lucrurilor mele mișcătoare și nemișcătoare, precum și a celor din inventariul vechiu prin delegații din partea judecătoriei locale și ai consistoriului plenariu arhidieceșan, conform §-lui 136 din statutul organic.

În inventariul lucrurilor și efectelor mele se află însemnările mele, care arată, care din lucrurile și efectele mele să rămână pentru fondul instruct al arhidieceșei noastre, și care voiesc ca să se vândă în favoarea lăsământului meu.

Eu după § 108 din statutul organic aş putea testa cui și cum aş voi jumătate din averea mea, dar eu, rezignez la favorul acesta și rânduiesc, în înțelesul canoanelor apostolești 38, 40, 41 și al canonului 89 din Cartagena, ca toată averea, ce se va găsi după moarte să rămână arhiepiscopiei noastre spre scopuri biseri-

cești, școlare și filantropice, prin o fundațiune pentru toți timpii viitori, pe seama zidindelor biserici și școli confesionale cu lucrurile necesarii, adecă : icoane, vase sfinte, clopote, cărțile rituale și cu scaune și alte utensilii ; aci înțeleg, ca cărțile rituale pentru biserici să se procure cu banii fundațiunii mele din tipografia arhidiececană. De aceea rânduesc și așez o comisiune administrativă de sine stătătoare, care va avea dreptul exclusiv de conferirea ajutoarelor din fundațiunea mea în înțelesul celor mai sus amintite.

Comisiunea aceasta administrativă a fundațiunii mele va consta din un președinte în persoana succesorului meu în scaunul meu arhiepiscopesc, sau, în absența lui, din vicariul său arhiepiscopesc ; din un secretariu, care poate fi din cler ori dintre laicii arhidiececei noastre, din un fiscal censurat de religiuinea noastră, apoi din câte un paroch și doi distincțiori laici din parochiile noastre dela Sibiiu, Rășinari, Boița de lângă Sibiiu și Sătiște, asemenea de lângă Sibiiu.

De membrii ai acestei comisiuni administrative a fundațiunii mele denumesc eu din Sibiiu pre parohul Zaharia Boiu, cu domnii neguțători Antoniu Bechniț și Gregoriu Mateiu ; din Rășinari pre parohul Sava Popoviciu cu Bucur Cioran și Iacob Ciucean ; din Boița pre parohul Ion Rotariu cu Ioan Popoviciu și Aleman Cloajă ; din Săliște pre parohul Nicolau Răcuciu cu Demetriu Răcuciu și Nicolau Steflea junior ; de secretariu pre dr. Aureliu Brote și de fiscal pre dr. Ștefan Păcurariu.

Pre președintele ordinariu și extraordinariu dimpreună cu membrii acestei comisiuni, îl rog a duce chemarea lor aceasta fără recompensare, până când capitalul fundațiunii va fi în stare a le recompensa osteneala lor, iară secretariului și fiscalului comisiunii acestea las de la început un honorar anual de câte una sută fiotini v. a., care, după împrejurările favoritoare ale fundațiunii, se va putea mări. Această comisiune adminis-

trativă numai decât după urmata moartea mea, și după publicarea diatei mele se va constitui sub președința vicariului arhiepiscopesc, și se va pune în conștelegere cu consistoriul arhiepiscopesc, de a cunoaște starea fundațiunii mele și a notifica tuturor comunelor noastre parohiale din arhidieceasa Ardealului spre știință și direcțiune, și când fundațiunea mea va posedea un capital de una sută de mii de fiorini în val. austr. o va pune în lucrare, și adecă din venitul anual două părți din patru pentru biserici, una pe seama școlilor mai mari și mai mici și altor lipse de ale lor, și o parte din patru să se pună la capital spre înmulțire.

Recursele de la singuratici să nu se primească, ci numai cele venite de la sinoadele parohiale și vor fi motivate în formă legală într'alte cu planul de zidire sau de reparație și cu proiectul de cheltueli din partea arteficiului, precum și cu conspectul autentic despre averea banală și despre ofertul voluntariu al respectivei comune: de aceea comisiunea administrativă va examina strâns și cu deosebire, că este sau ba? comuna parohială, care au recurs pentru ajutor din fundațiunea mea, organizată după statutul organic, și dacă va afla că nu este, să nu i să dea ajutor.

Recursele au a se așterne presidiului, carele apoi timpuriu le va transpune secretariului spre referare în cea mai proximă ședință, și acolo se vor decide prin pluralitatea voturilor. Comisiunea administrativă va învigiila, ca banii prisosiți ai acestei fundațiuni, să nu se dea la privați bani în împrumut, ci să se îmbrace în obligațiuni de drumuri ferate patriotice și de despăgubirea pământului din patrie.

Dacă comisiunea administrativă va afla cu cale, ca cassa wertheimiană să se cumpere, are voie aceasta a face. Mai departe las comisiunii administrative în bună chibzuială, de a face niște reguli directive de procedere în conferirea ajutoarelor din fundația mea, însă acelea să se aștearnă sinodului anual arhidiececan, și

numai după aprobată lór censurare să se pună în lucrare cu valoare de drept. Va fi însă necesar ca comisiunea administrativă să aibă în fiecare ședință în evidență starea actuală a fundațiunii, ca după aceea să se poată acomoda; deci să ceară dela eforia arhidiecesană timpuriu conspectul stării fundațiunii mele, la care starea banală a fundațiunii mele are a se păstra. Pentru aducerea unei hotărâri valide se va cere prezența președintelui ordinariu sau extraordinariu și a opt membri comisionali, afară de secretariul și fiscalul comisiunii.

Membrii comisiunii se pun pe viață și se reîntregesc prin alegere cu pluralitatea voturilor, cu privire la locul și categoria celui ce se deplinește. Secretarul și fiscalul se vor bucura de vot informativ, iar la alegerea vreunui membru de vot decisiv. În fine, eforia arhidiecesană va manipula cu banii fundațiunii mele și îi va păstra în lada de fer a arhiepiscopiei cu acea restrângere, că dintr'ânșii nu va putea face la privați niciun împrumut, ci va fi datoare, cu previa învoire a comisiunii administrative, a-i îmbrăca banii prisosiți în obligațiuni de drumuri ferate patriotice sau în obligațiuni de despăgubirea pământului și va presta sinodului anual arhidiecesan și comisiunii administrative ratiociniul anual despre starea fundațiunii mele.

IV. Tipografia arhidiecesană fundată de mine cu spesele mele și donată bisericii noastre din Ardeal, în ziua înființării din 27 August 1850, care până la moartea-mi o am grijit, și o am administrat și numai Dumnezeu știe cu câte greutate și o am apărut și susținut față cu dușmanii bisericii și ai națiunii noastre române, — o declar, și acum, ca fondatoarele ei, de averea bisericii, adevărată arhidiecesană noastră ardelenă și fiindcă scopul principal al intențiunii mele la înființarea tipografiei arhidiecesane au fost și este: a eda cărți bisericești, școlare și științifice cu un preț cât se poate mai moderat, și a înlesni autorilor edarea opurilor lor și a

retipări opuri clasice bisericești ; apoi cu rezervațiunea mentală am dorit ca cu timp din prisosința veniturilor anuale ale tipografiei arhidieceșane, să se dea niște ajutoare manuali pe seama văduvelor preotese sărace din arhidieceșana noastră ; pentru aceasta este voia noastră ultimă ca a fondatorului, ca să așez o comisiune administrativă a tipografiei arhidieceșane, care strâns să susțină scopurile de mine ca fondatore prefapte ale tipografiei arhidieceșane, și care are a se constitui numaidecât după moartea mea și după publicarea diatei mele sub președința vicarului arhiepiscopesc dimpreună cu membrii ei.

Președintele comisiunii acesteia administrative va fi totdeauna succesorul meu în scaunul arhiepiscopal și în absența lui vicariul arhiepiscopesc : membrii ei vor fi de trei din cler și trei laici, apoi un secretar din cler sau din laici și un fiscal censurat laic de religiea noastră.

La întemeierea comisiunii administrative a tipografiei arhidieceșane, denumesc eu ca fondatoarele ei de membrii clericali : pre Moise Lazăr asesor consistorial, pre dr. Ilariu Pușcariu profesor de teologie și pre Nicolau Frateș protodiacon și secretar consistorial ; de membri laici : pre d. căpitan Teodor Stanislau, pre d. avocat Ioan Oniț și pre d. avocat Ioan Predă ; de fiscal pre d. dr. Ioan Nemeș și de secretariu pre d. dr. Demetriu Răcuciu. Pre președintele și locțiitorul lui, precum și pre ceilalți membri ai acestei comisiuni administrative îi rog de a binevoi, a duce la început fără vre-o recompensare chemare lor ; dară devenind starea financiară a tipografiei arhidieceșane în astfel de poziție, ca să poată avea recompensare pentru fagiile lor, atunci să aibă voie a face un proiect motivat despre aceasta, și a-l așterne sinodului anual arhidieceșan spre censurare și după urmata aprobare a pune în lucrare recompensa lor. Inșă fiscalului și secretarului las dela început un honorariu anual de câte o sută fiorini v. a. care după starea fundațiunei tipografiei încă se va

putea mări, însă și aceasta previe să se aștearnă sinodului anual arhidiecesan spre cenzurare, și numai dacă aci s'a aprobat, să se efectueze. La întâmplarea de vre-o vacanță a personalului acestei comisiuni, aceea are a se reîntregi cu pluralitatea voturilor după categoria membrului, în locul căruia se face alegerea, cu care ocaziune fiscalul și secretariul se vor bucura de vot decisiv. În celelalte afaceri numai de vot informativ.

Comisiunea administrativă a tipografiei, după ce se va constitui, are a începe funcționarea sa cu inventarierea generală și specială a tuturor lucrurilor și efectelor tipografiei arhidiecesane.

Ea va îngriji prin lucrarea sa protocolară pentru economia întregă a tipografiei arhidiecesane, însărcinând pre manipulantele Georgiu Simon, ca în ziua de Sâmbătă, în fiecare săptămână, să depună ratiociniul hebdomadial înaintea membrilor comisionali Moise Lazăr și Teodor Stanislau și după cenzurarea ratiociniului hebdomadel să aștearnă președintelui rezultatul venitului și al erogațiunei cu banii prisosiți, ca de aici să se transpună erorii arhidiecesane.

Pre lângă acest ratiociniu hebdomadial va fi datoriu manipulantele tipografiei să dea în scris menționaților membri comisionali și președintelui suma preliminară a cheltuielilor, care are a se face în decurgerea săptămânii viitoare, pentru lipsele tipografiei, adică eumpărarea hârtiei sau a altor lucruri necesare.

Pentru astfel de fatigiu și serviciu las acestor membri comisionali un honorariu anual de câte o sută de fiorini v. a., care cu timpul se va putea mări după împrejurări, cu previa aprobare a sinodului anual arhidiecesan.

Averea banală și hârtiile realităților tipografiei arhidiecesane, să se țină la eforia arhidiecesană, în lada wertheimiană, care va raporta sinodului anual arhidiecesan și comisiunii administrative a tipografiei de câte ori va cere trebuința.

Spre aducerea unei hotărâri valide se va cere prezența cel puțin a patru membri, a fiscalului și a secretariului.

Să se facă cu finea fiecărui an un preliminarium motivat despre suma care se va putea împărți între văduvele preotese sărace, și în această afacere să se urmeze modul de mine practicat, așa încât o parte a prisosului anual să se pună la capital spre înmulțire.

Din prisosința averii acestei fundațiuni tipografice, nu se va putea da la privați nici un împrumut, ci aceea are a se pune în casa de păstrare sau, după împrejurări, a se îmbrăca în obligații de despăgubirea pământului, ori în ale drumului de fer din patrie.

Recomand comisiunii administrative a susține jurnalul „Telegraful Român“, ca organ al mitropoliei și arhiepiscopiei noastre în modul cel până acum redigiat, și totodată a lăsa în postul de redactor pre d. Nicolau Cristea până îi va plăcea, așijderea a lăsa și pe Georgiu Simon în postul său de manipulant pentru documentata sa fidelitate și dexteritate în acest post și a-i da leafă anuală de două sute florini v. a., și mâncare în seminarium, ceiace. când o ar perde, atunci leafa anuală să i se dea de cinci sute florini v. a., și ajungând la bătrânețe. să i se dea pensiuine anuală de trei sute florini v. a. Comisiunea administrativă să se țină strâns de praxa mea, a nu da cărți nimănui fără bani gata, și aceasta să se observe și de către manipulantele Georgiu Simon. Atunci se înțelege de sine, că comisiunea administrativă a tipografiei arhidiececane este în drept a-și face unele reguli directive pentru atacerile sale, însă acelea să le aștearnă sinodului anual arhidiececan spre revedere, și aprobându-se să le pună în lucrare.

În fine mai doresc, ca comisiunea administrativă a tipografiei să susțină toate dispozițiunile mele, câte am dispus eu ca fondatoarele tipografiei, în scris sau cu viu graiu, în favorul corpului profesoral de la gim-

naziul nostru mare, de națiunea și religia noastră din Brașov și în a celui al direcțiunii gimnaziului mare de confesiunea evanghelică-augsburgică din Sibiu și acele a le estinde și asupra gimnaziului nostru mic din Brad în Zarand, și asupra altor asemenea institute de religie și națiunea noastră, care cu timp se vor înființa. Apoi toate opurile mele literare să se considere de proprietate a tipografiei arhidieceșane și după împrejurări să se retipărească în favorul acestui institut.

V. Decorațiunile mele de ordine dimpreună cu cărțile lor de statute, consistoriul arhidieceșan bisericesc să le trimită la înaltul ministeriu intern regesc unguresc cu rugare acele a-le transpune cancelariei lor respective împărătești la Viena, iară diplomele să se conserve în bibliotecă.

VI. Din averea mea să se plătească :

a) duhovnicului meu ieromonah Gherman două sute florini v. a. în bani gata ;

b) medicilor mei dr. Szabo și dr. Werner câte 250 florini v. a. în bani gata ;

c) domesticului meu Simon Stoianovici 2.400 florini v. a. în bani gata ;

d) servitorului meu Vasiliu Trifon, dacă va fi în serviciul meu până la moartea mea, plata lui anuală pe trei ani în bani gata ;

e) celorlalți servitori și servitoare plata lor pe un an în bani gata ;

f) de sine se înțelege că toți servitorii mei au să primească din averea mea, afară de legatele sus expuse, încă și lefile lor ce le convin lor până în ziua morții mele.

VII. Las bisericii noastre celei mari din opidul Rășinari 4.000 florini v. a., în obligațiuni de stat, pentru facerea și conservarea criptei mele, care legat și la acest caz să-l capete, când a-și zidi eu în viață cripta mea.

VIII. Din averea mea să se plătească rațiociniile măiestrilor reședinței mele și cheltuelile funebrali.

IX. Prin urmare toată averea mea, ce se va compune după moarte, va consta din suma banilor, ceea ce va prisosi după depurarea acestor legate și cheltueli, și are a constitui fundațiunea mea, precum în punctul III al diatei mele acesteia am expus, spre scopuri bisericești, școlare și filantropice.

X. Toate aci scrise, și cele ce sunt însemnate în codicilul meu din anul 1867 și se păstrează la eforia archidieceșană coprind hotărârile mele ultime și le încredințez acele spre efeptuire celor chemați de lege și canoane, căci eu am dispus toate fiindu-mi Dumnezeu cercetătoriu și povățuitoriu, Amin.

Dumnezeu să fie cu toți și cu mine!

Sibiiu, 1 August 1871.

(L. S.)

Andrieu baron de Șaguna m. p.
archiepiscop și mitropolit.

N. Popea, *Andrieu Baron de Șaguna*, Sibiiu 1879, pp. 178-185

XI.

Iscălitura și insigniile de noblețe ale lui Șaguna

Andrieu Bar. de Șaguna

XII

Rostirile Divanului ad-hoc din Moldova în privința bisericii.

1. „Autocefalia bisericească a Moldo-României; biserica ei e flică și membru a unei sfinte și sobornicești și apostolice biserici de Răsărit, al cărei cap și începător este Domnul și Dumnezeuul nostru Iisus Hristos, mărturisește și păzește fără schimbare toate dogmele și sfintele canoane apostolice și sinodale, precum și toate sfintele tradiții, conformându-se în totul cu credința bisericii Răsăritului, pentru care și pe viitor, la caz de nevoie, pentru păstrarea unității credinței, când sfântul Sinod va găsi de cuviință, să se poată consulta în dogme cu biserica ecumenică.
2. Organizarea învățăturilor clericale într'un mod ca atât preoțimea monahală, cât și cea mireană să posede cunoștințele claselor filozofice și teologice.
3. Organizarea monahismului după niște condiții folositoare statului și religiei, potrivit și cu sfintele canoane.
4. Înaintările în funcțiile și rangurile bisericești să fie bazate pe erudiție și moralitate, dovedite prin acte și merite vederate.
5. Potrivit sfintelor canoane și drepturilor clerului ab antiquo și legii fundamentale a țării, alegerea mitropolitilor și episcopilor va urma a se face prin adunarea obștească a țării și se va întâri de către șeful statului. Aceasta adunare va fi formată de către deputații legislativei, sinodul și reprezentanții extraordinari ai clerului monahal și mirean din fiecare ținut a eparchiei văduve.
6. Toți servitorii bisericii, fără osebire, vor fi salariați; ei vor avea aceleași drepturi politice ca și ceilalți cetățeni în cuprinderea legii electorale ce se va vota de către adunările întrunite ale ambelor principate.

Pământul, ce după regulamentul organic este dat parohilor sătești, li se va da și în viitor, bine înțelegându-se că odată ce se fixa salariul într'un chip îndestulător pentru preoții sătești, se va ridica d'asupra proprietarilor sarcina ce îi privește astăzi pentru întreținerea preoților sătești, lăsându-se la dispoziția parohilor numai casele și grădinile stăpânite azi de tagmele bisericii. Salariul și celelalte foloase materiale, ce se vor asigura clerului dela parohiile ortodoxe, se vor recunoaște și clerului dela parohiile catolice.

7. Fondul clerical atât al episcopilor, cât și al mănăstirilor fără osebite, al schiturilor, cât și al bisericilor de mir, va forma o singură casă administrată de departamentul averilor bisericesti. Sub nici un cuvânt egumenii mănăstirilor nu vor mai putea ține pe seama lor moșii, ca pe viitor să nu aibă a se ocupa decât de îndeplinirea înaltei misii spirituale, care le este încredințată. Budgetul cheltuelilor de peste an se va face de către Sinod și Ministrul cultelor, și ca toate sămile caselor publice, va fi supus controlului adunării legislative. După îndestularea trebuințelor bisericesti și a salariului servitorilor spirituali, prisosul veniturilor se va întrebuința întru sporirea învățăturilor publice și alte așezăminte de bineface publică, principiu recunoscut și prin art 6 lit. c, din legea pentru ocârmuirea averilor mănăstirești.

8. Catedrele de religie în toate școalele statului de prin târguri și sate precum și în cele private să fie ținute de preoți.

9. Așezămintele speciale și statele pentru episcopii, mănăstiri, seminarii, dicasterii, biserici de mir și alte institute bisericesti se vor proiecta de sf. Sinod însă pentru a avea putere de legi vor trebui a fi întărite și de guvernământ și anume acele de natură administrativă se vor supune șefului statului, acele de natură legiuitoare se vor desbata și vota mai întâiu de

adunarea legislativă și apoi, ca orice altă lege se vor supune Domnitorului.

10. Egumenii tuturor mănăstirilor din țară, precum și rectorii seminariilor fără osebite, să nu fie dintre străini, nici dintre acei cari în viitor s'ar hirotonisi în străinătate fără autorizația bisericii din țară.

11. Toate bisericile și mănăstirile din țară să atârne de jurisdicțiunea episcopilor eparhioți respectivi în întâia instanță și de Sinod ca instanță de apel.

12. Nimeni din tagma bisericească să nu fie condamnat, nici destituit, fără o judecată prealabilă după legi și canoane.

13. Mitropoliții și episcopii se vor alege în viitor din membrii clerului monahal, cerându-se dela candidați nu numai virtuțile, și condițiile spirituale, cerute de sfintele canoane, ci și erudiția teologică.

14. Regularea cestiunii mănăstirilor închinată locurilor sfinte, ca o cestiune ce este cu totul de competența țării de a o deslega, după rezervele ce adunarea ad-hoc a făcut în ședința din 3 Octombrie (protocol 5) este păstrată viitorului guvernământ al țării în deplina sa autonomie.

N. Dobrescu, *Studii de Istorie bisericii române contemporane*. București, 1905, pp. 93-95).

XIII.

Tomosul autocefaliei bisericii ortodoxe române. (în traducere românească).

În numele Tatălui și al Fiului și al sfântului Duh.
„Nimeni nu poate pune altă temelie“ zice marele Apostol al neamurilor, „decât cea așezată care este Iisus Christos“. Deci pe această una și singură, tare și neclătită temelie fiind totdeauna așezată biserica lui Christos, cea una, sfântă, catolică și apostolică, conservă nedesolubilă unitatea credinței întru legătura dra-

gostei. Și astfel această unitate rămânând neatinsă și neclătită în toate veacurile, afacerile de administrație ecleziastică și de ordinea demnităților se pot modifica în vedere cu pozițiunea țărilor. De aceea și prea sânta marea lui Christos biserică, aprobând cu toată bunăvoința și recunoscând cu duhul păcei și al dragostei schimbările necesare administrațiunei duhovnicești din sfintele biserici locale, le binecuvîntează și le hotărăște spre mai bună zidirea comunității credincioșilor.

Și fiindcă înalt prea sfințitul și prea stimatul mitropolit al Ungrovlahiei D. Callinic, în urmarea motivelor pe atât de drepte, pe cât de legitime, în numele sfântului Sinod al prea sfințiilor arhieriei ai României și cu consimțământul Regelui României și al guvernului său regal, a cerut de la biserica noastră, prin epistola înaintată și recomandată prin ministrul cultelor și instrucțiunii publice a României D. Dimitrie Sturdza, binecuvântarea și recunoașterea bisericii regatului României ca autocefală, — smerenia noastră a primit această cerere și dorință: ca dreaptă și contormă cu așezămintele bisericesti. Așa dar după ce am deliberat cu sfântul Sinod cel de pe lângă noi al prea iubiților noștri frați în sfântul Duh și coliturghisitori, declarăm că biserica ortodoxă din România să fie și să zică și să se recunoască de toți neatârnată și autocefală, administrându-se de propriul și sfântul său Sinod având de președinte pe înalt prea sfințitul și prea stimatul mitropolit al Ungrovlahiei și primat al României cel după vreme, nerecunoscând în propria sa administrațiune internă nici o altă autoritate bisericască, fără numai pe capul biserici ortodoxe celei una, sfântă, catolică și apostolică: pre Mântuitorul Dumnezeu-omul carele este singura temelie și piatră cea din capul unghiului și întâiul și supremul și veșnicul arhieru și arhipăstor. Și așa biserica ortodoxă a regatului României fiind tare întemeiată pe piatră cea din capul unghiului a credinței noastre și pe în-

vătătura cea sănătoasă pre care ne-a transmis-o nouă părinții neatinsă și fără inovațiune, o recunoaștem prin acest sfânt patriarhicesc și sinodal Tom autocefală și de sine administrată întru toate și proclamăm pe sfântul ei Sinod frate în Christos prea iubit bucurându-se de toate prerogativele și de toate drepturile chiriarhicești, inerinte unei biserici autocefale; în cât în toată po-doaba bisericască ordinea și în toate celelalte iconomii bisericesti să se administreze și să se conducă de sine neîmpiedecată și în toată libertatea, conform cu tradițiunea continuă și neînteruptă a bisericii catolice ortodoxe și tot astfel să se cunoască de către celelate biserici ortodoxe ale Universului și să se numească cu numele sfântului Sinod al bisericii iRomâniei. Dar pentru ca legătura unirii duhovnicești și relațiunea sfintelor lui Dumnezeu biserici să rămână neatinsă întru toate, fiindcă ne-am învățat a păstra unirea Duhului întru legătura păcii, sfântul sinod al bisericii României datorește a pomeni în sfintele sale diptice, după tradițiunea veche a sfinților și purtătorilor de Dumnezeu părinți pe prea sfântul patriarh ecumenic, pre ceilalți patriarhi precum și pre toate bisericile lui Dumnezeu ortodoxe și să se înțeleagă direct cu prea sfântul patriarh ecumenic, cu ceilalți patriarhi și cu toate sfintele lui Dumnezeu biserici ortodoxe în toate cestiunile importante canonice și dogmatice care au trebuință de o chibzuire mai generală, după sfântul obicei al părinților păstrat de la început.

Deasemenea este în drept a cere și a primi dela sfânta noastră mamă biserica a lui Christos toate câte sunt în drept a cere și a primi dela dânsa și celelalte biserici autocefale. Iar președintele sfântului Sinod al bisericii României, la instalarea sa datorește a trimite gramatele Sinodale necesare către prea sfințitul patriarh ecumenic și către ceilalți prea sfințiți patriarhi, precum și către toate bisericile ortodoxe autocetale; de asemenea și el este în drept a primi aceleași dela acestea. Pentru

toate acestea sfânta și marea noastră biserică a lui Christos binecuvântează din adâncul sufletului pre iubita sa soră în Christos, biserica autocefală a României, chiamă în abundență asupra piosului popor celui din păzitul de Dumnezeu regat al României, sfintele daruri și harurile din isvoarele cele nesecate ale Părintelui ceresc, invocând atât pentru dânșii cât și pentru fiii lor din neam în neam tot binele și amândouă mântuirile. Iar Dumnezeuul păcei cel ce a sculat din morți pre marele păstor al oilor întru sângele Testamentului celui veșnic, pre Domnul nostru Iisus, să desăvârșească pre această sfântă biserică în tot lucrul bun spre plinirea voiei lui făcând în ea cece este plăcut înaintea lui prin Iisus Christos, căruia se cuvine mărire în veci vecilor Amin.

În anul mântuirii una mie opt sute optzeci și cinci luna Aprilie, indicțiunul XIII.

(Urmează sigiliu patriarhiei și semnătura patriarhului și membrilor Sinodului).

(Biserica ortodoxă română anul IX (1885) pp. 344-354).

XIV.

Testamentul episcopului Melchisedec.

„În numele Tatălui și al Fiului și al sfântului Duh, Treimea cea de o ființă și nedespărțită, care a creat toate cele văzute și nevăzute și conduce soartele omenirii !

Iată eu robul și închinătorul adevăratului Dumnezeu, smeritul Melchisedec, episcop Romanului, cugetând la ceasul sfârșitului acestei vieți trecătoare și la viața cea nemuritoare ce se începe dela ușa mormântului, am decis ca credințele și aspirațiunile mele din viața aceasta trecătoare să le transmit vieții celei veșnice.

Am dorit în viața mea dezvoltarea spre bine a instituțiilor religioase din România, ce ni le-au transmis pietatea și râvna strămoșilor noștri pentru cultura intelectuală și morală a poporului român.

Mi-a fost prețios progresul și ridicarea națiunii din decăderea ei seculară.

Am iubit știința și pe oamenii devotați ei, am urât ignoranța și pe apărătorii ei.

Am crezut că numai știința unită cu sentimentul adevărat religios va ridica clerul și biserica noastră la înălțimea cuvenită și la conștiința datoriei.

Am crezut că fără cultură clerul va continua a rămâne amorțit și stăpânit de prejudițiile vulgare, de viții și spre batjocora despotismului unor ambițioși, vani și speculatori de cele sfinte; iar biserica o instituție moartă, destinată numai a acompania pe morți la mormânt.

Am iubit poporul și am dorit îmbunătățirea soartei lui materialicește și moralicește.

Am privit cu adâncă durerea la degradarea și distrugerea institutelor religioase strămoșești, care fiind legate cu istoria țării și plantate adânc în spiritul religios al poporului, ar fi putut deveni atâtea instituții pentru cultura intelectuală, morală industrială a poporului și de aziluri pentru neputincioși și pentru orfani.

Cât am fost în viață am lucrat în sensul acestor dorințe ale mele sufletești într-o cât m'au ajutat mijloacele și puterile mele.

Acum depun la altarul patriei aceste aspirațiuni și credințe ale mele împreună cu rodul ostenelelor mele din viața ce am parcurs în lumea aceasta.

Tot ce am agonisit în curgerea unui serviciu public de 45 de ani ca profesor, apoi ca episcop, voesc ca să servească după moartea mea pentru dezvoltarea intelectuală, morală și religioasă a națiunii mele în genere și a bisericii române ortodoxe în special.

Averea mea constă în prezent : I) din capital de una sută cincizeci mii (150.000) lei noi în bonuri de ale statului și în scrisuri fonciare române. II) O bibliotecă care se coprinde în 8 dulapuri și se compune din cărți în diferite limbi. III) Arhieraticale, obiecte de gospodărie și mobilierul casei. IV) O prisacă cu o sută matce la locul numit Lunca-Vlădicăi aproape de malul drept al Siretului cu temnic și casă pentru prisăcariu, amândouă făcute cu cheltueala mea din nou. V) Două grădini ce posed în orașul Roman cu încăperi noi făcute de mine. Aceste grădini sunt formate din fosta grădină a doctorului Theodori, cumpărată de mine cu acte judecătorești în anul 1886.

Deci, asupra acestei drepte averi proprie a mea dispun în modul următoriu a se urmă după moartea mea.

I. Capitalul de una sută cincizeci mii (150.000) lei noi se va asigura într'o bancă din străinătate, unde va stă în perpetuitate, spre păstrare și creștere. Procentele anuale se vor încasa de epitropii aleși și numiți de mine, și cari se vor succede în modul cum se va arăta mai jos.

Procentele se vor întrebuința astfel :

1000 (una mie) lei se va da anual unui student român, ce va avea dorința să studieze teologia în Academia din Kiev, și pe carele îl vor alege epitropii dintre cei mai buni seminariști români din țară. După ce întâiul student trimis va termina cursul, epitropia va trimite tot acolo un altul, și așa va urmă în perpetuitate, cu aceiaș rândueală, ca cu modul acesta să nu lipsească niciodată în țara noastră bărbați instruiți în cunoștințele teologice și bisericești, și cunosători de limba slavonă, care secole a fost limba bisericii române și a actelor publice din trecutul nostru, și a lăsat urme neșterse în limba și literatura noastră națională și bisericească. Tinerii ce se vor trimite spre învățătură la Kiev, doresc să fie așezați în internatul Academiei și epitropia

va plăti costul internatului. Restul din 1000 lei se va da studentului în două rate.

500 (cinci sute) lei se va da anual ierodiaconului Isidor Bușilă, arhidiaconul meu, cât va trăi, ca răsplătire din partea mea, pentru iubirea lui către mine, pentru devotamentul său către biserică, și pentru marea lui iubire de activitatea gospodărească.

600 (șase sute) lei se va da pe fiecare an surorii mele Elena Popescu văduvă, cât va trăi.

300 (trei sute) se va da anual surorii mele Suzana Ștefănescu, cât va trăi.

Restul procentelor anuale se lasă în deplina dispoziție a epitropilor, pe cari eu îi instituesc prin acest testament, fără ca cineva să aibă drept a le cere vre-o socoteală.

Epitropi esecutori ai testamentului meu las pe fratele meu arhimandritul Ieronim Ștefănescu și pe domnul Vasile Mandinescu, cari amândoi, în curgere de mai multe zecimi de ani, m'au însoțit în serviciile mele, cu toată dragostea, buna credință și conștiințiozitate, și cărora le sunt dator să le las despre mine o plăcută amintire de prieten adevărat.

Ei vor primi procentele anuale și le vor întrebuința, precum s'a zis mai sus. Ei vor stăpâni casele cu grădinele ce posed în orașul Roman, ale căror acte de posesiune eu le am încredințat lor.

Vor îngriji de buna stare a acestor proprietăți și le vor stăpâni fără nici un amestec strein din partea oricui. Ei, dacă vor voi, vor putea să locuească în casele mele, ca întru ale lor proprii, fără a le închiria vrodată la particulari. Una din odăițele cele mici se rezervă pentru locuința ierodiaconului Bușilă până la moartea sa, dacă va voi să locuiască acolo.

II. Biblioteca mea, precum am zis mai sus, este așezată în 8 dulapuri și se compune din cărți în diferite limbi, o hărăzesc Academiei române. Pentru aceea epitropii mei testamentari, după moartea mea, vor trimite

Academei un inventariu de acele cărți, cu poftire de a regulă transportarea lor la București și așezarea lor în localul Academiei.

Cărțile privitoare la serviciul bisericesc și cele de cântări bisericești, să se păstreze la casele mele într'un deosebit dulap, pentru capela ce cu timpul va fi înființată acolo. Exemplarele de cărți lucrate și tipărite de mine și care încă nu s'au distribuit, le pun la dispoziția epitropiei, care va regulă cu ele, cum va crede de cuviință.

Colecțiunea mea de monede vechi, care se compune din 95 bucăți de aramă, de argint, de aur, de asemenea le las Academiei române, pentru care la inventariul bibliotecii, epitropia va adăogi și un inventariu de acele monede și-l va înainta Academiei odată cu inventariul bibliotecii.

Materialul adunat de mine pentru istoria bisericii noastre române ortodoxe, precum și corespondențele mele particulare, care sunt cuprinse în mai multe volume, împărțite pe ani, precum și manuscrisele lucrărilor mele literare, le las în păstrarea epitropiei, până când se va ivi un bărbat învățat, cu iubire de religie, de biserică și de trecutul țării noastre, și va voi și va ști să le utilizeze spre binele comun. Ele se vor păstra pentru totdeauna într'un dulap Incuiat, sub pecetea epitropiei.

III. Arhieraticalele mele, împreună cu englopionul împărătesc, hărăzit mie de împăratul tuturor Rușilor și înaltul protector al toatei ortodoxii, Alexandru al III-lea, cu ocazia a douăzeci și cinci de ani a serviciului meu arhieresc, le hărăzesc episcopiei Romanului. De asemenea tot episcopiei hărăzesc decorațiunile mele spre păstrare și spre decorarea icoanelor la zile de sărbători.

Mobilierul din casele episcopale, carele afară de puține obiecte, prevăzute în catagrafia episcopiei, este proprietate a mea, va servi spre a se mobilă cu ele

casele mele proprii din Roman, menționate mai sus, și numai restul va rămâne episcopiei. Casa de fier, hainele mele și diferite obiecte gospodărești, precum: vase de kuhne, de sofragerie, vase cu vin și deșerte, ce nu sunt trecute în catagrafia episcopiei, și care sunt proprietatea mea le pun la dispoziția epitropilor numiți de mine, arătați mai sus.

Un baston legat cu aur și împodobit cu pietre prețioase, carele a fost făcut de episcopul Veniamin Roșeti, apoi ajuns în posesiunea urmașului său episcopul Isaia Vicol, ai căruia clironomi mi l au hărăzit mie, eu la rândul meu îl las episcopiei, pentru care, el, ca și celelalte obiecte hărăzite de mine, se va trece în catagrafia episcopiei. Alte două bastoane legate cu argint și poleite, se vor da spre pomenire la doi arhierei, ce vor participa la înmormântarea mea.

IV. Prisaca, ca una sută matce, situată la locul numit Lunca Vlădicăi, cu temniță și cu case pentru prisăcariu. amândouă făcute de mine din nou, o las la dispoziția epitropiei, care va dispune de ea după cum va crede că e mai bine. Prisaca aceasta, împreună cu altele ce nu mai există, a fost cândva a episcopiei, dar Ministrul de culte, cu ocazia luării averilor bisericesti, o a vândut prin mezaț și o a cumpărat prea sfințitul Atanasie, locotenentul de atunci al episcopiei de Roman, împreună cu toate știubeile ce se păstrau la episcopie. Când prea sfințitul Atanasie s'a retras de la episcopie, a vândut acea prisacă fratelui meu, protoiereul județului, Vasile Ștefănescu (acum arhiereu! Valerian). Acesta mi-a vândut-o mie în anul 1879, când am venit ca episcop la Roman. Dacă epitropia va crede, că e mai avantajos a vinde prisaca, atunci banii ce se vor încasa din vânzare, se vor adăoga la capital și se va depune acolo unde va fi și celălalt capital.

V. Dorința mea este, ca pe proprietatea mea din Roman, menționată mai sus, după ce capitalul lăsat de mine se va spori îndeajuns, să se înființeze o insti-

tuțiune de educarea copiilor mici ai poporului romășcan, cu alte cuvinte o grădină de copii.

Spre acest sfârșit chiar epitropii actuali—dacă Dumnezeu le va prelungi viața, și capitalul va fi produs mijloacele necesare—vor construi o casă pentru grădina de copii, într'o parte a locului, unde vor crede mai nimerit, sau vor cumpăra un local în vecinătate cu proprietatea mea.

Cu timpul, sporindu-se capitalul îndeajuns, epitropii vor înființa pe proprietatea mea și o școală de cântări bisericești, pentru formarea cântăreților trebuitori pe la bisericile din comunele urbane și rurale. Copiii ce se vor primi în această școală, vor fi dintre săraci și orfani, mai ales dela țară. Condițiunile de admitere vor fi: atestat de finirea claselor primare, și dispoziție naturală de a deveni buni cântăreți. Ei vor fi internați având hrană, îmbrăcăminte, locuință, încălzire și luminare de la epitropia casei. Se înțelege, că spre acest sfârșit epitropia va pregăti mai întâiu încăperile necesare acestei instituțiuni.

Fiindcă epitropia instituită de mine, cași capitalul pus la dispozițiunea ei, au caracteru perpetuității, și capitalul are perspectiva de a crește treptat pe fiecare an, apoi activitatea epitropilor viitori nu se va mărgini numai la instituțiunile arătate de mine în acest testament, ci rămâne și lor dreptul de inițiativă, când cu trecerea timpului, mijloacele vor permite, a face și alte îmbunătățiri de interes public și pentru înflorirea culturii bisericești. Voi aminti aici câteva exemple: tipărirea cărților de cântări bisericești, zidirea unei capele pentru exercitarea elevilor din școala de cântări la serviciile bisericești, și alte binefaceri publice, motivate de sentimente creștinești.

În adăstarea și urmărirea acestui scop de binefacere, precum și pentru perpetuarea lui în viitoriu, imputernicesc pe epitropii numiți de mine, ca și ei la rândul lor, încă fiind în viață să-și numească prin bună înțe-

legere între ei pe succesorii lor, alți doi epitropi, dintre oamenii cei mai onești și mai siguri de buna conducere a moștenirii ce li se va încredința. Acei epitropi succesori vor intra în administrație, îndată ce amândoi sau unul din epitropii anteriori își vor fi sfârșit cariera lor pe acest pământ. Se înțelege că numai moartea unuia sau amândoror epitropilor anteriori, dă drept unuia sau amândoror epitropilor succesori de a intra în drepturile de epitropi.

Epitropii anteriori vor desemna încă de timpuriu prin un anume prescript-verbal, care se va păstra la acta epitropiei, pe epitropii lor succesori și aceasta, li se va face cunoscut atât lor, cât și tribunalului local, spre știință și regulă. Deasemenea epitropii actuali vor aduce la cunoștința localului, unde este capitalul plasat, pe succesorii lor în epitropie, pentru ca să poată și aceia la rândul lor primi procentele în regulă.

Hotărâsc ca epitropii succesori ai celor instituți de mine prin acest testament să fie, dacă Dumnezeu îi va ținea în viață, fratele meu: prea sfințitul Valerian Râmniceanul și prea sfințitul Ioanichie Bacaoanul, pe care i-am iubit și stimat pentru frumoasele lor calități personale devotate bisericii și binelui public.

Epitropii vor țineă conturi regulate de încasări și de cheltueli, pentru a putea totdeauna răspunde la orice calomnie din partea rău voitorilor, cari nu vor lipsi niciodată în țara noastră.

Epitropii vor îngriji de buna întreținere a proprietății și a caselor, precum și a instituțiilor de binefacere, ce se vor înființa acolo cu timpul. Institutul de copii se va întreține, parte din fondul meu, parte din taxele, ce vor plăti părinții cu avere. Cei săraci vor fi primiți gratis. Regulamentul pentru acest institut va fi acelaș, cași la alte institute de felul acesta, recunoscute și aprobate de guvern. Pentru organizarea școlii de cântări, când aceea se va putea înființa,

epitropii vor lucra în înțelegere cu prea sfințitul episcop local al timpului.

Dacă vreodinioară vreo autoritate, fie comunală județeană, sau statul, s'ar încerca a strica dania și așezarea mea pentru institutele de binefacere amintite mai sus, atunci epitropii vor fi în drept a vinde proprietatea mea destinată pentru binefaceri publice; banii ce se vor dobândi prin vânzare, se vor adăogi la capitalul asigurat la bancă. În asemenea caz nenorocit și imoral, capitalul bănesc va continua a se administra de epitropii instituți de mine și succedați după regula arătată mai sus.

Epitropii vor întrebuința veniturile capitalului la alte binefaceri publice, care s'ar crede mai puțin amenințate de rău-voitori.

Eu nu sunt nimăruî dator, nici am a lua dela alții vreun înscris de datorie al cuiva către mine, acela să se nimicească.

Rudele mele nu pot avea nici o pretenție justă asupra averii mele, pedeoparte că eu n'am clirononisit dela nimenea nici o avere, iară pedealtă parte pentru că eu pre rudele mele, care a meritat, le-am ajutat încă din copilăria lor, îngrijind de instrucția și de educația lor, dar pe cei netrebniți i am respins în viața mea și după moarte. Vocațiunea mea în lumea aceasta nu a fost ca să muncesc și să mă îngrijesc pentru căpătuirea rudelor mele dupe trup, ci pentru marea mea familie duhovnicească, care este biserica și fiii ei cei credincioși. Sufleteasca mea îngrijire de această familie duhovnicească vreau să se continue și după moartea mea prin epitropii instituți de mine. De aceea cu tot dinadinsul invoc dreptatea dumnezească asupra oricui s'ar încerca să atingă întru ceva aceste dispozițiuni testamentare ale mele, fie ei dintre rudele mele trupești, fie dintre străini.

Doresc ca locul înmormântării mele să fie în grădină la proprietatea mea, la grădina din deal, loc, pe

care îl voiu destina eu însumi și unde cu timpul se va construi capela institutului. Pe mormânt se va pune o lespede de marmură, cu inscripția cuvenită.

Cheltuelile înmormântării mele, precum și ale pomenirilor anuale în ziua aniversară a morții, le va regula epitropia, dacă eu n'aș fi apucat a face vreo dispoziție amănunțită în această privință.

Acum adresez cuvântul meu ultim către epitropii instituiți de mine și către succesorii lor în perpetuitate și arătându-le motivul ce m'a îndemnat la instituirea epitropiei în modul arătat prin acest testament.

În timpurile anterioare, în țara noastră, biserica a fost depozitara dorințelor și a faptelor pioase care se delegau ei de pietatea publică. Dar, din nenorocire, în prezent, la noi biserica nu mai prezintă nici o garanție pentru încrederea publică în asemenea cestiuni.

Prin odiosul act de spoliare, numit secularizare, ea a devenit săracă materialicește, politicicește—sclava unor miniștri întitulați „de culte“, cari lipsiți de orice idee despre înalta menire a bisericii în societate și adesea ori chiar ei dușmani ai creștinismului, sau să ia bisericii și ultimele resturi de existență materială și de independență. Ținută sistematicicește în ignoranță, condusă de un întunecos despotism egoistic și capricios, biserica noastră nu prezintă nici o atracție pentru oamenii cugetători, nici chiar pentru pietatea cea simplă. Va trece mult timp până ce providența va ridica în biserica română oameni cu știință, cu conștiință de datorie și cu zel creștinesc cari vor înălța biserica la treapta, pe care o cere a sta o națiune creștină, cultă și liberă. Până atunci unica speranță de conservare și realizare a dorințelor pioase sunt persoanele oneste particulare, care în viața lor au dat probe de respect către biserică și devotament pentru binele comun, cu alte cuvinte persoanele însuflețite de dragoste către Dumnezeu și către aproape. Aceste calități doresc eu

ca să fie distincțiunea principală a viitoriilor epitropi ai moștenirii mele.

Conduși de aceste sentimente sfinte, care constituiesc principiul creștinătății, predat nouă în doctrina cea sfântă a evangheliei Domnului nostru Iisus Christos, epitropii mei vor îngriji de apărarea și sporirea fondului încredințat administrațiunii lor, și vor adăoga, sper, și ei la rândul lor economiile, ce vor fi făcut în viața lor, pe cât împrejurările lor îi vor ierta;—vor conduce cu conștiențiozitate și cu frica lui Dumnezeu institutele, ce treptat se vor înființa pe proprietatea mea sub administrația lor, și prin aceasta își vor atrage binecuvântarea lui Dumnezeu și a creștinilor, cari, văzând faptele lor cele bune, vor proslăvi pe Părintele ceresc, și se vor îndemna și alții a face bine aproapelui.

Epitropii, pentru întreținerea lor și a gospodăriei vor beneficia de suma ce va rămânea din venit, după plata legaturilor arătate mai sus. Când veniturile vor spori, epitropii sunt îndreptățiți a reținea pe seama lor și a gospodăriei macesimul până la 6000 de lei anual, din care 1000 de lei pentru gospodărie, iară câte 2500 de lei fiecăruia din epitropi pentru întreținerea lor.

Aceasta e ultima mea voință, declar că dispozițiunile de mai sus le-am făcut cu toată libertatea și după o matură cugetare. Rog pre Dumnezeu, căruia am servit în viața mea și întru carele pun toată credința, dragostea și nădejdea mea în viața aceasta și în cea viitoare, ca dorințele mele să devină realitate și să fie apărate de toate uneltirile satanice, cu care diavolul se luptă contra bisericii lui Christos în această lume păcătoasă.

Imi rezerv dreptul, dacă Dumnezeu îmi va prelungi încă viața, să fac la acest testament adăogirile și schimbările, ce cu timpul le voi crede mai nimerite, precum am urmat și cu alte testamente, ce făcusem mai înainte și care se nimicesc prin testamentul prezent

Acest testament s'a scris și subscris cu propria mea mână, în anul mântuirii 1889 Octomvrie 4. De pe el se vor scoate două copii, adevărate de mine, din care una se va înmâna epitropiei, când va sosi timpul, ca ea să între în administrația moștenirii mele; iară a doua se va înainta locului, unde se va depune capitalul meu spre știință și regulă. Originalul de față, șnuruț și sigilat de mine, se va înainta cu o anume adresă Tribunalului de Roman, unde va sta în păstrare sub sigil, până la moartea mea, când atunci Tribunalul îl va dispecetlui și aplică, dându-i și publicația cerută de lege.

Rog pe domnia judecătorească ai Tribunalului de Roman să fie și ei apărătorii dispozițiilor mele, care nu au alt scop decât înmulțirea instituțiilor de binefacere în țara noastră.

Fie, Doamne, mila Ta spre noi, precum și noi am nădăjdut întru Tine.

(ss) Episcopul de Roman Melchisedec.

1889, Octomvrie 4, Roman.

(Din Broșura *Testamentul P. S. Melchisedec, episcop de Roman*. București, 1892 pp. 3-12).

~~Institutul Pedagogic de 3 ani Buc.
BIBLIOTECA~~

VERIFICAT
1987

TABLA DE MATERII

	Pagina
I. Începutul și răspândirea creștinismului în Dacia	3
II. Creștinismul și viața bisericească a Romanilor din Iliric și din provinciile Dunărene	8
Biserica la Români până la întemeierea principatelor	11
III. Organizarea bisericii române după întemeierea principatelor. Întemeierea mitropoliților și a episcopiiilor	15
IV. Monahismul Mănăstirile	24
V. Rolul bisericii române în consolidarea naționalității și în dezvoltarea literaturii și culturii române	37
VI. Raporturile bisericii române cu patriarhia din Constantinopol	47
VII. Ierarhia Românilor din Transilvania până la finele secolului XVII-lea, și legăturile ei cu biserica din principate	54
VIII. Incercările făcute pentru răspândirea romano-catolicismului și a calvinismului în țările române. Neisbânda lor	63
IX. Sinodul dela Iași. Mărturisirea ortodoxă. Petru Movilă	70
X. Influența slavonismului și a elenismului în biserică, în limba și literatura bisericească. Traducerea de cărți și pravile bisericești în românește	77
XI. Ierarhii literați mai însemnați din secolul al VII-lea. Mitropoliții Teofil și Ștefan al Ungrovlahiei, Varlaam al Moldovei	83
XII. Mitropolitul Dosofteiu	90
XIII. Episcopul Mitrofan. Mitropolitul Teodosie	98
XIV. Unirea unei părți a bisericii ortodoxe din ținuturile românești de peste Carpați cu biserica romano-catolică	103
XV. Starea și dezvoltarea bisericii ortodoxe din Ardeal dela unire și până astăzi	114
XVI. Andrei Șaguna	121
XVII. Date mai însemnate referitoare la biserica din principate între 1700 — 1859. Situația clerului inferior și superior	133
XVIII. Antim Ivireanul	142
XIX. Filaret, episcopul Râmnicului. Grigorie, Mitropolitul Ungrovlahiei	150
XX. Veniamin Costache. Instituțiile pentru cultura și educarea clericilor	159
XXI. Starea bisericii din Bucovina din 1775 până în timpul de față	168
XXII. Starea bisericii din Basarabia dela 1812 până în timpul de față	176
XXIII. Biserica română dela 1859—1866. Secularizarea averilor mănăstirești și diferite alte măsuri privitoare la biserică	186
XXIV. Biserica română dela 1859 — 1866. Sinodul. Starea episcopatului, ierarhii mai însemnați	192
XXV. Biserica română dela 1866 până în prezent	202

ANEXE:

	Pagina
I. Începuturile mănăstirii Putna	215
II. Psalmul 46 din psaltirea-autograf a mitropolitului Dosofteiu (facsimil)	218
III. Cronicarul Ioan Niculcea despre mitropolitul Dosofteiu	220
IV. Traducerea românească a scrisorii din 1679 a mitropolitului Dosofteiu către patriarhul Moscovei Ioachim ce rând tipografie	221
V. Cele două apologii ale lui Antim Ivireanul	222
VI. Del Chiaro și Alexandru Odobescu despre Antim	220
VII. Autograf al mitropolitului Antim Ivireanul	221
VIII. Testamentul mitropolitului Antim Ivireanul și dispozițiile luate de el cu privire la mănăstirea Tuturor sfinților, azi biseica Antim	222
IX. Uzanțe la alegerea și demisionarea episcopilor și mitropolitilor	226
X. Testamentul lui Andrei Șaguna	229
XI. Iscălitura și insugiile de noblete ale lui Șaguna	230
XII. Rostirile D. vanului ad-hoc din Moldova în privința bisericii	270
XIII. Tomosul autocefaliei bisericii ortodoxe române	276
XIV. Testamentul episcopului Melchisedec	276

ILUSTRĂȚII:

1. Mănăstirea Tismana	27
2. Mănăstirea Cozia	28
3. Catedrala dela Argeș	31
4. Mănăstirea Neamțul	33
5. Mănăstirea Putna	35
6. Biserica Trei-Ierarhi	31
7. Chipul Mitropolitului Dosofteiu	122
8. " " Andrei Șaguna	143
9. " " Antim Ivireanul	169
10. " " Veniamin Costache	188
11. " Episcopului Melchisedec	188

Publicațiunile Casei Școalelor

1. Biblioteca Pedagogică

No.		Lei B.
1.	Didactica Magna de <i>Ainos Comenius</i>	12,—
2.	Câteva idei asupra educațiunei. Partea I de <i>Locke</i>	4,25
3.	Pedagogia practică de <i>A Mathias</i>	sub tipar
4.	Introducerea în pedagogia lui Herbart de <i>Chr. Ufer</i>	3,25
5.	Leonard și Gertruda de <i>Pestalozzi</i>	sub tipar
6.	Psihologia pedagogică de <i>Em Martig</i>	8,25
7.	Eroii de <i>Th. Carlyle</i>	16,—
8.	Câteva idei asupra educațiunei. Partea II de <i>Locke</i>	2,50
9.	Emil de Rousseau, tradus de <i>G. Adamescu</i>	20,—
10.	Pedagogia lui Spencer de <i>G. G. Antonescu</i>	4,50
11.	Educația cetățenească	epuizat
12.	Pedagogia lui Pestalozzi de <i>G. G. Antonescu</i>	6,50
13.	Școala educativă de <i>N. Meisescu</i>	3,25
14.	Introducere în filosofie de Paulsen, traducere de <i>I. Lupu și D. Pușhilă</i>	18,—
15.	Psihologia pentru școalele normale de <i>I. Nisipeanu</i>	sub tipar
16.	Evoluția sistemelor de morală de <i>Gr. Tăușan</i>	5,—
17.	Cultivarea minții cu ajutorul biologiei de <i>N. Moiescu</i>	15,—
18.	Filosofia lui Plotin de <i>Gr. Tăușan</i>	sub tipar
19.	Trei studii filosofice de <i>Gr. Tăușan</i>	6,—
20.	Metodologia dupe F. Collard de <i>I. Isbașeanu</i>	sub tipar
21.	Educația fetelor — Fenelon — traducere de <i>C. Sudețeanu</i>	sub tipar